

ПЯЦІАК

ВЫДАННЯ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЬВЕТНІЦКАГА ЦЕНТРУ
КЛІРЛЕНД
ЗША

№5 (25), 1993

Я.Ціхановіч

Рэдакцыя часопіса «Полацак» віншует Васіля Быкава з 69-годзьдзем

і звышыць яму новых гворчых поспехаў.

Polatsk

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovice,
Cleveland, Ohio, USA.

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (рэдактар),
Міхась Белямук (сакратар), сябры—**Сяргей Карніловіч, Вольга**
Дубаневіч (МакДэрмат), Янка Ханенка, Янка Салавянюк.

Editorial board : **Svetlana Belaia** (Editor),
Michael Bielamuk (Secretary), Members--**Serge Karnilovich, Yanka Chanenka, Olga Dubanevich (McDermott), Jan Solowianiuk**

Ганаровыя сябры рэдкалегіі:
Рыгор Барадулін, Анатоль Белы, Васіль Быкаў,
Георгій Штыхаў, Язэп Юхо.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. & Fax. (216) 651-3451

Святлана Белая. Беларусь, твой народ сустракаеца...

3

Наша гісторыя

Сяргей Тарасаў. Палацкая эпіграфіка X-XV стст.	4
Ірына Масько. Венгерскі дукат ХУст. — у зборы	
Нацыянальнага музея Беларусі,	12
Міхась Белямук. Тапаграфія заходак манэт і аздобаў.	14

Далёкае і блізкае

Леанід Лыч Беларускае замежжа: гісторыя і сучаснасць.	22
--	----

З архіваў КДБ

Протокол допроса Константина Езовитова.	29
--	----

Гісторыя эміграцыі

Леў Мірачыцкі. Жыцьцё для Айчыны. эмігранцілес Ларысы Геніош.	34
--	----

Роднае слова

Васіль Супрун. Ларысе Геніош,	41
Рыгор Барадулін. Беларускім паэтам на чужынне.	42
Янка Юхнавец. Паэт беларускі, ці іншыя...	43
Міхась Кавыль. Із агню ды ў польмі.	44

Памяць зямлі

Антон Шукелойц. Скарбы Менскіх праваслаўных цэркваў.	51
Успаміны Яўгена Ціхановіча.	55
Святлана Белая. Віленская беларусы расказваюць.	57

З жыцьця беларускай эміграцыі.	62
---------------------------------------	----

На развароце. Мікола Рыхы. Канстантын Езавітаў.	
На першай бачынцы вокладкі. Рыгор Іваноў. Менская ікона Божай Маці, медаль.	
На чацьвёртай бачынцы вокладкі. Царква Аляксандра Неўскага ў Менску.	

Беларусь, твой народ сустракаеща...

Кажуць, толькі адзін раз у ноч на Яна Купалу зацвітае ў Беларусі папараць-кветка. Цвіце адну ноч. І хто адшкуае яе, знойдзе сваё шчасльце—споўніцца ягонае самае запаветнае жаданье.

Сотні пакаленьняў беларусаў шукалі ў цёмную купальскую ноч кветку папараць і немаглі натрапіць на яе. Канулы ў небыцьё іхня мроі аб вечным канханні, багацьці, уладзе. І ніхто ня ведаў, чаму не знайшлі яны чароўнай краскі, чаму на споўніліся іхня летуценны.

А можа авеянная легендамі папараць пакажа сваю кветку толькі таму, чыё жаданье супадае зь імкненнем цэлай нацыі, цэлага народу, калі кроза аднага—ёсьць мара тысячаў, мільёнаў?

Што гэта за жаданье? У чым ёсьць ад вечная мара беларуса, за якую тысячи смыноў і дачок Бацькаўшчыны аддалі сваё жыццё? Пэўна, усё тая-ж сувэрэнітэт краіны і яе незалежнасць, роўнасць і братэрства. А яшчэ жаданье аб'яднацца, сабраць усіх дзяцей сваіх, раскіданых па белым съвеце, у адну сям'ю.

Пачатак гэтаму аб'яднанню зроблены на першай Сусветнай сунстрэчы беларусаў у Кліўлендзе ў 1990 годзе. І вось ягоны працяг—першы Зъезд беларусаў съвету, які адбудзеца 5-11 ліпеня сёлета ў Менску.

Усяго тро гады аддзяляюць гэтыя падзеі, але наколькі бліжэй сталі беларусы Бацькаўшчыны і замежжа. Сумесна выдаецца часопіс «Полацак». Адсняты фільм «Беларусы, што жывуць ў Амерыцы». Адбыўся першы Сход беларусаў бліжняга замежжа. Сакратару часопіса «Полацак» Міхасю Белямку нададзена званье сябры Інстытута гісторыі Акадэміі Навук Беларусі, а пісменьніку Васілю Быкаву, паэту Рыгору Бара-

дуліну, гісторыкам Георгію Штыхаву й Язэпу Юху, грамадзкаму дзеячу Анатолю Беламу—званье ганаровых сябраў часопіса «Полацак». У беларускіх перыядычных выданьях звязліся дзесяткі артыкулаў, якія спрабуюць прададзіва адлюстраваць няпростую гісторыю беларускага замежжа. І гэта зананамерны працэс. Усё вяртаецца на кругі свая. Птушкі—ў гнёзды свае, зверы—ў норы свае, беларусы—на зямлю сваіх прашчураў. Но:

...Тут пад кожным навекі здабытым бугром
Нашы продкі забітыя съпяць.
Яны аддалі нам меч і касу,
Слова з вуснаў, цяпер нямых,
І нам немагчыма пайсьці адсюль
І са съмерцю пакінуць іх.

Першы Зъезд беларусаў съвету, зь якім мы віншаем усіх беларусаў,—гэта яшчэ адзін падмурак у будаўніцтве незалежнасці нашай роднай краіны Беларусі. Гэта яшчэ адзін крок да нашага яднананія. І яшчэ адно съведчанье таго, што «Беларусь, твой народ дачакаецца Залацістага яснага дня».

У купальскую ноч лета 1993 у Беларусі зноў зацвіце кветка-папараць. Хто ведае, можа ўсе разам мы і знойдзем яе. Каб зъдзейсніліся мары сотні пакаленьняў беларусаў аб стварэнні адзінай, незалежнай, прававой дзяржавы. Каб больш ніколі не таптаў сусед зямлі нашых продкаў. І каб ніколі-ніколі зноў не перарвалася сувязь паміж беларусамі.

І дапамажы нам ў гэтым Гасподзь.

Біятлана Белая

Святлана Белая,
рэдактар часопіса «Полацак»

Наша Гісторыя

Полацкая эпіграфія X—ХУ стст.

Сяргей Тарасаў

Полацак, які адпаведна старажытным лепісам існаваў ужо ў 862 г., з самага пачатку свайго ўзынкнення стаў магутным эканамічным і палітычным цэнтрам. Безумоўна, гэта зьявілася падставаю для яго далейшага разьвіцця як буйнога культурнага цэнтра ў паўднёва-захаднім арэале рассяялення славян. Зручнае географічнае становішча на водных гандлёвых шляхах, этнічнае кансалідацыя вакол горада як балцкага, так і славянскага населенія — усё гэта прывяло да хуткага росквіту як самога горада, так і разьвіцця яго матэрыяльнай і духоўнай культуры. Съведчанынем таму многія факты, у тым ліку і археолягічныя.

Так, тэрыторыя Полацка па апошніх дадзеных у першыя стагодзьдзі яго існаваныя (IX—X стст.) складала каля 6 га, а ў XII—XIII стст. дасягала ўжо 50 га. Адпаведнымі тэмпамі ішло разьвіццё і матэрыяльнай культуры, якое фіксуецца археолягамі, а таксама духоўнай культурай. Съведчанынем апошняй зьяўляюцца на толькі помнікі мураванага дойлідства, летапісныя звесткі аб полацкіх падзеях, славутае «Слова пра паход Ігара», «Жыціе Еўфрасініі Полацкай» і г.д., але і шматлікія надпісы-гравіроўкі, надпісы-графіцы, якія рабіліся на ювелірных вырабах, сферагістычных матэryялах або рэчах хатняя ўжытку.

Сёняня полацкую эпіграфіку па колькасці немагчыма параўнаны, напрыклад, з матэрыяламі Ноўгурода, дзе за 50 гадоў археолягічных дасьледаваньняў знайдзена больш шасціцот берасцяных грамат¹.

Пераважная большасць наўгародзкіх грамат знайдзена на рамесных пасадах. Падобныя дасьледаваны ў Полацку толькі пачынаюцца. Але мы маєм даволі значную колькасць помнікаў, якія былі знайдзены або зроблены непасрэдна ў Полацку. Яны звязаны з гэтым горадам і дазваляюць разглядаць полацкую эпіграфіку X—ХІУ стст. як самастойную галіну навуковага дасьледавання.

Полацкія эпіграфічныя помнікі можна падзяліць на тры адметныя групы. Гэта надпісы на сферагістычных матэрыялах, надпісы, гравіраваныя на прадметах, і графіта — надпісы на съценах храмаў, праселках, посудзе і г.д.

Найбольш старажытны надпіс маеца на пячатцы полацкага князя Ізяслава (каля 970—1001). Съвінцовая пячатка была знайдзена падчас раскопак Нераўскага канца Ноўгурода ў 1953 г². Адпаведна стратыграфії, яна знаходзілася ў напластаваньнях мяжы XI—XII стст., але, як высьветлілася, датуецца значна ранейшым часам. Пячатка была замацавана шырокім скуранным раменчыкам. З аднаго боку (правага) яна мела выяву знака Рурыкавіча — трохзубец у так званым парадным варыянце і надпіс: «Изас/ла/озо», на адваротным баку рэшткі нечытальнага надпісу. У напісаныні імя князя Ізяслава выклікае цікавасць першая я апошняя літары. Літара «И» дадзена ў лістэркавым адлюстраваньні, што хутчэй за ўсё зьяўляецца памылка, а апошняе «О» замяняе ў дадзеным выпадку натуральнае славянскае «҃». Астатнія літары маюць аналагі ў розных старажытных надпісах X—XI

стст., у тым ліку і ў Супрасльскім рукапісу³. Як адзначалася дасьледчыкамі, у надпісу німа літар, які можна было-б лічыць чыс-та ўсходнеславянскім, але замена канеч-нага «І» на «О» магчымы толькі ў славянскіх помніках. Гэта дазволіла заключыць, што мы маем перадачу грэчаскім гучанынем імя «Ізяславу» (Ізаславось) славянскім літарамі.

Напісанье княжацкага, па сутнасьці паганская, імя ў грэчаскай транскрыпцыі сустракаецца ў старажытных пячатках XI ст. некалькі разоў. Гэта пячаткі Месьціслава-Канстантына, Вячаслава—Мяркурыя, Усевалада⁴. Але самым бадай істотным зъяўліеніем тое, што гэты надпіс усьлед за надпісам на карчазе, знойдзенай нападалёку ад Смаленска, стаў самым старажытным помнікам пісьменнасьці на ўсходнеславянскіх землях.

Сфрагістычныя помнікі, як правіла, бываюць звязаны з прадстаўнікамі княжацкай, адміністрацыйнай або царкоўнай улады. Палацкім япіскапам належалі тры пячаткі. Дзіянісію (-1183) — 2 экз., адзін зь якіх знойдзены на наўгародскім гарадзішчы ў 1954 г., і Міне (1105-1116) — знаходка з Вячынчык (Іванаўка). Перамышленская раёна Львоўскай вобл. у 1909 г.⁵ На пячатках Дзіянісія добра чытаецца грэчаскі надпіс у пяць радкоў: «Пячатка Дзіянісия епископа палацкага», на адвартонным баку выява Божай Маці «Знаменіе», абалап літары — МР і ΘV з цітламі. Пячатка, якая належала япіскапу Міне, акрамя пагруднай выявы сьв. Міны і надпісу па баках «МИ» і «НА», на правым баку мела цікавы надпіс: «День слово» — у трох радкі. Пячаткі з таким надпісам складаюць цэлую группу сфрагістычных помнікаў, у тлумачэнні сэнсу надпісаў каторых дагэтуль німа адзінства. Слова «Дъно» — «въ дънь» — «внутры» можа тлу-

мачыцца як нейкая тайна, бо такім пячаткамі замацоўвалі дакумэнты, а магчымы, яно мела больш широкі сэнс: у дакумэнтце знаходіцца весьць (слова), разгарні і чытайб.

Надзвычай цікавымі зъяўляюцца надпісы на пячатках, якія належалі палацкім князёўнам Еўфрасінні і яе маці Сафіі. Вядомы дэве пячаткі Сафіі: адна знойдзена пры не-высьветленных абставінах ў Ноўгарадзе да 1906 г., другая — падчас раскопак палацкага гораду Кукеінаса ў 1962 г. З аднаго боку пячаткі маеца выява сьв. Сафіі з пакутніцкім крыжам калія грудзей і надпіс у слупках: «Агия София», з другога боку — выява сьв. Георгія ў поўны рост з кап'ем у правай руці і шытом у левай і аналягічны надпіс: «Агиос Георгіос». Мы зноў сутыкаемся з тым, што наглядалі ў выпадку зь пячаткаю князя Ізяслава — перадачай грэчаскай транскрыпцыі, але славянскім літарамі княжацкага імя. Цікава і тое, што ў гэтай пячатцы цяжка вызначыць правы і левы бок. Можна, вядома, па царкоўнай герархіі аддаць першынство сьв. Сафіі. Але суіснаваньне на ёй адначасова сьв. Сафіі і сьв. Георгія нагадвае широкавядомых роўнаапостольных сьв. Канстантына і сьв. Алену — бізантыйскага імпэратара й ягону жонку. Дарэчы, варта адзначыць, што каменны абрэзок з выявай гэтых святых быў знойдзены ў часе раскопак у Палацку і мае выключную мастацкую якасць. Датуецца абрэзок, як і пячатка, XII ст. Георгій Усяславіч (?—1128), ніколі ня быў столынм палацкім князем, і мы, магчымы, маем съведчанье нейкага духоўнага подзвігу Сафіі й Георгія, аналягічнаму бізантыйскай сямейнай пары.

Толькі гіпатэзычна мы можам меркаваць аб упльыве Сафіі і Георгія на лёс сваёй дачкі Еўфрасінні — славутай палацкай ігуменіні. Навуцы вядома віслая пячатка, якая належала Еўфрасінні. Яна была знойдзена ў

Ноўгарадзе на Рурыкавым гарадзішчы⁷. На пячатцы маюцца надпісы: «Иефросиня» і «Г/оспод/и, помози рабе своей Ефросинии наречаемои». Надпісы зроблены кірыліцою і характэрны для XII ст., а шматфігурная кампазыцыя «Прэбражэння» з выявамі Хрыста, прарока Ільлі, Майсея, апосталаў Яакава, Івана, Пётра на падобных пячатках больш не сустракаецца.

Калі з першымі полацкімі князямі звязана пранікненіе бізантыйскай культуры ў асьветы на Полаччыну, то Еўфрасіння Полацкая, як ніхто, садзейнічала паўнаводдзю гэтых жыцьцёва-істотных для грамадзтва крыніц. Выдатным помнікам сусветнага прыкладнога мастацтва зьяўляецца крыж, які быў зроблены па замоўленасыці Еўфрасініі ў 1161 г. майстрам Лазарем Богшам. Акрамя мастацкай каштоўнасці, гэты помнік мае вялікую эпіграфічную каштоўнасць. На тарцовых баках крыжа, на сярэбраных пласцінах быў зроблены вялікі надпіс. Побач зь інфармацыяй аб кошце работы самога крыжа, аб яго ўласцівіцца было зъмешчана і закляцьце. На адваротным баку, у самым нізе, пад выявамі сяў. Панцеляймона—імя майстра. «Въ лето 6669 покладает Ефрасиния честный крестъ въ монастыри своеи въ цркви святого Спаса. Честное древо бесценено есть, а кованье его золото и серебро и каменье и жънчюгъ въ 100 гривнь а (...) 40 гривнь. Да не изнесеться из монастыря никогда же яко ни продати ни отдать аще се кто пре слоушает изнесет и от монастыря да не бруди ему помощникъ честней крестъ ни весь векъ ни в боуд. шии и да будет проклятъ святою животворящем Троицею и святыми отцами 300 и 1 семилю съборъ святых отец и буди ему часть съ Иудою иже преда Христу кто же дръзнетъ сътворити с... властелинъ или князъ или пискоупъ или игоуменъ или

инъ который любо чловек а боуди ему клятва си. Офросиня же раба Христова сътяжавши кресть сии, приемет вечную жизнь съ все..ми (святыми).

І дадатак: «Г/оспод/и помози рабу своему Лазору нареченному Богши съделавшему кресть сии цркви святого Спаса и Ефросини».

Надпіс на крыжу, паліграфія асобных літар падцвярджае яго старажытнасць, бо падобнае напісаныне найбольш характэрна якраз для XII ст. У навуковым съвеце гэты помнік добра вядомы. На наш погляд, цікава, па-першае, тое, што надпіс съведчыць пра трывалыя традыцыі, якія ўсталяваліся ў Полацку ня толькі спэцифічна дзелавых, а таму скупых пісъмёнаў, але і своеасаблівай літаратурнай традыцыі. Па стылю другая частка надпісу — закляцьце — нечым нагадвае «Жыціе Еўфрасініі», асабліва тыя фрагменты, дзе перададзены непасрэдна слова самой ігуменіні. Нельга выключаць з пункту гледжання логікі верагоднасць, што такое закляцьце складала сама манашка-князёўна.

Па-другое, істотна, што ў гэтым надпісе некаторыя слова носяць адбітак мясцовай гаворкі: «пискоупъ», «злато», «древо»⁸. Да гэтай жа катэгорыі, на наш погляд, можна аднесці: «бесценено», «честныі», «игуменыя», «кованье», «боуди ему», і г.д.

Вялікая роля асьветніцкай дзеяніасці Еўфрасініі, яе духоўны подзвіг быў висока ацэнены ў сучаснікамі. Як мяркую пецярбургская дасыледчыца Н.С. Сяргіна, ужо ў XII ст. пасля съмерці Еўфрасініі 23 мая 1173 г. і перанясення яе мошчаў у Кіеў, быў складзены ў яе гонар трапар, і съціх і канон. Там, між іншым, ёсць наступныя слова:

Іс корені благородства и благородства и многим добротам.

плод процела еси.
возрастши лоза по всей земли рустей.
ко полотску градъ осеняющи
и вином веселия напаляещи.

Да наступнай катэгорыі полацкай эпіграфікі адосціца графіці. Іх можна ўмоўна падзяліць такім чынам: надпісы на съценах сабораў і надпісы на асобных рэчах, якія выяўляюцца падчас археолягічных раскопак. У Сафійскім, а саследна і на іншых храмах Сафійскага манастыра знайдзены багата розных надпісаў XI—XIV і нават XVIII стст. Найбольш старажытнымі сярод іх на праву лічыцца надпіс на валуне, які ляжыць у падмурку Сафійскага сабора.

Камень знайдзены ў 1977 г. пры расчистцы падўнёвай съянія храма, дзе знаходзіўся ўваход з вонкавага баку ўваходу вышэй уздоўж падмурка, у мураванку быті пакладзены магутныя валуны. Адзін з іх (крайні заходні) ад сабора захаваў надпісы.¹⁰

На камні знаходзіцца некалькі надпісаў рознага часу, большасць з якіх уяўляе імёны ўласныя. Надпісы глыбокія, а таму добра захаваліся.

Найбольш поўным і падрабязным зьяўляецца надпіс, складзены з чатырох словаў, падзеленых паміж сабою кропкамі: «Давыдъ Таума • Мікоула • Къпъсь». І ніжэй як подпіс: «ТАУМА ¶А». Пры паліяграфічным аналізе дадзеных надпісаў знайшліся шматлікія аналагі ў пісьмовых крыніцах пераважна XI ст. Так літара «А» аналягічная літарам на камені, сустракаецца ў Астраміравым евангельлі 1056–1057 гг., Наўгародzkай міністру 1097 г., Супрасльскім рукапісу XI ст. Літара «¶» з высокай спінкаю характерна для таго-ж Астрамірава евангельля, зброніка Святаслава 1073 г. падобная да літары З — у надпісу на Цымутаракансім камені. Цікава, што як лічыў Я.Ф. Карскі, напісаныне «Ы» і «Б» сустракаецца ў рука-

пісах радзей за «Ъ», у асноўным у помніках паўднёва-заходнеславянскіх або спісанных з паўднёва-славянскіх арыгіналаў¹¹. Паліяграфічны анализ усяго надпісу дазволіў датаваць яго другой паловай XI ст., што адпавядае часу будаўніцтва полацкай Сафіі.

Акрамя таго, высокая культура напісання літар дазволіла дапусціць, што Таўма, які падпісаўся ніжэй, быў чалавекам высокаадукаваным, кніжнікам, рука якога прызыўчылася да пісання. Пералічаны ім у надпісе імёны, відаць, не што іншае, як будаўнічая арцель. Тоє, што Таўма напісаў сваё імя адразу пасля Давыда, можа сведчыць пра яго высокое палажэнне ў эзархічнай лесьвіцы арцелі.

Надпіс «Петъръ» быў зроблены пазней вышэй прыгаданых надпісаў і адносіцца да першай паловы XII ст., а «воришъко» — у пачатку XIII ст.¹²

Самі імёны даволі рэдкія, «Тоума» не сустракаецца ў летапісных і эпіграфічных помніках XI ст., у той час, як яго вытворны тып «Томаш» або «Тумаш» харектэрны для заходнеславянскіх зямель. «Къпъсь» — адна з форм імя «Копос», «Копоско», вядомага з другой паловы ХУ ст. прызвішча «Копосовъ». Назоўнік «Копос», «Копысь», відавочна, выступаў на толькі ў якасці антрапоніма, але і тамоніма ад назвы горада Копысь. Горад гэты вядомы ўжо з 1059 г. і ўваходзіў у склад Полацкага княства.

Імя «Воришъко» мела сваёй асноваю не слова «вор», а вытворнае ад «Ворон», аналягічна «Ворыга», «Ворыха».

Да сёньняшняга дня не ўсе надпісы на камені расшыфраваныя. Некаторыя даследчыкі мяркуюць, што ёсьці на ім нават непрыстойныя надпісы. Поўная дэшифрушка полацкага камня яшчэ наперадзе. Але ужо сёньня мы маём ня толькі выдатны ўзор старажытнай эпіграфікі, але і жывыя імёны

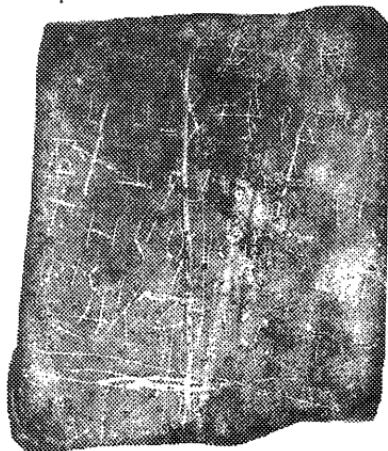
тых, хто быў непасрэдна звязаны з бу́даўніцтвам трэцяга на Русі і чацьвертага ў съвеце Сафійскага сабору.

Адукацыя сярод жыхароў Палацка XII—XIII стст. была звычайнай зьявой. Яна распаўсюджвалася паміж самых шырокіх колаў грамадзтва. Доказам тому можа служыць і надпіс, зроблены палацкім баяром Вайнегам на съяніе Кіеўскай Сафіі. Надпіс быў нашкрабаны на першым паверсе храма непадалёку ад алтара на слупе ў цэнтральным нефе¹³.

«Воинег писал Журяговіць палацянін». Як адзначыў С.А. Высоцкі, запіс зроблены даволі няўпрыгожанай рукою. Аўтар яго быў літаратурыст, калі ўлічыць, што гэты палацанін быў баяром, і рука яго была больш прызначана трывальнам мечу, чым сцыллю. На фрэсцы Св. Ануфрыя, дзе пакінуў аўтограф Вайнег, знайдзена больш за 20 графіці, у тым ліку і запіс аб Баяванай зямлі.¹⁴

Кашоўнымі эпіграфічнымі помнікамі зьяўляюцца графіці Спаскай царквы Еўфрасіннеўскага манастыра. На жаль, у сувязі з тым, што ў храме дагэтуль не праводзіліся комплексныя рэстаўрацыйныя работы, а разам з імі дасьледаваныні, знайдзена малая колькасць графіці. Яшчэ менш іх надрукавана. Найбольш цікавым на сёньняшні дзень, на наш погляд, зьяўляецца графіці ў паўночным нефе храма, у непасрэднай блізкасці ад алтара. Запіс зроблены ў шырокараспаўсюджаным жанры памінання: «М/еся/ца аўгуста в дэн прыст-ставіся Козуміна писца иконынога». У гэтым надпісе, як і ў аналагічным: М/еся/ца аўгуста у 23 на памя/ть/ о/т/ца Каленика преставіся раба Божия Соломонида», звязаны на сябе ўвагу рысы палацка-смаленскага говара: «Блытаныне «В»

і «У», фрыкатыўнае «Г»¹⁵. Палеаграфічна надпісы знаходзяць аналагі ў рукапісных помніках пачатку і сярэдзіны XIII стст. А гэта азначае, што прыгаданыя ў іх людзі малі жыць і ў другой палове XII — першай палове XIII стст. Козуміна, безумоўна, была жонка іканапісца Кузьмы, добравядомага ў Палацку. Магчыма, таксама, што апошнія гады свайго жыцця яна была ўжо ўдавою і жыла пры Спаскім манастыры. З гэтага можна зрабіць высьнову, што і сам Кузьма працаваў пры манастыры. Калі ўлічыць, што Спаскі храм быў пабудаваны якраз у другой палове XII ст., то можна меркаваць, што Кузьма быў адным з аўтараў фрэсак гэтага храма.

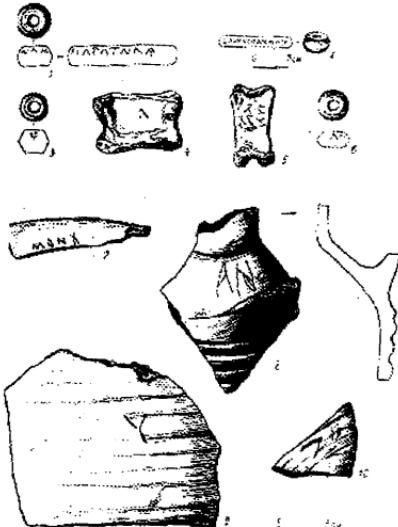

Стараадаўняя цэгла-плінфа з літарай.
Сафійскі сабор у Палацку. XI ст.

На меншую цікавасць маюць спаскія графіці, якія насыць гістарычную інформацію. Адно з іх датуецца дакладна — 1492 г. Гэта запіс аб съмерці караля Казімера і «ВО КНЯЖЕНИИ» яго сына Аляксандра: «В

лѣ/то/ седмотисячно преставися король а с/ы/нъ его ѿлѣ /а/ндръ на кня/же/нъ/е сѣль того лѣта м/еся/ца июля...». Як адзначають дасьследчкі, у тэкстах ХУ ст. у дадзеным выпадку ў Спакскай царкве няма паліянізмаў. Разам з тым на найбольш ранніх графіці ёсьць рысы, характэрны для беларускай мовы ў часы фармаваньяя старажытнабеларускай пісьменнасці¹⁶.

Таксама графіці сустракаюцца на праселках, амфарах і касцяцах. Большасць з іх стала вядома дзякуючы археолягічным дасьследаванням ў Полацку або паблізу яго. У 60-я гады пры археолягічных раскопках былі знайдзены: рог ласія з дэзвумя літарамі, адна зь якіх: «Н». Тры праселка зь літарападобнымі знакамі, надпісы якіх, на жаль, не чытаюцца У 1971 г. пры работах у Полацкай Кафії была знайдзена плінфа, дзе ў свой час па вільготнай гліне быў зроблены рабочы запіс будаўнікаў (магчыма, падлік цаглін) ¹⁷.

Надпісы-графіці на рэчах паўсядзённага ўжытку⁹

XI—XIII стст.

Яшчэ раней стала вядома праселка, што знаходіцца ў калекцыі Віцебскага абласного музея. Знойдзена яна пры невысьветленых аbstавінках у раскопках на тэрыторыі былога Віцебскай губэрні. Ёсьць надпіс: «Бабіно пряслена». Надпіс зроблены па кругу вонкавай паверхні праселка і мае надзвычай акрэсленныя абрысы. Пачатак і канец надпісу падзелены звычайным крыжападобным значком. Прыналежная форма прыметніка азначае асобу, якой належыла праселка. Палеаграфічна надпіс можа быць аднесены да канца XI—пачатку XII стст. І ў цэлым на гадавае абрысы літар «Ізборніка Святаслава в 1078 г.»¹⁸

Багата праселак са значкамі было знайдзена падчас археолягічных раскопак 1987—1988 гг. на Вялікім пасадзе ў Полацку. Сярод іх трэба адзначыць праселка з надпісам, які можна прачытаць як «пататная» — крадзеная, схаванае. З восьмі літар тры літары «А» недапісаныя, у літары «П» съцерлася верхняя пракладзена. Разам зь літарай «Т» мае вельмі шырокія храналягічныя рамкі. Таму для палеаграфічнага вызначэння прыдатныя толькі літары «Н» і «А». Нашкрабаная на праселку літара «Н» разам з «А» храналягічна вызначаеца ў межах канца XI—пач. XII стст.¹⁹ Першая з іх мае аналягі ў запісу аб Луку, яліскапу белгародскім на Рагвалодавым камені, другая — Неральскі крый, крих Еўфрасініі Полацкай.²⁰

Літары і надпісы сустракаюцца таксама на амфарах і касцяцах. У час раскопак Вялікага пасада ў Полацку на трох кавалках съценак амфар былі заўважаны літары «АН» па тыпалёгіі Б.А. Рыбакова адносяцца да пачатку XIII ст. «Л» — найбольш блізкая па форме палеаграфіі XI—XII стст. «У» — да сярэдзіны XI ст., але поўных аналага ў няма. Таму не выключаеца, што гэта «†»,

і тады яе можна датаваць сярэдзінай і канцом XII ст.

Сярод надпісаў на касцьцах яшчэ ў 60-я гг. у час раскопак на Верхнім замку знайшли кавалак косьці з надпісам «МОНХ» — манах. Косьць, а адпаведна і надпіс археолягічна датуюцца мяжой XII—XIII стст²¹. Знаходка такога надпісу цалком зразумела, калі ўлічыць, што на Верхнім замку паблізу Сафійскага сабора быў адзін з найстараражытнейшых манастыроў. На Вялікім пасадзе косьці з надпісамі зьяўляліся бабкамі для гульні. На іх, відаць, уладальнікі біты-бабкі ставілі першую літару свайго імя.

Асобна сярод помнікаў полацкай эпіграфікі трэба адзначыць Барысавы і Рагвалодавы камяні. Побач з Полацкам каля в. Падкасьцельцы знаходзіўся вялізны ледніковы валун, на якім быў выбіты крыж і надпіс: «Г/оспод/и помози рабу своему Борису». (Зараз камень перанесены да Сафійскага сабора). Узыніненне выявы з надпісам звязана зь імем полацкага князя Барыса Ўсяславіча (—1128), які, відаць, такім чынам змагаўся з паганскім культам пакланенінья камяням. Справу, пачатую Барысам, прадоўжыў яго сын Рагвалод (1127—). У гэтым пляне адметны надпіс на камені, што знаходзіўся побач зь вёскай Дзятлава Аршанскага раёна: «В лето 6679 м/еся/ца мая в. день доспень кр/ест/ъ си. Г/оспод/и помизи /р/абу свему Василию в кр/ещенні імені Рогволоду с/ы/ну Борисову». Б.А. Рыбакоў адзначаў, што частае ўжываньне дзесяціцынага «і» ў гэтым надпісу (што ўвогуле характеристна для полацкай эпіграфікі) падкрэслівае блізкасць Полацчыны да Захаду і веданьне лацінскай графікі²².

Акрамя вышэй згаданых, існуюць два эпіграфічных помніка, якія не належаць Полацку, але тым ня менш, звязаныя з ім.

Гэта знойдзеныя ў Ноўгарадзе берасцьцяныя граматы. Адна зь іх — шырокая вядомая, датуецца канцом XII ст. У грамаце згадваецца Гавко Палачанін «Гавъко Погоцанино». Агульны сэнс граматы зводзіцца да судовай справы, у якой у якасці съведкі ўдзельнічае палачанін.²³ Другая грамата знойдзена ў Ноўгарадзе адносна нядыяна, і таму мы прывядзем яе цалакам: «Пришль искоупник ис полочька а рать поведае великоу а воданть пошынчъ во засадоу»²⁴. У словах гэтай граматы адчуваюцца тыя-ж дыялекцныя асаблівасці, якія вышэй мы назіралі ў надпісу на крыжы Лазара Богшы: «піскуопъ», «игуменъя» і г.д.

Такім чынам, на сёньняшні дзень мы маєм багатую калекцыю эпіграфічных помнікаў з Полацка яго бліжэйшай акругі XI—XУ стст. Калі найбольш старажытны зь іх зьяўляецца прыналежнасцю княжацкай улады, то ўжо графіці XI ст. съведчыць аб распаўсюджанні пісьменнасці сярод рамеснага люду. У далейшым, мяркуючы на ват толькі па колькасці надпісаў і іх сацыяльнай прыналежнасці, гэтая тэндэнцыя расцце. Своеасаблівым пікам у развіцці пісьменнасці ў Полацку стала XII ст.

На жаль, ніхто дагэтуль не спрабаваў вызначыць, чаму менавіта гэтае стагодзьдзе здало Полацку такое духоўнае і матэрыяльнае багацьце: дзесяць мураваных храмаў, выдатны фрэскавы жывапіс, непераўзыдны ўзор прыкладнога мастацтва, лухоўны і падзвіжніцкі подзывіг Еўфрасініі і г.д. На наш погляд, імгненны ўзълет і гэткі-ж хуткі заняпад у другой палове XIII—XІУ стст. нельга растлумачыць толькі гандлёва-еканамічнымі адносінамі. Як паказваюць шматгадовыя археолягічныя дасьледаваныні Полацка, рамесная вытворчасць набыла ў ім надзвычай шырокі і грунтоўны падмурок якраз у XIII—XІУ стст. Доказам таго зьяў-

ляюцца культурныя напластаваныні гэтага часу—удвая, а то й утрай большыя за ўсё іншыя разам узятыя. Але ад'язджаюць у Смаленск і Гародню муляры арцелі Іаана, губляюцца съляды нашчадкаў Богшы, няма аналагу поздзівгу сьв. Еўфрасініі. Ці не быў адзначаны пачатак гэтага двухсэнсоўнага перыяду адыходам славутай ігуменыні ў Палестыну?

Адказу на гэтае пытаныне няма. Але істотна тое, што цераз трох стагодзьдзі гісторыя зноў даказала існаваныне законаў грамадзкага разывіцця. Прайшоўшы занядпад другой паловы XIII—XVI стст. культура Полацка перажывае новы ўзлыёт у XVI—XVII стст. Менавіта ў гэтыя часы культурнага і нацыянальнага адраджэння грунтуваліся на багатай назапашанай спадчыне народу. Не канулуі ў Лету намаганыні князя Ўсяслава Чарадзея й ягоных нашчадкаў, якія заклалі трывальны падмурок адукцыі і культуры ў Полацку і Полацкай зямлі. На ім праарасьлі новыя жыццяздольныя пасткі, адным зь якіх стаў Францішак Скарына.

Бібліографія

- 1 Колчин Б.А., Янін В.Л. Археология Новгорода 50 лет. Новгородский сборник. М., 1982, с.94.
- 2 Янін В.Л. Древнейшая русская печать X века. (КСИИМК). М., 1955, вып. 57, с. 39.
- 3 Карский Е. Ф. Славянская кирилловская палеография. Л., 1928, с. 367.

- 4 Янін В.Л. Древнейшая русская печать... с. 42
- 5 Янін В.Л. Актовые печати Древней Руси X—ХV вв. М., 1970. т. 1., с.186.
- 6 Там-жа с. 75-86.
- 7 Штыхов Г.В. Древний Полоцк .Мн.к, 1975, с. 114-115
- 8 Там-жа, с. 111
- 9 Шчытров дзякуем Н.С.Сяргінай за прадстаўленыя матэрыялы.
- 10 Булкін В.С., Рождественская Т.В. Надпись на камні из храма Софіи в Полоцке. Памятники культуры. Новыя открытия 1982 г. Л., 1984, с. 7-12
- 11 Карский Е.Ф.; Славянская кирилловская палеография, С. 204.
- 12 Булкін В. А; Рождественская. Т.В. Надпись на камні ... с. 10-11.
- 13 Высоцкий С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XIV вв. Киев, 1966, вып. I. с. 59. 134-137.
- 14 Там-жа с. 137.
- 15 Рождественская Т.В; Древнерусские надписи-графити в церкви Спасо-Ефрасиньевского монастыря в Полоцке. Вестник ЛГУ., Л., 1983, №14, С. 68-69
- 16 Там-жа, с. 70
- 17 Штыхов Г.В.Древний Полоцк. с. 115,
- 18 Алексеев Л.В.Три праслица с надписями из Белоруссии.КСИИМК, вып .57, М., 1955, с. 129—132.
- 19 Рыбаков Б.А; Русские датированные надписи. М., 1964, табл. У—УI.
- 20 Там-жа. табл. I—II, У—УI.
- 21 Штыхов Г.В; Древний Полоцк .с. 115. Надпіс не зусім дакладна быў прачытаны Г.В. Штыхавым як «моих».
- 22 Рыбаков Б.А. Русские датированные надписи. с. 26-27.
- 23 Арицховский А. В., Янін В.Л.Новгородские грамоты на бересте. М., 1978, .с 96-98
- 24 Янін В.Л. Как жили в XII веке. «Неделя», М., 1986, № 11, с. 20

Берасьцяная грамата XIII—пач. XIV ст. Знойдзена ў Віцебску ў 1859 г.

Венгерскі дукат ХУ ст.—у зборы Нацыянальнага музея Беларусі.

Ірына Масько

У студзені 1992 г. калекцыя нумізматыкі Нацыянальнага музея гісторы і культуры Беларусі папоўнілася цікавым і каштоўным здабыткам — да нас трапіў дукат ХУ стагодзьдзя, (апубліканы ў часопісе «Спадчына» № 2 за 1991 г.) Гэта залатая манэта, масай 3,50 г, дыяметрам 21 мм. чаканеная ў Венгры ў час панавання Жыгізмунда Люксембургскага (1384-1437).

Гэты дукат знайдзены ў 1976 г. пад час археолягічных дасьледваньняў сярэднявяковага замку ў Крычаве, што на Магілёўшчыне. Кіраўнік раскопак—вядомы беларускі археолаг, нябожчык Міхась Ткачоў. Ён і перадаў манэту ў музэй.

На цяперашні час пакуль што гэта адзіная дакладна вядомая манэта на тэрыторыі Беларусі, знаходка дуката ХУ ст. Дукат

зьяўляўся адным з самых высокіх наміналаў у сярэдневяковай Эўропе і выступаў у ролі міжнародных грошаў, у прыватнасці, атрымаў дастаткова шырокое распаўсюджаныне ў Вялікім княстве Літоўскім. У тагачасных пісьмовых крыніцах дукат фігуруе пад называмі «угорскі», «вогорскі», «чэрвоный», «добрый», «важкий».

Адзін зь першых успамінаў пра залатыя плацёжныя адзінкі ў ВКЛ адносіцца да 1321 г. Гэта быў час жорскай барацьбы маладой дзяржавы з крыжакамі. Ордэну ўдалося адваяваць Жамойць. «...Гедымин, великий князь литовский, з той поражки (праражнения—І.М.) и утрачена земли Жомойтской вельми зарфасовался (засмущаўся—І.М.) еднак, Гаштольда гетмана своего з неволи немецкой за 30 000 золотых выкупил»¹.

Венгерскі дукат ХУ ст.

Што гэта былі за «золотыя», адказаць пакуль цяжка. (Магчыма, гаворка ідзе аб цэхінах Венэнцы). Ва ўсякім выпадку, імі не маглі быць ні венгерскія, ні чешскія дукаты, якія началі чаканіцца толькі дзесяці ў 1325—1327 гг. Аб іх, верагодней за ёсё, съведчыца больш познія дакумэнты, якія прыведзены ніжэй.

У 1410 г. адбылася падзея, у якой вырашыўся лёс усходнеўрапейскіх народаў, — бітва пад Грунвальдам. Ордэн панёс страшнае паражэнье, ад якога ўжо ніколі ня змог аправіцца. Вітаўт і Ягайла, аднак, не скарысталі ў поўнай меры посьпех і толькі на дзесяты дзень падыйшли да сталіцы рыцараў—Марыенбургу, зь якога ўсё-ж узялі «...откупа в 3000 пеняз (грошоў, манэт —І.М.) золотых»².

Трошкі пазней у 1427 г., скарыстаўши съмерць маскоўскага князя Васіля Дзымітрыевіча, які ў адной з духоўных грамат даручыў свайго дзеяцігадавага сына апякунству Вітаўту, вялікі князь Літоўскі зрабіў паход на Пскоў і Ноўгарад. Як съведчыць «Хроника Литовская и Жмойтская», псковічы «... не могучи войску литовскому противися, добровольне поддалися з местом Псковом и zo всем княством»³ і прыабыцалі дань плаціць гадавую 5000 «червоных золотых», а ноўгарадцы плацілі 10 000 «червоных золотых з самого одного места Новгорода»⁴.

У час панаванья Казімера Ягайлівіча (1440—1492) успаміны пісьмовых крыніц пра венгерскія дукаты становіцца дастаткова звыклай зьявой. Менавіта з гэтага часу падаецца ня толькі намінал, але й яго дзяржаўная прыналежнасць. Так, у 1480 г. пісар Федка Хрыбтовіч выплачвае пазыку Якубу Давойновічу ў 40 «золотых вгорских»⁵.

У ліку падарункаў, якія псковічы пры-

паднеслі каралеве (жонцы Казімера —І.М.) быў таксама і «золотий угорскій»⁶.

У 1482 г. была складзена «Памятная запісі»... аб прыбытку, атрыманым Казімерам за продаж пасад намеснікаў і стараст. За намесніцтва Магілёўскае нейкі Мітка Старадубец даў 60 «золотых вгорскіх»⁷.

1487 г. Вялікі князь аддае на водку шэраг мытніц: «Продали есьмо мыто Берестейское и Дрогиченское, и Бельское, и Гродненское... на три годы за тристо коп грошей» (330 коп. —І.М.) Звыш гэтай сумы мытнікі «в каждый год мають дати по тысяче залотых вгорских»⁸.

30 красавіка 1490 г. Казімер перадаў «мыто Путівльское и корчму», за якія ўстанаўлівае арэндную плату «... по сту золотых вгорских»⁹.

Складвацца ўражанье, што з другой паловы ХУ ст. у фінансавай палітыцы Вялікага княства Літоўскага прайяўляеца тэндэнцыя, накіраваная на збор у дзяржаўную казну залатой манэты. Гэта меркаванье падцвярдждаецца успамінамі лётапісу аб съмерці Казімера (1492), які «Учинил тестамент (завещаныне —І.М.), а в особливом схованю таємном мел 300 000 червоных золотых, у которых 200 000 червоных, раздал сынам; 50000 до скарбу коронного (каралеўскага —І.М.) 10 000 червоных матце своеi; 30 000 червоных жоне, 10 000 червоных на костёлы, на церкву все и на шпитале оказал». ¹⁰

Вышэй прыведзены дакумэнт фіксуе вельмі вялікую суму, што съведчыць аб дастатковая шырокім распаўсюджаныні дуката. Спадчына ў 200 тысяч залатых была вельмі патрэбна для сыноў Казімера —польскага караля Ольбрахта і вялікага князя літоўскага Аляксандра, якія ў 1500 годзе «...послали до царя Шахмата татарскаго (крымскага хана —І.М.) за 300 000 золотых

кожухов, такжে у сукно... жадаючи затягов войска его против великого князя московского, которые всю землю Северскую сплендревали (гэта значыць, захаплі частку сучаснай Чарнагашчыны і Бранічыны —І.М.)¹¹

У апошній чвэрці ХУ ст. дукат каціраваўся ў межах ад 21 да 24 пражскіх грошаў—буйной сярэбанай чэскай манэты.

З дакумэнту, датаванага 80-мі гг. ХУ ст.: «...Пану Якубу Довойновичу дал сорок золотых вгорских с корчом.. а золотый тогды купован по грошу и по двацати грошей (21 грош —І.М.), а то дано ему в него-ж, в Дорогчине»¹².

Ад 9 чэрвеня 1499 г. справаздача Літавора Хребтовіча аб прыбытку віленскага манэтнага двару: «Прибыту за четыри годы шестьдесят тысячей золотых и тысяча золотых и девять сот золотых и двадцать золотых, а золотый по двадцати грошей и по два горши (22 гроши —І.М.)¹³

Вядучае месца Венгры ў пастаўцы залатых манэт ва Ўсходнюю Эўропу ў ХУ ст. спрычынілася таму, што вельмі хутка слова «угорский» стала настолькі звыклым для насельніцтва Беларусі, што пазней, менавіта гэта назва была перанесена і стала выкарыстоўвацца для наймененя любога дуката незалежна ад дзяржаўнай прыналежнасці.

Кідаюцца ў очы яўнія несуадносіны паміж зъвесткамі пісьмовых крыніц і гравірованымі дэпазытамі, утрымліваючымі золата. І гэта цалкам правамерна. Дукаты — гроши багатых. У сацыяльным пляне яны належылі невялікай праслоіцы грамадзтва. Заможныя насельнікі Вялікага княства Літоўскага радзей карысталіся зямлёй для сковішча грошу, бо для гэтага былі тайнікі ў палацах і маёнтках.

Рэдкія знаходкі «угорскіх» лішні раз сведчаць, што залатыя манэты не зъяў-

ляліся частым госьцем на гарадзкім ці mestachkovym кірмашы. Як правіла, яны выкарыстоўваліся ў якасці падарункаў, чаціліся, як ювелірная сярэбраніна, абслугоўвалі дыпламатычныя місы.

Бібліографія

1 Хроника Литовская и Жмойтская.

—Полное собрание русских летописей. т.32, М., 1975, с. 35.

2 Владимирский летописец.—Полное собрание русских летописей. т.30, М., 1965, с. 131.

3 Хроника Литовская и Жмойтская. с. 79.

4 Там-жа.с.78.

5 Акты Литовско- русского государства, изданные М.Довнар-Запольским, вып. 1., М., 1897, с. 19.

6 Акты, относящиеся к истории Западной России. т. 1., СПб., 1846, с.94

7 Акты Литовско-русского государства..., с. 52.

8 Русская историческая библиотека, т.ХХУІІ, СПб. 1910, кн. 4., стб. 226.

9 Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России, т. СПб., 1882, с. 24.

10 Хроника Литовская и Жмойтская... с. 95.

11 Там-жа, с.101

12 Акты Литовско-русского государства..., с. 19.

13 Там-жа, с. 92.

Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў

Міхась Белямук
Менская вобласць

Дамашы, Маладечанскі р-н

Каля 1915 г. недалёка вёскі быў знайдзены скарб рымскіх манэтаў, якія загінулі падчас вайны.

Полымя, №2, 6.232, Мн., 1928,

Поболь² ... 369, № 291, ЗПГКБ, мн № 1666

Дворышча, Менскі р-н.

У 1972 г. падчас раскопкаў селішча недалёк р. Пціч, археолягі знайшлі білонавую аздобленую зернью пацерку з XI ст.

Штыхов и Соболь ... 6.429.

Дзягцяны, Капыльскі р-н.

У 1957 г. падчас рамонту дарогі Н.Лосеў зауважыў гліняны посуд, горла якога было заткнутае тканінай. Гаршчок быў напоўнены манэтамі і сярэбранымі аздобамі. В.Рабцэвіч, аглядзеўшы пасудзіну, прышоў да высновы, што ў гаршчку магло зымясяцца прыблізна 4500 манэтаў, але іх людзі разабралі. Беларускі дзяржаўны музэй у 1957 г. атрымаў 2 арабскія дыгрэмы і 50 эўрапейскіх дэнараў. Нумізмат В.Рабцэвіч узімку 1958 г. паехаў у вёску, просячы вярнуць манэты і аздобы. Некаторыя жыхары адгукнуліся і В.Рабцэвіч атрымаў 200 манэтаў і 20 аздобаў, цэлых і некалькі паламаных. Мінула 6 гадоў і Беларускі дзяржаўны ўніверсytэт у 1964 г. атрымаў ад жыхара вёскі Дзягцяны 60 манэтаў і сярэбраную завушнічку. Гэтак у 1970 г. Беларускі дзяржаўны музэй і Беларускі дзяржаўны ўніверсytэт мелі 320 манэтаў (297 цэлых і 23 абламаных ці абрэзаных манэтаў). Скарб з Дзягцянаў надзвычай цікавы тым, што ў ім былі вельмі рэдкія манэты, нават маюцца ўнікальныя экземпляры. Да такіх унікальных адносіцца дэнары абатысы Адэльгейды. Гэта новы няведамы варыянт дэнараў. Новы варыянт манэты ангельскага каралая Канута і новы варыянт імітацыі манэтам карала Этэльрэда. Да вельмі рэдкіх адносіцца варыянты манэт Бжэтіслава, іх не было нават у Чэскім нацыянальным музэі ў Празе. Беларускі музэй і ўніверсytэт пададылі чэскаму музэю ў Празе гэтыя вельмі рэдкія дэнары Бжэтіслава, калі ён быў князем Мараўаў. Таксама да вельмі рэдкіх адносіцца дэнары імпэратара Гэнрыха II, чаканены ў Эсълінген. Вялікая колькасць манэтаў Чэхіі робіць скарб з Дзягцянаў для Беларусі ўнікальным Шкада, што толькі невялікая частка манэтаў трапіла ў рукі нумізматаў. Калі-б увесе скарб зьбераглі, напэўна меў-бы большую навуковую вартасць. Дзягцянскі скараб. Загадковымі манэтамі ёсьць «чырвоныя», як іх людзі называлі, Рабцэвіч прыпушчае, што гэта былі бізантыйскія медзяныя фолісы, якія вельмі рэдка сустракаюцца ў скарабах Беларусі.

Абасыды	манетніца не расчытана	931	ал-Муктадыр	1аб
Окайліды	Мосул	Ірак	997	Хусан ад-даўля і Дзенаг ад-даўля 1аб

Англія	Этэльрэд II, кр.	978-1016	Лёндан	1ц
"	Этэльрэд II, кр.	978-1016	Люіс	1ц
"	Этэльрэд II, кр.	978-1016	Экстэр	1ц
"	Этэльрэд II, кр.	978-1016	манетніца ???	1аб
"	імітацыя манэтам Этэльрэда			1ц
"	Канут, кр.	1016-1035	Лёндан	2ц
"	Канут, кр.	1016-1035	Саўтуорк	1ц
"	Канут, кр.	1016-1035	Стамфорд	1ц
"	Канут, кр.	1016-1035	Тетфорд	1ц
"	імітацыя манэтам Канута			2ц
"	Гарольд, кр.	1035-1039	Лёндан	1ц
Данія	Гардакнут, кр.	1035-1042	Лунд	1ц
Венгрія	Стэфан, кр	1000-1038	манетніца ???	3ц
Чехія	Балеслаў I, кр.	935-967	манетніца ???	1ц
"	Балеслаў III, кр.	999-1002	манетніца ???	2ц
"	Ольдржых, кр.	1012-1034	манетніца ???	4ц
"	Бржэтіслаў kn.	1032-1034	Мараўскі князь	5ц
"	Бржэтіслаў, кр.	1034-1055	манетніца ???	101ц
				9аб

Нямецкая імп'ерія

Атон I Адэльгейда	X-XI ст.	манетніца ???	65 ц	5аб
Імітацыя манэтам Атона I Адэльгейды			6ц	
Вендкі	1000-1024	манетніца ???	23ц	1аб
Вендкі	1025-1050	манетніца ???	7ц	
Антон I, імп.	936-973	Кёльн	4ц	
Антон II, імп.	973-983	Майнц	2ц	
Антон II або				
Антон III, імп.	973-1002	Вормс	6ц	
Антон III, імп.	983-1002	Дортмунд	1ц	
Антон III, імп.	983-1002	Дэвентер (Галіндья)	1ц	
Антон III, імп.	983-1002	Магдэбург	1ц	
Антон III, імп.	983-1002	Кёльн	4ц	
Антон III, імп.	983-1002	Мачнц	8ц	
Генрык II, імп.	1002-1024	Вормс	2ц	1аб
Генрык II, імп.	1002-1024	Дэвентер (Галіндья)	1ц	
Генрык II, імп.	1002-1024	Кёльн	3ц	
Генрык II, імп.	1002-1024	Майнц	2ц	
Генрык II, імп.	1002-1024	Тіль (Галіндья)	2ц	
Генрык II, імп.	1002-1024	Эслінген	1ц	
Кандрад II, імп.	1024-1039	Кёльн	1ц	
Кандрад II, імп.	1024-1039	Тіль (Галіндья)	1ц	
Кандрад II, імп.	1024-1039	Утрэхт (Галіндья)	1ц	

Бернгард I,	герц	973-1011	Люнэбург	1 ц
Бернгард II,	герц	1011-1059	Люнэбург	1 ц
Генрык III,	герц	982-985	Рэгенсбург	1 ц
Генрык IV,	герц	995-1002	Рэгенсбург	1 ц
Вігман,	гр.	967-1016	Вреден	2 ц 1 аб
Дітмар,	гр.	памёр 1048	Ніжня Эльба	2 ц
Аріон,	архп.	1021-1031	Эрфрут	1 ц
Вілігіс,	архп.	975-1011	Майнц	1 ц
Пілігрим,	архп.	1021-1036	Кельн	1 ц
Бернольд,	яп.	1027-1054	Утрэхт(Галіндия)	1 ц
Бертольд,	яп.	995-1019	Тоўль (Францыя)	1 ц
Бруно,	яп.	1009-1029	Аўгсбург	1 ц 1 аб
Уdalъryх,	яп.	1025-1040	Базель (Швайцарыя)	1 ц
Адэльгейда,	абатіса,	999-1044	Кведлінбург	1 ц
Генрык II,	імп.	1002-1024	манетніца ???	1 аб
???			Шпеіер	1 ц
імітацыя манэтам Кельна				3 ц
імітацыя манэтам Люнэбургу				1 ц
Нямецкая съцерта				1 ц
Захадня-Эўрапейскія съцерты				4 ц

В.Рабцэвіч атрымаў ад жыхароў вёскі Дзягіцяны 20 цэлых і некалькі разламаных аздобаў і кусок серабра ў выглядзе конуса, памерам 20мм на 5 мм і даўжынёй 25 мм. Аздобы былі сярэбраныя: завушнічкі, упрыгожаныя зернью і сканью, падвескі з лістасця вога серабра ў выглядзе конскіх галаваў, бранзалеты плясьціністыя шырынёй у 40 і 45 мм, пярсыцёнкі зывітыя з тоненькага дроту, некаторыя з якіх мелі вочкі з камняў і шкло, скранёвых кольцаў ў шэсцьць, некаторыя з якіх мелі напаенныя шарыкі, пакрытыя зернью; абломкі скранёвых кольцаў. Праўдападобна, што скарб манэтаў і аздобаў мог важыць ад 5000 да 7000 г.

Потін... б.125, 174—176, 178, 182, 190-191, 219; Потін^{2..} б. 180, № 369; Потін^{3...} б. 207, №183;
Потін^{4...} б. 5-7; Потін^{5..} б. 23-29; Быков... б 30-35, Рябцевіч...б. 204-210;
Штыхов^{18..} б 167-168; АНГ Беларусі. Мн. 1979, б. 70

Дроздава, Талачынскі р-н

У 1971 г. Сяргеева З.М. раскапала курган і знайшла шклозалочаныя пацеркі з XI ст. Сяргеева^{3...} б.405,

Забор'е, Вялейскі р-н

У 1892 г. Ф.Пакорускі праводзіў раскопкі курганоў каля рэчкі Ільля, даток Вялейкі. У кургане з жаночым пахаваньнем знайдзены сярэбраны пярсыцёнак.
Покровский^{4...} б.146.

Заслауе, Менскі р-н

У 1926/28 гг .А. Ляўданскі праводзіў раскопкі курганоў з жаночымі пахаванінямі, знайшоў аздобы сярэбраныя, як скранёвае вітае кальцо, тры пярсыцёнкі, адну шкло-залочаную й адну шклосярэбраную пацеркі. Ляўданскі ў адным з курганоў знайшоў арабскі дыгрэм, які падчас вайны прарапаў.

Саманды	Самарканд	Узбекістан	943-954	Нух інб Наср
Ляўданскі ⁴ ...	б.89-92;	Яніцкая...	б. 155, № 177,	Равдина... б. 61 № 78

Заслауе, Менскі р-н

У 1967 г. Г.Штыхаў раскопаў самы вялікі курган, у якім пры нябожчыку была бронзавая пазалочаная падвеска і нямецкая сярэбраная манэта Атона Й Адэльгейды з 990-995 г., чаканеная ў Саксонії,

Потин⁶ ... № 96; Штыхаў⁷... б. 132; Штыхаў і Захарэнка... № 15; Равдина... №78; Штыхаў 16... б 170

Заслауе, Менскі р-н

У 1978 і 1979 г. Ю. Заяц праводзіў раскопкі кургана магільніка. Знайшоў у 1978 г. сярэбраную вугорскую манэту Стэфана з 1000-1038_g. У 1979 г. знайшоў сярэбраныя скранёвые кольцы і сярэбраныя пярсыцёнкі.

Заяц³ ... б. 435; Заяц⁴ ... б. 362; Равдина.№ 78; ЗПГКБ' Менская воб., № 1835 е.

Заслауе, Менскі р-н.

У 1983 г., паводле Леаніда Побалія, у калекцыяне Г.Хаментоўскага была манэта, знайдзеная ў Заслауі. Манэта, быццам-бы, «греческая». Асабіста Л.Побаль манэты на бачыў, адсюль маецца сумніўнасць, ці яна грэцкая, ці бізантыйская.

Поболь².... б. 366, № 257.

Івань, Слуцкі р-н.

У 1981 г. А. Егарэйчанка праводзіў раскопкі гарадзішча і знайшоў шкло-залочаныя пацеркі. У 1983 г. таксама былі знайдзены шкло-залочаныя пацеркі падчас раскопаў гарадзішча.

Егорэйченко¹... б 347. Егорэйченко². б. 388, ЗПГКБ Менская воб.. № 2587

Ізбішча, Лагойскі р-н

У 1987-1990 г.. В.Казей і Г.Штыхаў праводзілі раскопкі селішча і знайшлі зылітак-грыўну 63 мм даўжыні, 9 мм дыяметрам, вагой 19,7 г. Раскопаўшы курган, былі знайдзеныя 8 манэтаў, але не паведамляеца, што гэта за манэты.

Штыхаў¹⁶. б.74, 80

Кастыкі, Вялейскі р-н

У 1938-1939 г. Г. і Ул.Галубовічы ў кургане знайшлі 2 шкло-залочаныя пацеркі XI ст. Яніцкая... б. 155, № 179

Каменка, Менская губ.

Паколькі ў Менскай губ. было некалькі вёсак Каменкаў у сучаснай Менскай воб. ёсьць 16 вёскаў ў Каменка. Невядома дакладна, у якой вёсцы быў знайдзены скарб. У 1873 г. Рыгор Радзевіч знайшоў скарб, які складаўся з манэтаў, сярэбраных зыліткаў-грыўнаў і сярэбраных аздобаў. Расейскае археолягічнае таварыства з гэтага скарбу атрымала 21 манэту і 8 рэчаў.

Рымскія	Траяна	імп.	98-117	2
"	Адрыяна	імп.	117-138	1
"	Антоніна Пія	імп.	138-161	5
"	Марка Аўрэлія	імп.	161-180	8
"	Комада	імп.	180-192	5

Сярэбраны зыліток-грыўна вагой 97,0 г.

Сярэбраны плясціністы гравіраваны пярсыцёнак

Сярэбраныя пярсыцёнкі з дроту

3 шт.

Сярэбраныя падвескі на сярэбраным абручу

2 шт.

Сярэбранае невялічкае сіта

Паколькі падобнае сіта было знайдзенае ў Чарняхаўскім магільніку, а падобныя пярсыцёнкі знайшлі ў Крыму, то азодбы скарбу з Каменкі адносяць да рымскага імпарту.

Іверсень... б 250, Кропоткін^{2..} б 97, № 1384, Кропоткін^{4...} б. 103-106

Клецк

У 1853-1856 гг у часопісе «Современник» Павал Шпілеўскі публікаваў артыкулы «Путешествие по Полесью и белорусскому краю». У 1991 г. у Менску выдалі артыкулы П.Шпілеўскага кнігай. П.Шпілеўскі піша, што будучы ў Клецку купіў манэты, якія былі знайдзены «не так даўна каля замку». Манэты, купленыя П.Шпілеўскім, былі татарскія, а адна манэта рымская імпэратора Антоніна Пія 948-117 г.

Шпілеўскі.. б. 58. Рябцевіч.. б 190, №23, Поболь^{2..} б 360, № 165.

Клецкі р-н

У сярэдзіне XIX ст. у вёсцы Зубкі жыў Юры Берновіч, ён ня толькі зьбіраў старожытныя рэчы і манэты, але часамі рабіў раскопкі курганоў. Ягоную калекцыю як спадчыну атрымала ўнука Сафія Качановіч. Польскі народны музэй у Варшаве купіў калекцыю арабскіх дыргемаў. Паводле складу закупленых манэтаў можна зрабіць выснову, што яны ёсьць часткай вялікага скарбу, які быў знайдзены ў ваколіцы Клецка. Не выключана амжлівасць, што дыргемы Абасыдаў з аднаго скрабу, а дыргемы Саманідаў з другога скарбу, бо паміж імі розьміца часу на 90 год. Калі дыргемы Абасыдаў і Саманідаў з аднаго скрабу, то патрабалася вялікая колькасць дыргемаў, каб запоўніць 90-гадовы прагал.

Абадсыды	Багдад	Ірак	807/8	ар-Рашід	1
"	Багдад	Ірак	809/10	ал-Амін	1
Саманіды	Самарканд	Узбекістан	900-904/5	Ізмаіл ібн Ахмад	3

Саманіды	аш-Шаш	Узбекістан	894-906	Ізмайл ібн Ахмад	5
"	Андараба	Іран	907-911	Ахмад ібн Ізмайл	2
"	Самарканд	Узбекістан	910	Ахмад ібн Ізмайл	2
"	аш-Шаш	Узбекістан	907-914	Ахмад ібн Ізмайл	11
"	манетніца ???		913-914	Ахмад ібн Ізмайл	1
"	Андараба	Іран	920/1	Наср ібн Ахмад	1
"	Балх (?)	Афганістан	932	Наср ібн Ахмад	1
"	Нісаабур	Іран	935/6	Наср ібн Ахмад	2
"	Самарканд	Узбекістан	921-941	Наср ібн Ахмад	8
"	ат-Таякан	Афганістан	912/3	Наср ібн Ахмад	1
"	аш-Шаш	Узбекістан	918-942	Наср ібн Ахмад	21
"	Самарканд	Узбекістан	948/9	Нух ібн Наср	1
Імітація саманідзкіх дыргемаў					1
Балгары на Каме	манетніца ???	???		Мікайл ібн Джарфар	1
<i>Kmitowicz pp.30-46</i>					

Копці, Смалевіцкі р-н

У 1929 г. А.Рынейскі раскопаў курган, у якім знайшоў ад рукі лепленую кераміку і манеты. Апісаныя манета ў няма, але гэта, праўдападобна, былі арабскія дыргемы.
Рынейскі б. 73

Бібліографія

Глязді ў папярэдніх нумарах часопіса «Полацак».

Заяц²—№24, Кропоткін²—№18, Поболь²—№18, Потін¹—№19, Потін²—№21, Потін³—№22, Сергеева³—№20. Равдина—№22, Рябцевич¹—№18, Штыхов⁷—№ 20, Штыхов¹⁶—№22, Штыхаў, Захаренка—№24, Яніцкая—№18

Быков А.Восточные монеты Дегтянского клада. «Тр. Гос. Эрмитажа». Л. 1961, т.ІУ.

Егор'янченко А. Раскопки городища у дер. Ивань.—АО за 1981 г. М. 1983 г.

Егор'янченко А.² Раскопки в Ивань.—АО за 1983 г. М. 1985

Заяц^{10,3} Раскопки и разведки в окрестностях Заславля —АО за 1978 г. М. 1979

Заяц^{10,4} Раскопки в окрестностях Заславля —АО за 1979 г. М. 1980

Иверсень Ю. О кладах. «Тр. У археологического съезда в Тифлисе в 1881 г.», М.1887 г

Кропоткін⁴ О некоторых кладах римских монет, найденных в России. КСИИМК, М.1956, №66

Ляўданскі Л.⁴ Археолёгічныя раскопкі ў м. Заслаўі, Менскай акругі—«Працы кафедры археологіі». Мн., 1929,

Potin V⁴. Degtansky Poklad a cesko-ruske styky v XI stoleti--Moravske numismaticke rozpravy. Brno 1959, #15

Потін В.³ Дегтянскій клад денариев середины XI в.—«Тр. Гос. Эримитажа», Л.1961, т. ІУ.

Потін В.⁶ Монеты в погребениях древней Руси и их значение для археологии и этнографии — «Тр. Гос. Эримитажа», Л. 1971, т. XII

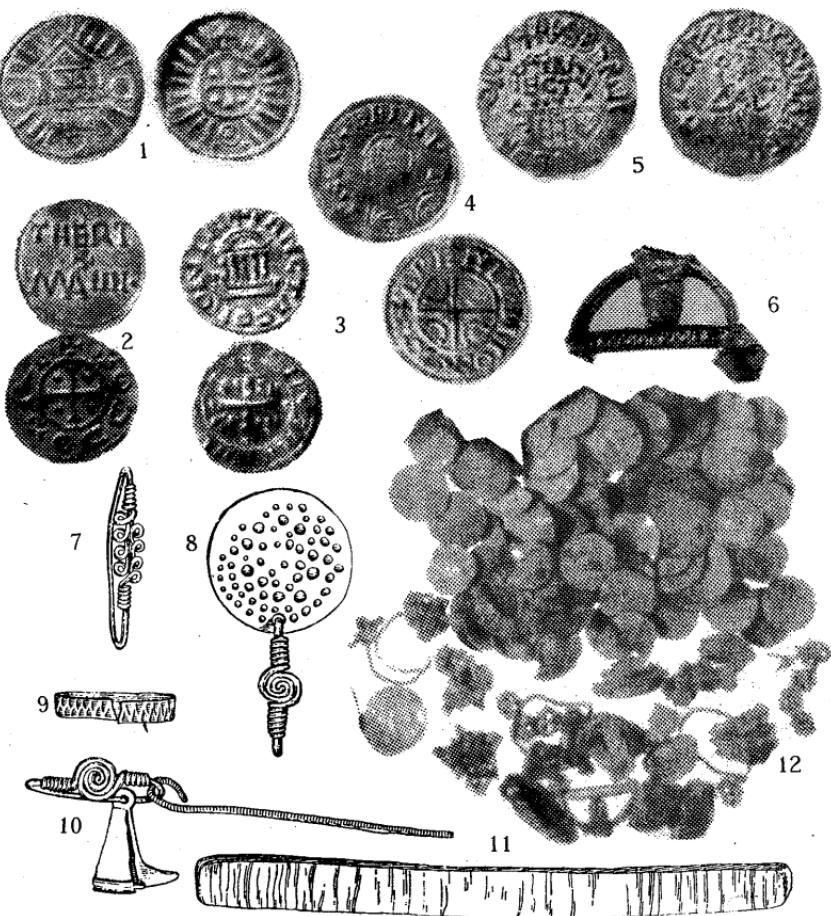
Рынейскі А. Да археолётчнага вывучэння Беларусі —«Наш край», Мн., 1929, №11(50)

Рябцевіч В.⁴ Новыя монеты Дегтянскага клада. —«Беларускія стараўтнінасці». Мн., 1972

Шпилевікі П. Путешествие по Полесью и белорусскому краю. Мн., 1991 г.

Штыхов Г.¹⁸ Экономическая жизнь городов. Очерки по археологии Белоруссии. Мн., 1972, ч.2

Kmitowicz A. Nieznany skarb dirhemow arabskich z X w. z terenu Białorusi--Wiadomosci numizmatyczne, War. 1974, #1(67).

1. Вендкі; 2. Атон III, імп., Дартмунд; 3. Пілігрым, архп. Кельн; 4. Гардакнут, кр. (Данія) Лунд; 5. Бернольд, яп. Утрэхт; 6. Завушнічка скарбу Дзягцяны, 7-11. Рэчы скарбу Каменка; 12. Скарб манэтаў і аздобаў з Дзягцянаў.

Лінёкас і блізкае

Беларускае замежжа: гісторыя і сучаснасць

Леанід Лыч

Узынікненне блізкага беларускага замежжа паходзіць з далёкіх часоў гісторыі. Геаграфічныя контуры яго ніколі не заставаліся нязменнымі. Быў час, што блізкім беларускім замежжам нельга было называць Смаленшчыну, значную частку тэрыторыі сёньняшніх Пскоўскай, Бранскай, пасобных раёнаў Чарнігаўскай, Калужскай і Тульскай абласцей. Нельга называць таму, што тут, як і на іншых этнічных беларускіх тэрыторыях, адбываўся звычайны працэс фармавання беларускай народнасці. Нагадаем, што ў самым росквіце Вялікага княства, Літоўскага яго крайні і ўсходні пункт знаходзіўся ўсяго толькі за 107 вёрст ад Масквы. І было ўсе гэта за вялікім князем Вітаутам (1392—1436 гг.). Пазней становішча карэнным чынам зъмянілася. Усе пералічаныя тэрыторыі адышлі іншым дзяржавам і сёньняшняй беларусы, што жывуць там, гэта ужо наше блізкае замежжа. Такім жа замежжам зъяўляюцца для Беларусі — метраполіі яе суспільнікі беласточчыны, Віленшчыны і Латгаліі, хаяці жывуць яны на сваёй этнічнай тэрыторыі, на якой узгадаваныя многія пакаленыні беларусаў.

У далёкім і адносна нядаўнім мінулым былі й іншыя шляхі фармавання блізкага беларускага замежжа, незалежна ад того, датычыла гэта гістарычнай тэрыторыі беларусаў ці якіх-небудзь іншых, зусім чужых для іх земляў. Зачыннай гісторыі вядома, што ва многих княжаціх і магнаціх сем'ях нашага краю ўзгадоўвалася шматня толькі прыгожых, але і прыстойных паводзінамі

дачак, пабраца шлюбам зь якімі жадалі сыны такіх-жэ багатых і вядомых родаў зь іншых краін. Пры адносна высокім у сярэднявеччы ўзроўні этнічнай самасвядомасці нашых продкаў і тым больш княжацкіх і магнацкіх сем'яў іх дочки, трапіўшы ў чужыя краіны, не забываліся да якіх краіны належалаць, і пачуцьцё павагі да яе нават выхоўвалі ў сваіх дзяцей. Ці не пацвердждае гэта вяртаныне на радзіму полацкай князёўны Рагнеды Рагваладаўны са сваім сынам Ізяславам пасыла шлюбу зь кіеўскім князем Уладзімірам? Незабывалася на родны краі і дачка полацкага князя Брачыслава Аляксандра, якая была замужам за князем Аляксандрам Неўскім.

І ўсё-ж несямейныя, шлюбныя дачыненні былі галоўнай крыніцай закладкі і папаўнення беларускага замежжа. Знаходзячыся па суседству з блізкароднасцімі, паводле гістарычнага мінулата, па культуры і мове расейскім, украінскім і польскім народам, беларусы пры пэўных акальнасцях маглі самі выбіраць і выбіralі землі для сталага пражывання. А калі-ж Маскоўская дзяржава распачала палітыку зьбірання вакол сябе ўсіх усходніславянскіх земляў, на першое месца выйшли паланенныя нашых баяраў і гвалтоўныя выган на ўсход насельніцтва. На вялікі жаль, такая палітыка Маскоўскай, а пазней Расейскай цэнтралізаванай дзяржавы доўжылася стагодзьдзямі, таму ў нас больш падставаў гаварыць пра гвалтоўныя, а не добраахвотныя матывы складання блізкаўсходнія беларускага замежжа. Сам факт існавання

ў беларусаў у супольнасьці зь летувісамі, а затым з палікамі сувэрэнных фэдэратыўных дзяржаваў Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай ніяк ня браўся пад увагу расейскім царамі, якія, каб апраўдаць свае агрэсіўныя пляны, беспадстаўна называлі беларускія землі спрадвечна расейскімі, уварваўшыся сюды, паводзілі сябе, як заўёунікі. Так, у час адной з самых жорскіх кровапралітных войнаў, якая цягнулася на працягу 1654-1667 гг. расейскім царком Аляксеем II, стаўлася задача вывезыць зь Беларусі 300 000 чалавек. Гэта аказалася нерэальна ажыццяўіць з-за страшэннага зруйнаваньня тэрыторыяў у вініку ваеных дзеяньняў, што прывялі да велізарных людзкіх ахвяр. Шмат беларусаў трапіла не па сваёй волі ў Расейскую дзяржаву ў вініку такой-жэ спусташальнай Паўночнай вайны 1700-1721 гг.

Далёка не задавальняла наш народ палітыка, якую праводзілі съвецкія і духоўныя ўлады Рэчы Паспалітай, асабліва з канца ХVII ст., калі беларускую мову выключылі з усіх асноўных сфераў грамадзкага жыцця. Пачасціліся выпадкі выезду інтэлігентных людзей, прычым і вельмі таленавітых, у іншыя краіны. Назавем тут хоць некалькіх асобаў, якія папоўнілі блізкае беларускае замежжа. Гэта Сімяон Палацкі, якому ў Москве нават даверылі выховаўца царскіх дзяцей. Ілья Капіевіч, які з прапановы Пятра I выдаў на расейскай мове шмат падручнікаў, слоўнікаў, вучэбных дапаможнікаў. Ён склаў першую на расейскай мове зорную карту і, пераехаўшы ў Москву, атрымаў пасаду ў Пасольскім Прывакзэ. Вартым быць прыгаданым і ўраджэнец Прапойска Восіп Казлоўскі, вядомы як аўтар паланэза «Гром победы раздавайся», прысвечанага ўзяцьцю Аляксандрам Суворавым турэцкай крэпасці Ізмайл. Затым гэты

музычны твор нашага земляка стаў гімнам Расейскай імперыі.

А ці-ж ня робіць гонару блізкаму беларускаму замежжу, што ў створаным у Маскве ў 1672 г. першым расейскім тэатры з агульнага ліку 78 артысту 70 былі нашыя суайчыннікі? Пецярбург і Москва ахвотна ўзялі да сябе на працу ў 1800 годзе танцораў і музыкантаў шклоўскага тэатра Зарыча, якія спыніў на той час сваю дзеяльнасць у сувязі з съмерцю яго кіраўніка.

Пры ўсім неправавым харэктары падзеяў Рэчы Паспалітай і далучэнны беларускіх земляў да Расейскай імперыі два суседнія славянскія народы, апнуўшыся па волі цара ў адной дзяржаве, уступалі ў рознабаковыя кантакты паміж сабой. Ад гэтага часу значна павялічыўся выезд наших суайчыннікаў на ўсход, але ў дзяржаву праўавым сэнсі яны ўжо не стваралі блізкае замежжа, бо тэрыторыяльнае перамышленне адбывалася на абсягах адной і той-жэ краіны Расейскай імперыі. Такі від замежжа больш правільна называецца беларуска-этнічным ці беларуска-нацыянальным. Да вадзіцца з горыччу канстатаваць, што з далучэннем Беларусі да Расейскай імперыі замежжа не ў малой ступені папоўнілася таксама гвалтоўным шляхам.

Першы сур'ёзны ўдар нанеслі ў пачатку 20-х гг. XIX ст. рэпрэсіямі супраць сяброў тайніх студэнцікіх таварыстваў філаматаў і філарэтэў Віленскага юніверсітэту. Прыйкладна 135 чалавек паплациліся ссылкай у далёкі землі за сваё жаданье быць вольнымі. Але разумныя і стойкія харэктарам людзі і там не загінулі, больш того, праславілі сваё імя і той народ, да якога належалі. Так, Ігнат Дамейка плённа займаўся дасьледаваньнямі ў галіне геалёгіі. Язэп Хадзько выканаў трыяңгуляцыны здымак Закаўказзя і Каўказскага хрыбта. Аляксанд

Хадзько ўпершыню выдаў герайчны эпас усходне-азіяцкіх народаў «Кёр-Оглы» і верши туркменскага клясыка Махтумкулі.

Надзвычай багатыя духоўныя набыткі на творчым шляху іх сябры . В. М. Кавалеўскага, ураджэнца Гародні. Месцам ссылкі яго стала Казань. На яго, аднаго з самых здольных выпускнікоў Віленскага юніверситету, а сразу зъянрнуў увагу рэктар Казанскага ўніверситету Мікалай Лабізўскі і пасадзеўнічаў накіраваныю яго ў навуковую экспедыцыю ў Забайкальле і Манголію. Вынікам такой экспедыцыі сталі буйныя навуковыя творы В.Кавалеўскага: «Кароткая граматыка мангольскай кніжнай мовы», «Мангольская хрэстаматыя ў двух тамах. «Мангола-руска-французскі слоўнік ў трох тамах». У 1833 г. В.Кавалеўскому прысвоена званыне прафэсара, а ў 1846 г. члена-карэспандэнта Пецярбургскай Акадэміі навук. У 1855 г. ён становіцаў рэктарам Казанскага ўніверситету. Яго працам двойны прысуджаліся поўная Дзяржаўская прэмія Пецярбургскай АН.

Не абмінулі суровыя рэпрэсіі многіх інтэлігентных шляхетных людзей Беларусі, што ўдзельнічалі ў паўстанні 1830-1831 гг. Але самыя найбольшыя высяленні беларусаў за мяжу Бацькаўшчыны адбываліся пасля задушэння паўстання Кастуся Каліноўскага. Цяпер ужо лік ішоў не на сотні, а на тысячи. Гэта мажліва ім Якуб Колас прысьвяціў наступныя вершаваныя радкі ў пазме «Сымон-музыка».

*Эх, чаго нам не прыйшлося,
Браце мілія ужыць!
Колькі талентаў зъявілося,
Колькі іх і дзе ляжыць.
Невядомых, непрызнаных,
Не аплаканых нікім.
Толькі ў полі адсыпяваных
Ветру посыўстам пустым...*

Захоп Расейскай дзяржавай у час войнъ ў Вялікім княствам Літоўскім і Рэччу Паспалітай гістарычных беларускіх земляў, перамяшчэнне з самых розных прычынаў карэннага насельніцтва амаль па ўсіх абысягах гэтай вялізарнейшай імпэрыі прычыніліся да фармавання даволі значнага па колькасці блізкага беларускага замежжа, зусім інадпаведнага. ліку беларусаў у складзе насельніцтва Расейскай імпэрыі. У час уліку насельніцтва афіцыйная статыстыка зафіксавала, што ў 1859 г. на тэрыторыі Смаленскай губэрні кампактныя пасяленні беларусаў адсутнічалі толькі у двух паветах Гжацкім і Сычоўскім.

У пачатку 60-х г. іх улічана: у Курскай губэрні 23 тысячы, у Харкаўскай — 10 тысяч. А вось што паказаў Усерасейскі перапіс насельніцтва 1897 г.: у Чарнігаўскай губэрні 150 тыс. беларусаў, у Смаленскай—101, Ковенскай—38, Сувалкскай—26, Курляндской—12 тысяч. Па сутнасці беларусы жылі ва ўсіх асноўных раёнах Сібіры і Даляніцы Усходу. Найбольш беларусізаваным аказаўся Усурыйскі край, які быў такім блізкім да нашай Бацькаўшчыны, дзякуючы мноству лясоў, азёраў, рак.

Адначасова з рэпрэсіямі механічны рух людзей выклікаўся й эканамічнымі фактарамі. Беларусы лічыліся ледзь не самымі жаданымі на будаўніцтве расейскіх чыгунак, сетка якіх расла даволі хуткімі тэмпамі. Часам на сталае жыхарства ў чужых краях пасяліліся і беларусы, што ўдзельнічалі ў адыходніцтве. У канцы XIX ст. штогод ім было ахоплена прыкладна 300 тысяч чалавек, з улікам і тых, хто часова наймаўся на працу ў межах Беларусі. Нашых адыходнікаў можна было сустрэць на самых цяжкіх і чарнавых працах: у шахтах Данбаса, на цукровых заводах Украіны, прадпрыемствах Масквы, Пецярбурга ды іншых гара-

доў. Працавітасць беларусаў, спаважлівасць у паводзінах ды прыродная прыгажосьць—вось чалавечыя каштоўнасці, якія былі вельмі да спадобы расейскім і украінскім жанчынам, якія ахвотна ўступалі ў шлюб з нашымі адыходнікамі. І гэта часта служыла прычынай невяртання іх на сваю радзіму.

З адменай прыгоннага права, разывіцьцём капіталістычных адносінаў у сялян з'явіліся широкія магчымасці займаца ня толькі адыходніцтвам, а і ўговулеактыўна ўключыцца ў міграцыйны рух з мэтай прыдбання зямлі на Урале, у Сібіры, на далёкім Усходзе, у чым было зацікаўлена і само расейскае самаўладзьдзе. На рубяжы XIX—XX стст. Беларусь, без перабольшання, уступіла ў вялікае аграрнае перасяленыне на ўсходнія землі царскай імперыі. Што яно і сапраўды было вялікім, съведчаць такі факты: толькі зь Менскай, Віцебскай і Магілёўскай губерніяў у далёкую Сібір за 1896—1910 гг. перасяліліся 492 тысячи чалавек, за 1911—1915 гг.—70 тысячы. На гэтыя трэх беларускіх губэрніі прыходзілася прыблізна 70-80% перасяленцаў у Сібір з усіх раёнаў нечарназёмнай паласы Рәсей.

Шляхі перасяленцаў з ліку беларускіх сялян былі пракладзены ў іншыя аддаленныя, мала ці зусім неасвоенныя раёны. Для доказу прывядзем толькі адну лічбу: за перыяд 1905—1912 гг. з Віцебскай, Менскай і Магілёўскай губерніяў у розных направках выехала каля 600 тысяч душ. І калі ў ёўрапейскай Рәсей лік перасяленцаў за 1896—1910 гг. склаў 5% ад колькасці сельскага насельніцтва ў 1897 г., дык у вышэй пералічаных беларускіх губэрніях адпаведна 19,7% і 15%.

Нікога, так як беларусаў, не сарвала з родных месцаў першая сусьветная вайна. Нават і тых, каму яна асабліва нічым не па-

гражала, ваенныя ўлады стараліся любымі сродкамі вывезьці ў глыбокі тыл краіны. Кагосяці везьлі ў арганізаваным парадку, а хтосяці са страху самастойна пракладваў шлях у невядомае. Усяго ў Беларусі бежанскім рухам было ахоплена больш за 1130 чалавек. Восі так, у каторы ўжо раз вялікая нацыянальная трагедыя становілася фактарам пашырэння прасторы рассяленія і павялічэння ліку населенікаў беларускага замежжа.

Хаця ў новых мясьцінах многія зь бежанцаў стварылі свае гаспадаркі, наладзілі звычайнае сялянскае жыццё, усё-ж як толькі закончылася вайна і ўзынікла рэальная магчымасць вярнуцца на Бацькаўшчыну, людзі, не задумваючыся, выкарысталі такі шанс. Але ня усе. Адныя ня рушылі ў далёкі і цяжкі шлях з-за кепскага здароўя кагосяці з членуў сям'і. Другія—з-за жадання дачы падрослым дзесяцым закончыць ту ці іншую наувучальную ўстанову, чаго нельга было зьдзейсніць дома. І трэба сказаць, што па гэтай прычине Беларусь не далічылася многіх таленавітых сыноў і дачок, якія былі так патрэбныя ёй і мірны час. Бадай найбольшая нястача з'ведалася ў настаўніках, якіх нямала знаходзілася сярод бежанцаў першай сусьветнай вайны. Урад савецкай Беларусі неўзабаве пасыля свайго ўтварэння звяярніцца да Рәсей і Украіны з просьбай пасадзейніцаў вяртанаю на радзіму яе педагогаў. Прыбылі далёка не ўсе: трохі больш за 500 чалавек.

Расцеіванню беларусаў на абшарах быўлай Расейскай імпрыі добра пасадзейнічалі падзеі Каstryчніцкай рэвалюцыі і грамадзянскай вайны. Тады з нашым замежжам адбылася дзівосная зъява. Выкліканая яна была тым, што на патрабаваньні савецкай Рәсей Беларусь аддала ёй у лютым 1919 г. Віцебскую, Магілёўскую і Смален-

скую губэрні. Неўзабаве значная частка яе апынулася пад уладай агрэсывна настроенага заходнягы суседа Польшчы, якая згодна з рабоўніцкім Рыжскім дагаворам 1921 г. адхапіла 40% беларускіх земляў, на якіх працавала большая частка на тэрэспубліцы. БССР-жа разъмяшчалася на тэриторыі толькі бытой Менскай губэрні, колькасць жыхароў якой у некалькі разоў уступала беларускаму блізкаму замежжу ў краіне Саветаў, калі разглядаць яго ў дзяржаўна-прававым пляне. Але і ў такой маленкай дзяржаве як БССР мала хто з кіраўнікоў сур'ёзна думаў пра стабілізацыю месцапрэжывання яе людзей. Гадоў праз пяць пасля заканчэння грамадзянскай вайны, ужо ў спакойныя, мірны час дзяржаўныя і партыйныя ворганы рэспублікі заняліся плянамерным перасяленнем беларускага сялянства ў аддаленныя раёны СССР. Афіцыйная прычына такай звязы: аграрнае перанасяленне беларускай вёскі. Зразумела, яно мела месца, але можна было б знайсці й іншыя сродкі для барацьбы з такай прычынай, не звязраючыся да масавай міграцыі вясковага насельніцтва. Такіх сродкаў нашыя ўлады не пажадалі шукаць, а замест гэтага звязраліся ў Цэнтр з просьбай дапамагчы Беларусі перасяліць за 1926-1935 гг на ўсход СССР 1 мільён сельскага насельніцтва. На щасце, ва Уссесаюзнага перасяленчага камітэту не знайшлося столькі месцаў, і Беларусі вызначылі квоту на 579 тысяч перасяленцаў.

Ад таго што перасяленне набыло дзяржаўны характар, адразу ж павялічыліся яго маштабы. Калі за перыяд 1923-24, 1925-26 гг. штогод зрывалася з месцаў ў пошуках щасця ў чужих краях прыкладна 10-12 тысяч беларускіх сялян, дык ужо ў 1926-1927 годзе — 25 тысяч. У 1927-28 гг. толькі ў Сібір выехала 27 тысяч чалавек. Несакрэт,

у суворыя і неабжытыя ўсходнія раёны краіны выбралася самая здаровая і працавітая частка сялян, чым толькі падрывала генафонд беларускай вёскі.

Масавы рух сялянаў у аддаленныя раёны СССР карэнным чынам паўпываў на тэртыріяльную структуру беларускага замежжа. Паводле Уссесаюзнага перапісу 1926 г., на Сібір і Далёкі Ўсход даводзілася адна трэць беларусаў, што жылі не ў сваёй рэспубліцы. Там іх было больш, чым у Цэнтральных губэрніах Расейскай фэдэрэцыі ці на Ўкраіне.

Добра пастараліся аб павелічэнні насељнікаў беларускага замежжа тыя, хто ў нашай рэспубліцы праводзіў стратэгічны курс партыі на суцэльную калектывізацыю і на барацьбу з кулацтвам. На Поўнач, у далёкую Сібір былі загнаны масы найбольш гаспадарлівых сялян, якія ў сябе на радзіме старанней пракаці змаглі пакончыць з галечай, зажыць заможна, што прыйшлося не да спадобы мясцовай савецкай уладзе.

Непасыпелі закончыць з перасяленнем кулакоў, як усьлед за імі рушыліся на чужыну ахвяры сталінска-яжоўска-бэрэяўскіх рэпрэсіяў, якія мацьней за ўсё паласнулы па нацыянальнай інтэлігенцыі. Пакуль што невядома, колькі кулакоў і рэпрэсіраваных апынулася па-за Беларусью, але траба лічыць за дзесяткі тысяч чалавек.

Досьцы добра вядомыя выпадкі, калі людзі, прыпушчаючы, што яны будуть ахвярамі карных ворганаў, самі пакідалі родныя куты і падаваліся ў чыжыя землі ў надзеі знайсці там паратунак. Такі варыяント выбраў вядомы педагог, аўтар многіх падручнікаў і праграмаў у беларускай мове, педагог-метадыст Іван Самковіч.

На рубяжы 20-30-х гадоў пачаўся перыяд страшэннай, зацяжной дэнацыяналізацыі беларускага народу, прымусовая высылка

зъ яго гістарычнай тэрыторыі, бо заможныя, працавітая сяляне—«кулакі», інтэлігенцыя ўносілі ня толькі істотны ўклад у эканамічнае і духоўнае разьвіццё Беларусі, але і вызначаліся высокім узроўнем этнічнай самасъяздомасці. Руйнаваныне нацыянальнага патэнцыялу ў самой мэтраполіі беларусаў адмоўна адбывалася і на яго блізкім замежжы. А да гэтага часу яно па-поўнілася новымі дзесяткамі тысяч беларусаў зь ліку так называемых нацдэмаў і кулакоў. Многіх іх на радзіме называлі буржуазнымі нацыяналістамі. Вельмі проста было атрымаць такое кляймо і на чужыне, калі толькі мясцовыя ўлады даведываліся, што тая ці іншая сям'я прытырмліваеца сваіх беларускіх нацыянальна-культурных традыцый. Больш-менш яны захоўваліся ў нашым блізкім замежжы, але толькі на сямейна-бытавым узроўні на вёсках, дзе выключна ці пераважна жыло беларускае насельніцтва. Асабліва трагічна, што такая нацыянальна-культурная метамарфоза адбывалася з маладымі пакаленнямі беларусаў, якія жылі на этнічнай тэрыторыі сваіх продкаў у Смаленскай, Бранскай, Пскоўскай, Чарнігаўскай і іншых абласцях. Па незалежных ад самой беларускай нацыі прычинах няўмольна адбываўся татальны распад этнічнай самасъяздомасці людзей, нават значнай часткі творчай інтэлігенцыі. Уносячы свой уклад у разьвіццё расейскай культуры і навукі, часта яна была ня ў ста-не ўсьвядоміць сваю беларускасць, афіцийна, дакументальна засведчыць аб ёй, каб узвысіць сваю нацыю ў вачах грамадзкасці.

Агульнай заканамернасцю было і за-стаеща, што ў фармаваныі блізкага замежжа любога народу найбольшу актыўнасць прайяўляе моладзь. На працягу ўсяго міжваеннага перыяду найлепшая частка

маладых пакаленняў беларусаў пастаянна вымывалася з роднай зямлі праз навучанне ў вышэйшых і сярэдніх спэцыяльных устаноўках Масквы, Ленінграду, Кіева, Казані ды іншых гарадоў ССРБ. Набываць адукацыю па-за межамі рэспублік вымушала адсутнасць магчымасці БССР рыхтаваць кадры па многіх прэстыжных спэцыяльнасцях. Факт дазволу выхадцам зь Беларусі вучыцца ў вядучых універсітэтах і інстытутах краіны павінен расцэнівацца як станоўчая зяява, асабліва ў тых выпадках, калі па заканчэнні вучобы нашыя суайчыннікі абавязаны былі варочацца на працу на ра-дзіму. Але многія, паводле плянавага разъмеркавання ці па сваёй ініцыятыве, не вярталіся дахатаў, выбіралі месцы працы ў іншых краіях. У якіх маштабах магла вы-мывацца такім чынам моладзь зь Беларусі, даюць уяўленыне наступныя лічбы: у 1923 г. толькі у Маскве навучалася больш за 1000 студэнтаў-беларусаў, у 1926/27 гг.—1500 студэнтаў. Паводле нацыяналь-нага паходжання ня ўсе яны былі беларусамі, але працэнт 60-70 абавязкована даводзілася на іх. У ВНУ Расеі у 1926/27 гг. налічвалася 1864 беларусаў, на Украіне — 125, на рабфаках адпаведна 748 і 67 чалавек. У іх лікі маглі ўваходзіць і асобы беларускага паходжання, сем'і якіх жылі на тэрыторыі Расеі, Украіны і не вы ракліся сваёй нацыя-нальнасці.

Шмат каго зь беларусаў скрунула з месца другая сусветная вайна. У парадку эвакуацыі ў савецкім тыле апынулася каля паўтара мільёна жыхароў Беларусі. Калі пачалася рэвакуацыя, кіраунікі шэрагу прадпрыемстваў і ўстановаў усяляк ім-кнуліся ўтрымаць у сябе найбольш ква-ліфікавую рабочую сілу і таленавітых спэ-цыялістаў, ідуучы на стварэннне для іх пэўных сацыяльных льготаў, чаго не маглі

знейсьці ў зруйнаванай вайной Беларусі. Хтосьці зь яе спэцыялістамі не пажадаў вярнуцца, папоўніши такім чынам блізкае беларускае замежжа. А ўжо ў першыя месяцы пасля вызвалення Беларусі ў арганізаваным парадку пачалі пасылаць рабочых на важнейшыя абарончыя прадпрыемствы глыбокага савецкага тылу. Прыклалі да гэтага руку і мясцовыя ворганы НКУСа, якія стараліся як мага лепше выкананць волю цэнтру. Яшчэ не пасыпелі адгрымець апошнія залпы вайны, а ўжо Нарком унутраных справаў БССР С. Бельчанка дакладваў Л. Берью, што для дэпартаменту насельніцтва з рэспублікі падрыхтавана 17 тысяч чалавек з ліку былыx старастаў, бургамістраў, паліцэйскіх, а таксама асобаў, што прыцягваліся акупантамі для службы ў розных адміністрацыйных і гаспадарчых ворганах. Практыковалася дэпартация і пазней. Для пасыльваення перыяду вядомыя й іншыя крыніцы ўцечкі насельніцтва сярод якіх на першае месца трэба паставіць паступленыне моладзі на вучобу ў грамадзкія і вайсковыя навучальныя ўстановы ня толькі сваёй, але іншых рэспублікай. У выніку ўсіх пералічаных і іншых прычын нязменна разрасталася беларускае замежжа. Паводле Усесаюзнага перапісу насельніцтва 1959 г. яно складала 1370 тысяч чалавек. Да ліку пяці саюзных рэспублік, дзе найбольш жыло беларусаў, адносіліся Расейская Федэрацыя, Украіна, Казахстан, Латвія, Літва. Зьявітае ўвагу наяўнасць беларускага замежжа ў нацыянальных рэгіёнах Рәсей: у Коміі АССР — 22, Якуція — 2,5, Хакасія — 3,6, Усць — Ардынская Бурацкая акруга — 1,4, Ханты-Манційская нацыянальная акруга — 1,3 тысячи беларусаў.

Наступныя дзесяцігодзьдзі не вызначаліся значнымі ўсплëскамі міграцыйных патокаў з Беларусі ў іншыя саюзныя рэ-

пбулікі, хаця тэмпы колькаснага росту яе блізкага замежжа ніяк нельга называць маруднымі. Яны маглі быць яшчэ зъменшальнымі, калі-б дзеци, што нараджаліся па-за межамі Беларусі ў аднанацыянальных беларускіх сем'ях, у большасці выпадкаў выбіралі-б сабе нацыянальнасць сваіх бацькоў. Яшчэ больш губляля беларускае замежжа, калі ў сям'і быў толькі адзін беларус па нацыянальнасці.

Сённяня на неабсяжных прасторах краіны СПД у жылах многіх людзей цячэ беларуская кроў. Аднак, на жаль, яны не дакумэнтальна, ні этнічна не звязваюць зь ёю сваю нацыянальнасць. Падобна, што такая-ж зъява мае месца і на самай тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Прычыну гэтаму трэба шукаць у страшеннай разбалансаванасці нацыянальна-культурнага патэнцыялу яе асноўнай этнічнай часткі жыхароў.

Галіна Хінько-Янушкевіч. «Паланез Агінскага»

З архіваў КДБ

Протокол допроса

26 апреля 1945 года Действующей Армии

Я, начальник I отдела Управления контрразведки «Смерш» Украинского фронта гвардии подполковник Кудрявцев, сего числа допросил в качестве задержанного Езовитова Константина Борисовича, 1893 года рождения, уроженец города Даунск, Латвийской ССР, с 1917 по 1921 год состоял в партии Белорусских социалистов-федералистов, в настоящее время беспартийный, образование высшее, военное—окончил Павловское военное училище, руководитель военного отдела Белорусской Центральной Рады в городе Берлине, военное звание—генерал-майор, проживал в городе Берлине на Айсбахер штрассе №12, 3 этаж, квартира фрау Урбан.

Об ответственности за подачу ложных показаний в порядке арт. 95 ЦК РСФСР—предупрежден.

Константин Езовитов (подпись)

Вопрос: Где вы проживали до начала войны 1941 года?

Ответ: Мое постоянное местожительство является город Рига.

Вопрос: Где и в качестве кого Вы работали?

Ответ: Я был пом. заведующего и инструктором отдела Белорусских школ Латвии и с 1921 по 1934 года проводил большую работу по организации этих школ, за что несколько раз арестовывался Латвийским правительством.

Вопрос: Чем Вы занимались, проживая в городе Рига с начала войны 1941 года?

Ответ: В ходе войны в 1941 и 1942 годах после значительных усилий в работе по организации белорусских школ немцы поддержали их развитие в Латвии, и мне удалось восстановить около 40 школ и две гимназии. Когда я наладил работу в школах со мной стала считаться в Минске и Берлине белорусская эмиграция. В январе месяце 1942 года и вторично в декабре месяце

1942 года меня вызывали в город Минск. Бывший эмигрант-доктор Ермоченко, в то время работал председателем Белорусской самопомощи и предложил работу в минских-белорусских учреждениях, взяв на себя отдел пропаганды. Я отказался, сказал, что, охотнее взял бы отдел образования. Так как школьное дело вел кенсенд Гадлевский, который не был заинтересован в школьном развитии и тем более не были заинтересованы в развитии школ немцы, этого отдела мне не дали. Не договорившись о работе, я уехал снова в Ригу. В городе Рига, благодаря местным связям, мне удалось организовать издание белорусских нот и некоторых школьных учебников, в том числе вышла моя книга «Белорусская школа», для чтения в 1 и 2 классе. Интересно, что эти книги в Минске не допускали. Я продолжал работать 1943 и до 1 июля 1944 года, в качестве заведующего Белорусской вечерней школы для взрослых и в качестве председателя Белорусского объединения по белорусским вопросам, помещал статьи в прессе, в городах: Берлине, Белостоке, Вильно и Минске, стараясь при этом проводить тенденцию, чтобы было то, что имели латыши в Латвии. Латши имели свою дирекцию, то есть самоуправление, тогда, как в Белоруссии немцы держали все управление в своих руках. Эти мои статьи имели успех среди белорусской общественности, в результате чего я был предупрежден в угрожающей форме со стороны заведующего культ. отделом—он же главный цензор по Белоруссии—немцем

Зивицам. 20 июня 1944 года я через немецкие учреждения получил извещение, что 25 июня 1944 года я обязан быть в городе Минске на Всебелорусском Конгрессе, но только в качестве гостя от латвийских белоруссов и без права выступления. Конгресс состоялся 27 июня 1944 года в городе Минске. По просьбе минских белоруссов, которые не решались поднять вопрос о независимости Белоруссии, я выступил с приветственной речью, где поставил вопрос, что Белоруссия должна быть признана независимой — это мое выступление имело большой успех, меня избрали в президиум председателем редакционной комиссии, одновременно я был избран членом Белорусской Центральной Рады.

Вопрос: Когда и при каких обстоятельствах Вы выехали в город Берлин?

Ответ: 29 июня 1944 года с началом наступления Красной армии на город Минск Рада эвакуировалась в Германию, а я вернулся в город Рига, но 21 августа 1944 года, очевидно по требованию белорусских организаций, немцы посадили меня на пароход и в порядке принудительной эвакуации отправили через Данциг в Берлин.

Вопрос: Чем Вы занимались, проживая в городе Берлине?

Ответ: Проживая в городе Берлине, август, сентябрь и половина октября м-ца 1944 года никакой специальной работы не вел, а с половины октября месяца 1944 года мне поручил президент Белорусской Центральной Рады — Островский Родослав заведование военным отделом Белорусской Центральной Рады, на что я дал свое согласие.

Вопрос: Кто входил в состав Белорусской Центральной Рады?

Ответ: В состав Белорусской Цент-

ральной Рады входили в президиум :

1. Президент Центральной Белорусской Рады Островский Родослав — в настоящее время находящийся в Баварии

2. Председатель пленарных заседаний Соболевский Юрий — тоже находится в Баварии,

3 Его заместитель Адамович Антон — тоже находится в Баварии.

4 Секретарь президиума — Кандыбович Степан — тоже находится в Баварии.

5. Председатель коллегии Народных секретарей — Шкелёнок Николай,

6. Управляющий военными делами — я.

7. Управляющий социальным обеспечением — Белениус (имя не помню), все эти лица проживали в городе Берлин по улице Рунге штрассе, доме 25/26 в помещении Рады и второе помещение по улице Гумбиннер штрассе дом № 26/28, в этих домах и находились общежития

8. Управляющий пропагандой и пропагандой Кулубович Евгений — проживал в Тюリンген, город Амбек.

9. Управляющий здравоохранения — доктор Минкевич Николай — Вестфалия-городок Рекстер.

10. Управляющий Административными делами — инженер Томашчик, проживал в городе Берлине на частной квартире, адрес не знаю.

Члены рады:

1. инженер Косяк Леонид, проживал в городе Дрездене адреса не знаю.

2 адвокат Голяк Леонид, проживал в городе Гекстер.

3. майор Родько Всеволод, находился с частями.

4. майор Рагуля Борис, находился с частями.

5 Поэт Хмара Сергей, проживал в городе Берлине Александра Плац, дом органи-

зации Вийера.

6. Инженер Калоша, проживал в городе Берлине, имел частную квартиру, не знаю где.

7.Букатько, имя не помню, проживал в городе в Берлине, улицы не помню.

8. Бакач Петр, также проживал в городе Берлине, улицы не помню.

9.Доктар Абрамова, не точно, кажется, Надежда проживала в городе Прага.

10. Ганько —имя не помню, проживал в городе Берлине, улицы не знаю.

11. Орса Пётр проживал в городе Берлине, дом Белорусской Центральной Рады, последнее время в Воксайре.

12. Полковник Кушель Бронислав, проживал в бригаде.

13. Доктор Станкевич Станислав, выехал в Баварию, за несколько дней до моего отъезда из Берлина, работал редактором газеты «Раница»

14. Капитан Гелда Иван, из Берлина выехал в Чехословакию.

15. Судья Свирид Павел проживал в городе Берлине, в доме Белорусской Центральной Рады.

Вопрос: Какие задачи ставила Белорусская Центральная Рада?

Ответ: Белорусская Центральная Рада ставила своей задачей создание самостоятельной Белоруссии.

Вопрос: Каким путем это Вы хотели осуществить?

Ответ: Белорусская Центральная Рада полагала, что немцы, заняв территорию Белоруссии, дадут возможность организовать самостоятельное государственное управление в Белоруссии и поэтому совместно с немцами вели вооруженную борьбу с СССР.

Вопрос: Какие вооруженные части были у Белорусской Центральной Рады?

К.Езавітаў памылкова называе Францішака Кушала Браніславам —Рэд.

Ответ: У Белорусской Центральной Рады всего было организовано сорок пять батальонов, из них: пехоты 39 и саперных 6 батальонов. Это называлось все вместе взятое—Белорусская Краёвая Оборона, кроме того было создано 15 полицейских батальонов, один железнодорожный и один батальон СС, последние в Краевую Оборону не входили, а были непосредственно подчинены немцам.

Вопрос: Кто руководил войсками Белорусской Краёвой Обороны?

Ответ: Командующим войсками Белорусской Краёвой Обороны являлся подполковник Кушель

Вопрос: Каким образом контактировали работу военный отдел Белорусской Центральной Рады с немецким командованием?

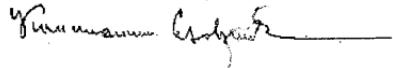
Ответ: Общий контроль над работой военного отдела Белорусской Центральной Рады осуществлялся особым бюро немецкого командования во главе которого был немец подполковник Арльдт. Для связи и контактирования был немецкий капитан Малкин.

Вопрос: Кто осуществлял разведывательную работу Белорусской Центральной Рады?

Ответ: В связи с тем, что немцы нам не особо доверяли, поэтому разведывательной работы Белорусская Центральная Рада не вела и поэтому никакого органа разведки в Белорусской Центральной Раде создано не было.

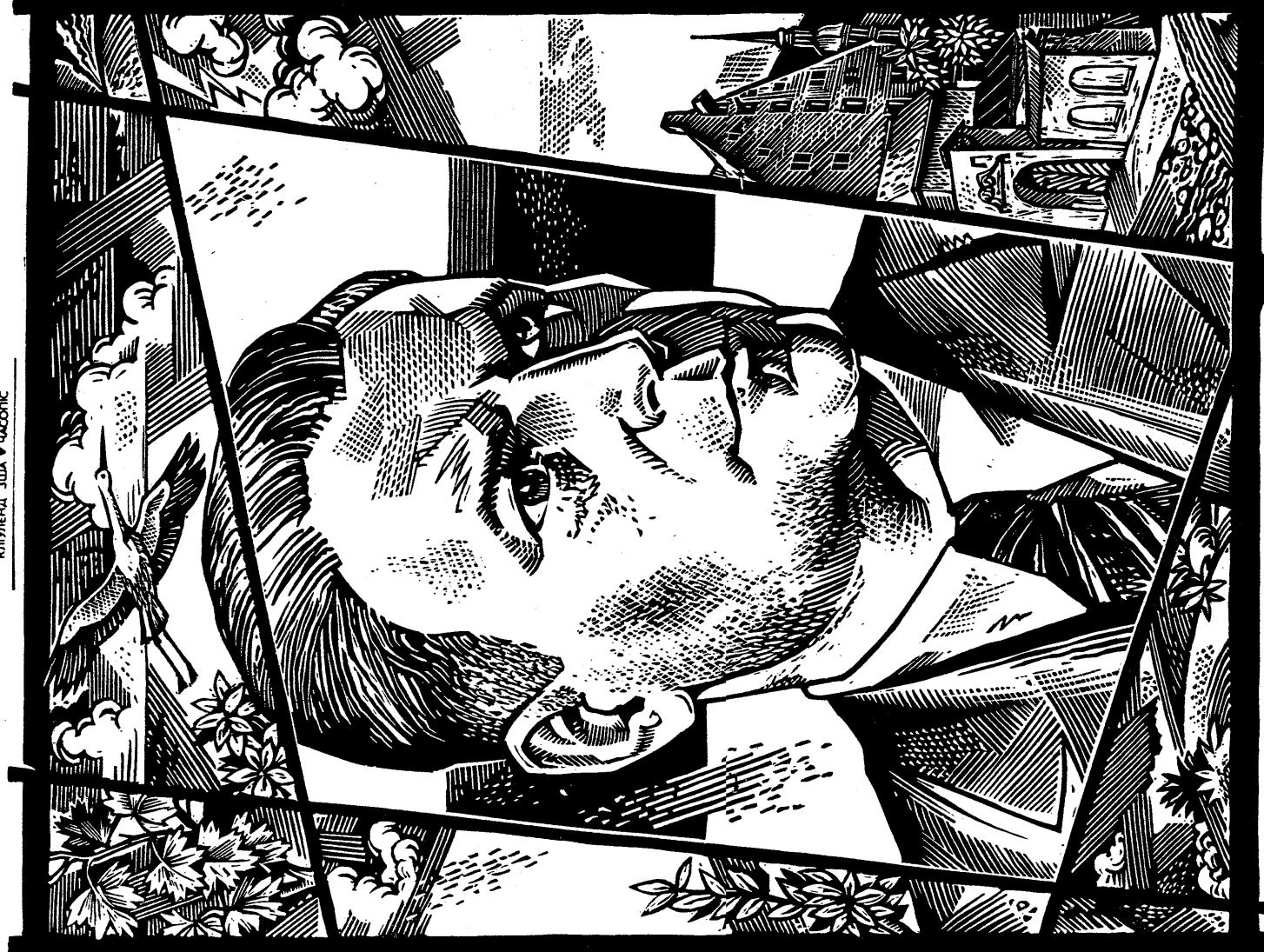
Допрос прерван.

В протоколе с моих слов записано все верно, протокол мною прочитан, в чем и расписуюсь.

Допросил: Начальник 1 отдела Управления контрразведки «Смерш» 1-го Украинского фронта Гвардии подполковник Кудрявцев

Камунікат
журнал з мисливством

Канстантyn Езавітая

1883-1946

Ларыса Геніуш

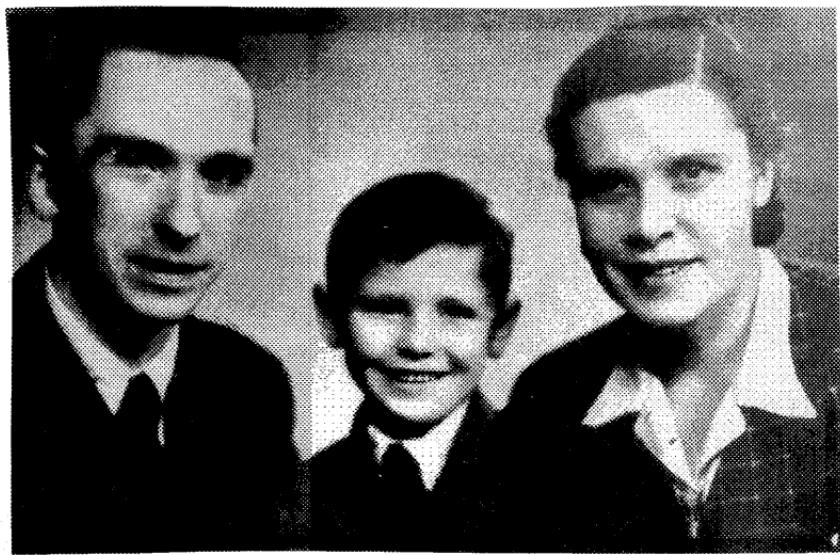
Жыцьцё для Айчыны

Эмігранцкі лёс Ларысы Геніуш

Леў Мірачыцкі

З глыбокім узрушэннем і спагадай сям'я Геніушаў успрыняла чэскую мабілізацыю. Каб адудзяць чэскаму народу «за асьвету і за гасціннасць» муж Ларысы Янка пайшоў на прызыўны пункт і запісаўся добраахвотнікам. Гэтая частковая мабілізацыя была аўг'ялена чэхаславацкім урадам, таксама як Францыяй і Савецкім Саюзам, якія згодна Гарантыйнай умове ад 1935 г. абавязаны былі аказаць дапамогу. Аднак рашуচацьца Чэхаславакіі адстойваць сваю незалеж-

насць абыякава была сустрэта прэм'ер-міністрам Вялікабрытаніі Чэмберленам, які заявіў, што яго краіна ня будзе ўступаць у вайну з-за чэхаславацкага пытання. У такой складанай сытуацыі пераглядзела сваю пазыцыю і Францыя, палічыўши, што яна таксама не готова ўступаць у вайну. Савецкі Саюз афіцыйна запэўніў урад Чэхаславакіі, што выканае свае абавязкі, якія належалі па дагавору. Не палічыўшыся з воляй народу краіны, чэхаславацкі ўрад

Ларыса Геніуш з мужам Янкам і сынам Юркам на эміграцыі ў чэскай Празе.
Здымак з архіву Міхася Чарняўскага.

капітуліраваў, падпарадковаўшыся мюнхенскаму дыктату¹. А гэта азначала, што Чэхаславакія страчвала пагранічныя вобласці Чэхіі і Маравії, Цешынскі край, які аддаваўся Польшчы, часткі Паўднёвай і Усходняй Славакіі, а таксама часткі Закарпацкай Украіны перадавала на карысць Венгры. Мюнхенскі дыктат даваў зразумець, што з гэтага часу Чэхаславакія будзе знаходзіцца ў сферы ўплыву гітлераўскай Нямеччыны. Такое становішча прывяло да ліквідацыі ў краіне дэмакратычнага лягеру, які групаваўся вакол прэзыдэнта Эдуарда Бэнэша. Прагрэсіўныя патрыятычныя сілы рэспублікі прасльедаваліся. У такой сітуацыі Бэнэш вымушаны быў адмовіцца ад пасады прэзыдэнта і падацца на эміграцыю ў Англію. Як на гэта зарэагаваў прости чэскі люд і сама Ларыса Геніюш? Пра гэта яна пісала, так, што калі Эдуард Бэнэш пакідаў сваю Бацькаўшчыну, «усе плачучы слухалі ягоную апошнюю прамову. Ён раззвітваўся з сваім народам, змушаны пакінуць яго. Мне так захадзелася ў гэты час падзякаваць яму за ўсё, што чэхі зрабілі для нас, што я, каб муж ня ведаў, напісала яму на Град падзяку ад нас, усіх беларусаў у Празе, шчырае спагаданыне з прычыны такой гістарычнай сумнай падзеі. Мужу паслья толькі паказала падзяку з Граду, якая, як адказ на мой ліст, надышла з Граду». ²

Рэакцыйныя колы, дабіліся, каб на пост прэзыдэнта быў назначаны іх кандыдат др. Эміль Гаха, былы кіраўнік Вярхоўнага адміністрацыйнага суда, кансэрваторычны чыноўнік аўстра-венгерскай школы. Яго, Ларысу Геніюш назвала «трагічна асобаю», даючы зразумець, што ягоны «новы ўрад», які ўтварыўся, будзе паслухмяным сваім апякунам у Бэрліне.

У Славакіі палітычную ўладу захапіла

партыя Глінкі на чале з д-рам Езэфам Цісо, якая ў пачатку сакавіка 1939 г., каб паралізаваць дзейнасць дэмакратычных сілаў, а'б'явіла ў краі надзвычайнае становішча і звязрнулася да А.Гітлера з прозьбай аб дапамозе. 14 сакавіка 1939 г. была абвешчана Славацкая дзяржава. А назаўтра, 15 сакавіка, прэзыдэнт Гаха, бяз згоды чэхаславацкага нацыянальнага сходу, падпісаў у Бэрліне пагадненне, згодна якога «лёс чэскага народа быў давераны правадаву вілкай нямецкай імпры і заснаваны Пратэктарат Чэхіі і Маравії». Чэскія землі акупавалі гітлераўскія войскі. Астатнью частку былой рэспублікі—Карпацкую Украіну ў Усходнюю Славакію — заняла Венгрия.³

Акупацийны рэжым Пратэктарата прыкрываўся фіксыяй дзяржаўнага прэзыдэнта й ураду. Яны-ж, імкнучыся ўзмацняць свою палітычную вагу, намагаліся стварыць масавую партыю Нацыянальнага Аб'яднання. Аднак гэта гітлераўцаў насыцярожыла, паколькі такія арганізацыі маглі паслужыць базай антынацыскага руху. Таму яны зацікаўленыя былі ў функцыянаваныні нешматлікіх арганізацыяў, накшталт самапомочы, якія можна было трymаць пад кантролем. Да таго-ж лічылася, што існаваныне такіх арганізацыяў спрыяе больш паспяховому вырашэнню гаспадарчых справаў, не абцажарваючы імі акупацийныя ўлады. Канчатковай мэтай гітлераўцаў было ператварыць пратэктарат Чэхіі і Маравії ў непадзельную складовую частку Нямецкай імпры, якая павінна выліцца ў «германізацыйнае сельніцтва тэрыторыі». Ажыццяўленыне такоі задачы ставілася ў залежнасць ад канчатковай перамогі таталітарнага рэжыму гітлераўскай Нямеччыны.⁴

Маланкава надышла ў Прагу трывожная вестка пра навісшую пагрозу над Польшай, дзе на заходнебеларускіх землях жылі

бацькі і ўся радня (браты і сёстры) Ларысы Геніюш. Стала вядома, што Гітлер, злучыўшы пад сваёй уладай Аўстрыю і Чэхаславакію, адначасова падрыхтаваўшы вялізарны запасы зброі і ваенных матэрыяляў, накіраваў нямецкую імпэрию на заваяваньне найбліжэйшага суседа на ўсходзе Эўропы. Зачэпкай паслужыла патрабаванне гітлераўцаў ад польскага юраду згоды на далучэнье да свайго дзяржавы места Гданьска і выдзяленыя прац паморскія землі нейтральнай паласы, г.зв. «калідора» для пабудовы шляхоў зносін да Усходняй Пруссіі. На што, загадзя было вядома, што Польшча згадзіцца на можа.

Заручыўшыся дагаворам з Савецкім Саюзам аб ненападзе (23 жніўня 1939 г.) і сакрэтным пратаколам аб сферах упływu ва Усходняй Эўропе, пра якія тады апрача правадыроў двух вялікіх дзяржаваў і іх памагатых нікто ня ведаў, гітлераўцы 1 верасеня 1939 г. распачалі вайну з Польшчай, першай славянскай краінай. Разам з палякамі яе самаахвярна бааранілі і беларусы. «Казалі, што беларусы вельмі добра блісці, — з сумам згадвала Ларыса Геніуш, — але ўсё гэта было дарма, і, вось паявіліся нашыя палонныя, а было іх шмат.» Балела душа таленавітай паэтэсі і шчырай славянкі за палякаў і за беларусаў, за ўкраінцаў, чэхаў іславакаў, іншых маладых хлопцаў, якія ўдзельнічалі ў гэтай абарончай вайне.

Неўзабавে беларускія эмігранты ў Празе дадаваліся аб трагічных падзеях зь іх блізкімі і лёсамі інтэлігэнцыі на Бацькаўшчыне. Многі з іх былі кінуты ў турмы і адтуль ужо ніколі не выйшлі на волю, астатнія трапілі на выйлку ў аддаленныя раёны СССР. Бацька Ларысы Геніуш быў забіты ў Горадзенскай турме, а маці з дзецьмі саслана ў Казахстан. Балюча было пачуць тое: «Я не знаходзіла сабе месца, усё пыталася,

за што, за што? Я хацела кончыць жыцьцё, пусціць газ... муж мяне вывалак з маленькой кухні».⁵

І ўслед нарадзіліся вершаваныя радкі, поўныя горычы й адача:

*Не веру, не веру, каб днём жыцьця шэрым камусь заламалась крыло,
не веру, не веру, каб згасла, замерла,
што некалі песьній жыло.⁶*

Не пакідаў паэтсу роздум аб волі, што яна для чалавека азначае, што гэта такое? Як яе разумець, адчуць, усьвядоміць? І, напрэшце, яна адказвае на гэтае пытаныне:

*Воля—не тое, што руکі развязајуць,
зьменяць на большую клетку малую.*

воля — не тое, што

«вольны ты» — скажуць.

Воля — то воля, якую адчуць.⁷

Здавалася, перажыванням паэтэсі не будзе канца, а яны параджали безыліч пытанняў з прычыны «злога лёсу», які склаўся і распаўсюджаваўся ў Эўропе па міласці вялікіх дыктатараў, правадыроў нацыяў і народаў, іх таталітарных дзяржаўных систэм, прагай правіць съветам. І ў такую кашмарную хвіліну, нават край чэскі, мілы і гасцінны, які ласкова прытуліў, казаўся аднак чужына, бо няволыны і няздольны развязаць людзкое гора. У галаву праціліся думкі, быццам здольныя загаіць цяжкую душэўную рану, неймаверны боль і тады...

*устомняща родныя межы, загоны,
ля хаты на прызьбе чааке сям'я, —*

*І сълёзы гарачая ціха зазвоняць,
сум bednaе сэрца саўёт, як зъмяя.⁷*

А яшчэ палоніць думкі пра матулю, зь якою «шэрам нявінныя дзеці» тужаць і за краем родным, які тыранам адабраны, а ёй жа самы наймілейшы «на шырокім, забытным съвеце», бо «родны, бо свой». Але-ж туды няма звароту. Туды нельга вярнуцца. Можна толькі ў думках, у съне, магчымы,

нават у «белым сыне».⁹ Складаным было жыць ў пратэктараце Чэхіі і Маравіі. Тут «усё пераважна залежала ад немцаў. Беспрацоўных цяпер не было. Немцы ваявалі, а чэхі ўшлі на іх месца». Ад чэхаў патрабавалася працоўная сіла для Нямеччыны. Беларускія эмігранты, якія тут знаходзіліся, былі заклапочаныя, як жыць далей, што рабіць, каб ратаваць ад адпраўкі на працу ў Нямеччыну. За некаторым выключэннем жылі яны беднавата. «Загадкова багата жыў толькі адзін Іван Абрамачэнка. Быў гэта лекар, які меў багатыя апартаменты ў цэнтры Прагі».¹⁰

Многія беларускія эмігранты пасля разгрому польскай дзяржавы, грамадзянамі якой былі, згубілі сваё подданства. А гэта было ня толькі непрыемна, але і небясьпечна, бо «кохны чужынец быў узяты пад строгі кантроль», і ў складанай жыцьцёвой ситуацыі не было каму за яго застуپіцца. З дазволу Беларускага прадстаўніцтва ў Бэрліне, якое функцыянувала пры Міністэрстве ўнутраных справаў Нямецкага рэйху і мясцовых уладаў, суполка беларусаў у Празе арганізавала Беларускі Камітэт Самапомачы. «Нас было мала, — успамінае Ларыса Геніюш, — не было ні памяшкання, ні сродкаў на гэта, было туѓавата. Сабраліся ў кафэ ўсе разам. Выбраў кандыдата ў на старшыню, але мы зь дзядзькам Васілем (Захаркам — Л.М.) свае кандыдатуры адразу зънялі, засталіся двох Русак і Ермачэнка, Алошні палохaes нас, дае пазнаць, што ён усясільны і бяз яго нічога нельга рабіць. Выбраў яго адным голасам болей. Людзі яго не любілі, крыху баяліся, дзядзька маў чаў. Сакратаром выбраў Бакача, мяне скрабнікам, і выкруціцца мне было нельга, бо прычыны пераканаўчай для гэта не знаходзілася».¹¹

Зразумела, што рамкі дзеянасці Камі-

тэта самапомачы былі абмежаванымі, пे-
радусім — дапамагаць беларускай эмігра-
цыі. І за гэтаі дапамогай людзі прыходзілі. Аднойчы, згадвае паэтэса, Васіль Русак, былы слуцкі паўстанец, прывёў Вольфсанга, яўрэйскую сям'ю якога, сына і дачку (якіх нават ніколі не бачылі) трэба было выратаваць. Ад Камітэту самапомачы яны, як і ўсе беларусы, атрымалі «легітымацыі» (пась-
ведчаны) і так, дзякуючы ім «выжылі».¹²

Аднойчы здарылася, што цераз польскія землі знаёмыя пераслалі Ларысе Геніюш ліст ад маці, якая па волі сталінскай палітыкі апынулася зь дзядзьком ў паўночным Казахстане на станцыі Кіялы, дзе было ім няшчасным «галадно, халадно і цяжка». А яшчэ пісала, што «зайздросьціць цётцы Мані, якую забілі разам з мужам і з сынам». Моцна плакала надлістом маці, дрыжалася і баялася за яе жыцьцё, за лёс сястрычак і брацікаў. Перажываныні прасльедавалі паэтесу на кожным кроку. Вечарам, калі вярталася з мужам да хаты, і холад біў у твар, ёй здавалася, што гэта «быў холад дзікага Казах-
стану».¹³

І ўсё-ж Ларыса Геніюш, як-бы цяжка і не было на сэрцы, імкнулася чымосьці заспа-
коіць сябе, мужацца, працаўца творча, каб прыдаць сілы сабе і тым, каго агортвае
страх і боль, тым, хто хоча змагацца за родны парог, за мілую Айчуны.

*Калі цябе, мілы, Краіна пакліча,
за родны змагацца парог,
то суму не будзе ў мяне на ablічы,-
I страху не будзе ў грудзёх.*

*Дзяявочае сэрца ў хвіліне так важнай
ад жаху мацней не забе,-
а буду не менш за цябе я, адважнай,
каб сілы дадаці табе.*

*Ты пойдзеш у бой, а я плуг пакірую,
кана накармлю, напаю, --
і так абаронім, засеём, збудуем
з табою Краіну сваі!.*¹⁴

Паэтэса душой і сэрцам прадчувала складанасыці лёсу сваіх суайчынікаў у цяжкую часіну, якая ўзноў можа надыйсьці, і ім прыйдзеца зьдзейсніць патрыятычны абавязак. А тым часам гітлераўцы лютавалі, наводзілі парадак. «У Празе гудзела, як у вульпі, быў страх і перапалох, усюды гэстапа ліквідавал ўсё, чаго раней не пасьпела». Трэба было неяк ратавацца. А як? Паслаць, напрыклад, вялікаму нямецкаму правадыру прывітальному тэлеграму! Правадыры такое любяць. Абавязак інтэлігэнцы іх заспакоіць, каб зьберагчы народ, такі і зрабілі, толькі бяз вершаў. У душы Ларыса Геніёш успрымала Гітлера як «заваёўніка» і «паганага палітыка». Вырашыла для сябе, што ніводнага ніколі не напіша радка для ўслаўлення дыктатара. Так і рабіла. «Жылі мы з дня на дзень, вечныя чужынцы, птушкі бяз гнёздаў, і якіх надзея толькі на Бога».

У Празе Ларыса Геніёш пільна сачыла за ходам падзеяў у Эўропе. Шкадавала, што гітлераўцамі ўжо паканана Францыя. У адзіночку змагаеца «стараая, мудрая Англія». Усыведамляла трагізм эўрапейскіх народаў і дзяржаваў, якія падалі «адна за другую», калі Гітлер з сваёй кампаніяй плянуе новыя напады, ёй здавалася, што другі правадыр, вялікі Сталін, пацірае руکі «над загубай Эўропы», «людзі—адныя ратаваліся як маглі, а другія стагналі ў мучыннях».¹⁵

Творча дапамагла актыўнавацца паэтэсе беларускай берлінскай газэце «Раніца», куды пачала пасылаць свае вершы, у якіх выказавала амаль усе свае трывогі. Яе творы зь вялікай цікавасцю чыталі палонныя беларусы ў Нямеччыне і эмігранты. Ім, а таксама палякам, чэхам і лужычанам надта падабалася яе паззія. Іх узрушваў шчыры патрыятызм аўтаркі, яе праудзівасць па-чуццяў, сардэчнасць і глыбокая чалавеч-

насць. Вершы Ларысы Геніёш з газэты «Раніца» пачалі часта перадрукоўваць іншыя выданні. Кожны радок яе паззіі шчыра прамаўляў да душы чытача, заклікаў яго задумашца над сваім лёсам і лёсам сваёй Бацькаўшчыны, узважыць свае мажлівасці, як лепш ёй паслужыць.

Многія беларускія эмігранція цэнтры, што знаходзіліся ў эўрапейскіх краінах, папалі ў сферу ўплыву нямецкай палітыкі і былі пад пільным наглядам і вымушаны бытлічыцца з імперскімі прапановамі. Так, восеніню 1939 г. іх прадстаўнікі акуратна ў пазначаны тэрмін прыбылі ў Данцыг (Гданьск) на канфэрэнцыю для абмеркавання нутраных мігранціх проблемаў. На гэтай канфэрэнцыі было створана беларускае бюро даверу нямецкай палітыкі. Зразумела, што ў той складаны час канфліктаўца зь нямецкай таталітарнай палітыкай было небяспечна. Адсюль і націск на атрыманыя патрэбнай падтрымкі, накшталт правядзення агульнага сходу беларусаў, пражываючых у пратэктараце Чэхіі і Маравіі. На ім 27 чэрвеня 1941 году была прынята тэлеграма канцлеру Нямецкай імперыі Адольфу Гітлеру і пратэктару Чэхіі і Маравіі барону фон Нэйрату, а таксама «рэзалюцыя Агульнага сходу беларусаў», у якой выказвалася падзяка правадыру нямецкага народу, які «павёў сваю непераможную армію на ўсход Эўропы дзеля барацьбы і поўнага зьніццяна бальшавізму». Далей у духу вернаподданства гаварылася аб спадзіванні, што «беларускі народ у новай, створанай Вамі Эўропе таксама зойме сваё пачэснае мейсца ў сям'і вольных народаў».¹⁶

Беларуская каленія ў Празе вымушана была таксама прыняць пастанову аб адлічэнні дзённага заробку ў касу Нямецкага Чырвонага Крыжа.

У гэты складаны і трывожны час ад шмат лікіх перажыванняў аб лёсе блізкіх людзей, лёсе свабодалюбівых народаў Ларыса Геніуш знаходзіла паратунак у актыўнай творчай працы. Яе творы, зъмешчаныя на старонках тыднёвіка «Раніца», моцна краяналі чытачоў, асабліва беларусаў, быльых жаўнераў польскага войска, якія ў верасьні 1939 г. трапілі ў Нямеччыну. Іх надта ўзрушалі вершы «Братом палонным», «Чужына», «Калісці», «Беларуска», «Ня сумуйце», «Як хмарны дзень». Па съведчанню паэта Юльяна Сяргіевіча, удзельніка ў верасьнёўскай абарончай кампаніі, творы Ларысы Геніуш заўжды падкуплялі чытачоў газэты «Раніца» жывым струменем беларускія, глыбокай патрыятычнай думкай, сапраўднай паэтычнасцю і шчырым сумленнем¹⁷. Яе зборнічак вершаў «Адродных ніў», выдадзены ў Празе ў 1942 г. Беларускім Камітэтам Самапомачы ў Нямеччыне, сцьварджана Мікалай Кадан, былы ваеннопалонны, «любіл чытаць нават тыя, хто раней мала цікавіўся пазізіяй. Гэтую кніжку палонных беларусы ўспрымалі як дарагі падарунак таленавітай пясьніаркі». Атрымалася так, што дзясяткі тысяч палонных беларусаў адразу-ж паспяля выходу кнігі стараліся набыць яе. Аб гэтым яны пісалі ў сваіх лістах у Беларускі Камітэт Самапомачы ў Нямеччыне і рэдакцыю газэты «Раніца».¹⁸

Кніга пазізі «Ад родных ніў», набыўшы широкую папулярнасць сярод беларусаў-ваеннопалонных, трапляла і ў эміграцыйныя цэнтры многіх краін, хаця ўжо і бушавала бязлітасная вайна ў Еўропе і на других кантынентах. Яе ахвотна набывалі многія замежныя вучоныя-славісты. Так, чэшскі прафэсар Францышак Ціхі быў надзвычай высокай думкі аб гэтай кнізе, якую ставіў на першое месца сярод усёй беларускай эміграцыйнай літаратуры.¹⁹

Бяспрэчна вартасць кнігі была ўтым, што пясьніарка змагла абудзіць масацкім словам сыноўнія пачуцьці беларусаў у далечыні ад роднага дому, да сваёй старажытнай, да матчынага слова, да сваіх палеткаў і сенажаціў, да садоў, што прывабна цвітуць вясною, мілых і сардзачных дзяўчут, што чакаюць доўга на зварот з палону. Паэтычны зборнік хораша ўзнагодзіў матывы родных песьні і Край незабытны, дзе хлопцы нарадзіліся і распры.

Цікава, што ў зборніку быў таксама зъмешчаны верш «Як хмарны дзень», у якім адчуваецца водгук пясьніаркі на трагічную падзею, якая адбылася 22 чэрвеня 1941 г.

Як хмарны дзень — так маё сэрца сέньня...

Дожды з негатычных сцялецца вачэй...

Таму, што гэта Край мой любы стогне,
кроў у воды Нёмну жыламі цячэ.

Так, менавіта тады «Край наш» з прычыны прывіднага сіброўства двух вялікіх правадыроў аказаўся ў «вагні». Сэрца паэтэсі поўнілася болем за бясконную ахвярнасць людзей:

Уціш мяне, што гэта не пажары,
што не сяло, не лес стари гарыцы!
Наш Край злажыў даволі ўжо ахвяраў,
каб выпечанай убачыць свет зары!¹⁹

Гэты верш, як высьветлілася пазней, Ларыса Геніуш быў напісаны 22 чэрвеня 1941 г. у Празе.

З выхадам кнігі «Ад родных ніў» вядомасць Ларысы Геніуш хутка расла. Той, хто меў уяўленыне аб гісторыі разьвіцця беларускай пазізі, адарауз-ж заўважыў, што ў славянскую літаратуру арганічна ўвайшоў самабытны талент, які найбліжэй стаіць да Янкі Купалы і Максіма Багдановіча.

А тым часам у сувеце працягвалася вайна Пад Прагаю ў Бёгніцкім санаторыі для цяжкаворых туберкулёзных дажываў свой век беларускі эмігрант Васіль Захарка.

Знаёмыя і землякі яго часта наведвалі, бо вельмі яго шанавалі. Аднойчы Геніюш атрымала ад хворага запрысканую крывею паштовую картку. Вонкавы выгляд яе адразу насыцярожыў. Адчуўшы набліжэньне жыцьцёвай развязкі, Захарка прасіў хутчэй да яго прымехаць. Пры наведваньні ён стараўся быць спакойным і засяроджаным, каб сказаць важнае: з сумам паведаміў, што «надыходзіць канец жыцця яму, аднаму з твароў ў акту Дваццаць Пятага Сакавіка 1918», што паслы съмерці Пётры Крэчэўская ён «зъяўляеца Старышнёю БНР і як выбраны народам сябра Ураду, адыходзячы, хоча перадаць свае поўнамоцтвы дастойнаму чалавеку».

Хворы дзеяч БНР, пытаючыся: «Што рабіць?»—сам і адказаў: «Патрэбен адпаведны чалавек», «ёсьць толькі такая жанчына, а жанчына ня можа быць Прэзыдэнтам». З глыбокай перакананасцю ён даводзіў, што «нельга браць у магілу ідэі незалежнасці нашага народу! Нікому ня веру, дочка. Ёсьць многа людзей, але ў кожнага на некага арыентыра, а тут трэба быць верным толькі народу. На гэтае становішча я мог бы паставіць толькі цябе, каб ты не была жанчынай». Тады Ларыса Геніюш запрапанавала Міколу Абрамчыку, які знаходзіўся на эміграцыі ў Парыжы. Захарка вагаўся: «Крыху замяккі, крыхі задобры.. Прышлося пераконваць, што ён ведае мовы, добра арыентуеца ў палітыцы, умее «выкарыстаць любую нагоду, каб толькі нешта вартаснае зрабіць для Беларусі»²⁰.

Тут-же, напрасіўшы паперу, Захарка сеў і пачаў пісаць тэстамент, а затым прасіў усё перапісаць у трох экземплярах... Да падпіхтоўкі згаданага дакумэнта спрынылася і пані Косач-Шыманоўская, сястра Лесі Украінкі, якая сама выказала ахвоту «хораша» яго перапісаць. У ім Мікола

Абрамчык назначаўся Прэзыдэнтам БНР на эміграцыі, а Ларыса Геніюш—Генеральным сакратаром БНР.

На іх абоіх пераходзіў і дзяржаўны архіў, які патрэбна было зьберагаць і вывезьці з Прагі, каб «яго не захапілі немцы». На жаль, у ім ужо не аказалася «Акту прагалашэння незалежнасці», захоўваліся дагаворы зь літоўцамі, з Галіцкай Украінскай Рэспублікай і ішн., папкі з архівамі міністэрства БНР і іншымі дакумэнтамі²¹.

З гэтага часу на Ларысу Геніюш як на палітычную дзяячку і вядомую беларускую паэтесу пачалося «паляваньне.»

Бібліографія

¹ У Мюнхене 29 верасьня 1938 г. па ініцыятыве Чэмберлена была скліканая кан-фэрэнцыя чатырох дзяржаваў—Вялікабрытаніі, Францыі, Італіі і Нямеччыны, якія разглядалі чэскае пытаньне і прынялі рашэнне задаволіць патрабаваныні Гітлера.

² Маладосць. 1990, №2, с. 145.

³ Кафка Франтишек, Чехословакія, Исторический очерк. Прага, 1968, с. 179.

⁴ Там-жа, с. 184.

⁵ Маладосць, 1990, №2, с. 150-151.

⁶ Геніюш Ларыса, Невадам з Нёмана. с. 64

⁷ Там-жа, с. 66

⁸ Там-жа, с. 70.

⁹ Там-жа, с.70

¹⁰ Там-жа, с.148

¹¹ Там-жа, с.150

¹² Там-жа с.150

¹³ Там-жа, с.152

¹⁴ Геніюш Ларыса, Невадам з Нёмана.

¹⁵ Маладосць. 1990, №1, с. 153

¹⁷ Маладосць. 1990, №1, с. 139-140

¹⁸ Запісані з успамінаў Юльяна Сяргіевіча

¹⁹ Запісані з успамінаў Мікалая Кадана.

²⁰ Маладосць. 1990, №3, с. 93

²¹ Геніюш Ларыса. Ад родных ні ў. с. 158:

Яе-ж : Невадам з Нёмана. с. 95

ВІДНІС СЛОВА

Ларыса Геніюш

Васіль Супрун

Над маглай Ларысы Геніюш

Ах, як любіла ты кветкі,
сад,
шчабятаныне вясны.
золата жытніх палеткаў.
водар настояў лясных!

Як любавалася полем,
мовай и краем сваім?
Сёньня-ж...
зь нязъмераным болем
мы над маглай стаім.
Так жа зрываецца вецер,
сонца над Зэльвай плыве.
—Усё, як было ў гэтым съвеце.
быццам нязъменна жыве.

Але зъмянілася многа.
Лёсам валодае час.
Не ля старога парога
цёплай сустрэла ты нас.

Боль разъвярдзіла памяць.
Жаль разъдзірае душу.
Кветкі тут сэрца мне раніць.
Сълёзы-ж даруй мне—прашу.

На ганку хаты Геніюшаў

Да пятых угодкаў з дня съмерці Ларысы Геніюш
Адчыні мне дзъверы,
міная сяброўка,
запрасі да хаты,
на стари парог.
Бо вось тут, на ганку,
гасыцьваць няёмка.
Ды й стаміўся крыху
зь неблізкіх дарог.

Адчыні мне дзъверы,
як калісь бывала,
пачастуй з парога
кавай, пірагом;
раскажы аб долі,—
дзён сплыло нямала.
Час усё пакрыху
зменьвае кругом.

...Не звініць званочак.
Ганак стаў маўклівы.
Не бяжыш насустрач
зь цёплым словам Ты.
Толькі ўспамінаў
циажкі боль шчымлівы
заглядае ў шыбаў
халадок пусты.

Апусьцела хата.
як старэнкі вулей.
колісь такі людны,
гаваркі і свой.
Нават і сцяжынка
не жыве тут болей,—
густа зарастае,
як і двор, травой.

Беларускім паэтам на чужыне

Адзінамураўнікі братоў,
Адзінамуўнік пастоў,
Вергасцел зб небогічнай,
Вергасцел зб немаго,
Іх з яю заіг'ёныя планетоў,
Што дапою і да адкрыцьцяў.

Тугой душтунікі братоў,
Памятані гнеўнікі пастоў.
Людзіннікі рэксі сон зб мізбяў.
Де разбраздзілі нае братоў,
Кі цёмнош шах да сабейшай міты.
Астала постані куцбяў.

Дух прашчурат грамадзе вони,
Каб думкою вонрасці хапала.
І, адапершошчі на кроце,
Все хода распавінаў Купала.

12 Граўня 1993 г.

Соня, Баранчук

Паэт беларускі, ці іншыя....

Янка Юхнавец

...ня клікалі цябе калісьці, й цяпер—
 палохающа пакліаць злыдні,
 памагчы съміяротнікам ухліцца кары,
 што паляць усё сваё жыцьцё—
 асьветліцу дзеі добрыя;
 паплакаць і пахваліца
 над доляй мацеры й народу
 словамі шчодрымі
 бы паводля плачаў ад Кірылы Тураўскага.

...ты ўвесь тойсамы для чалавека
 на сённяня й у мінульым.
 Сусед надзейны ты и ведаеш чаму.

...увесь тойсамы ты.
 Вельмі часта падарваны — спалоханы натоўпам,
 у свой закутак адступаеш і съціпла
 сябе судзіць й іншых
 смуткам і радасцю да цябе падобная.

...сумленыня ёсьць. Неспакойнае яно.
 Калі на штосьці забывеца —
 у вочы съціліца бярно (блізу Біблійнае),
 за якім убачыш толькі-столькі
 усякіх таяуніцаў,
 што днём не скрадзіца блуклівай съляпатой.

...двойніком ты можыш быць.
 У запрауды хадзіць умееш па кругу,
 адмераваць яго адлегласць (параджаны Канфуцыям).

У круцельству ён няроўны
 прад часным позіркам тваім—
 скрыўлены тымі-самымі двайнікамі—
 пікарам — дзяцічая гульня
 не заўжды пастаўлены ў цэнтар.
 ...а ты увесь тойсамы.

Ключы таемна тримаеш у кішэні
 тым дзъверы адчыніць.
 Як ты ня съпіш,
 але забыліся, дзе іх кватэра.

Із агню ды ў ПОЛЫМЯ

Міхась Кавыль

Быліца дзясятая

Дарэмна Аляксей Новік паходаляўся летчыку Цішкевічу, што ён «ляціць арганізоўваць партызанку, бо штосьці нашы землякі ня вельмі съпяшаюць партызаніць». Съпяшаць землякі, яшчэ як съпяшалі. Асабліва стараліся партынныя і камсамольскія актыўісты, ня кажучы пра энкауздэшнікаў. Сам таварыш Панамарэнка, каб уратаваць галаву ад кулі Сталіна за зраду (не паспёў уцячы, застаўся пад немцамі) скапіўся за адзіны ў той час паратунак—за арганізацыю партызанкі і падпольля. І гэта яму ўдалося, бо на ён адзін трапіў у фашыстоўскую пасткую. Тысячы недабіткаў бадзяліся па лясох, ня ведаючы, што рабіць. Панамарэнка даў ім працу. А ў Менску камуністы пазалазілі ў норы, прыгаіліся, чакалі сігналу, там да прылёту Новіка арудавалі: няўлоўны Кабушка, няпераможны «Победіт», хітры Зорык і сотні іншых адчай духаў. Аляксей Новік, перарабраўшыся ў Старасельскую пушчу, праз Віктара Лабача навязаў контакты зь некаторымі падпольшчыкамі Менску, атрымліваў ад іх весткі, якія яго цікавілі, і перадаваў у Москву. Часта, не задавальняючыся агентурнымі весткамі, Новік ішоў у Менск сам. Цікавіла яго ў першую чаргу разъмішчаныне вайсковых частыц. Віктар Лабач, да якога Новік заглядаў у першую чаргу, адрасоў ня ведаў, разъмішчаныне воінскіх частыц яго ні цікавіла, а пра ўмацаваныні Менску Аляксей пераконваўся асабістымі нагляданынямі—іх у Менску ня было. Затое для падпольшчыкаў «умацаванынямі» служылі крушні дамоў, куды і пры дзённым съвятле немцы баяліся заглядаць.

У час адсутнасці Новіка атрадам ка-

мандаваў яго заступнік па палітычнай часці маёр Барыс Сечкін, якога партызаны заочна называлі «маёр Сучкін». Такую мянушку ён заслужыў за свой доўгі язык і безалабернасць у сваіх паступках. Віктар Лабач ня мог забясьпечваць атрад прадуктамі, сабранымі ў калгасынікаў і рабочых менскіх прадпрыемстваў, «для дзяцей-сірот і інвалідаў», а таму Сечкін арганізоўваў паходы ў вёскі, дзе ня было «беларускай самаабароны», для «нарыхтовак». Ня ў прыклад памяркоўнаму Аляксею Новіку, Сечкін у кожным беларусе, які ня ішоў у лес, бачыў нямецкага калябаранта і паступаў адпаведна...

Некалькіх у сакавіку 1942 году пайшоў Сечкін са сваімі адборнымі галаварэзамі ў вёску Забалоцце. На вуліцы спаткалі Пятра Драча. Сечкін загадаў яму запрагаць каня і напоўніць воз бульбаю. Пяtronок паслушаўся: паклаў на воз трох мяшкі бульбы — ўсё, што ў яго было непрыхаванае. Сечкін разлаваўся і вызвыяўся: «Хоць да «фрыцаў» сваіх ідзе пазыч, а воз мусіць быць напоўнены зь вярхом». Пяtronок да фрыцаў ня пайшоў, а папрасіў суседзяў, каб выручили зь бяды. Суседзі выручылі: наладавалі воз, і Пяtronок адвез бульбу ў лес калі вёскі Слабодка. Цёшча Пятра, як прадчувала бяду, прасіла Сечкіна: «Даражэнкі таварышку, не затрымлівайце доўгага майго зяцька, ён мусіць паправіць страху у маёй хаце». Сечкін супакоіў старую «сволочь»: «Вернецца твой зяцёк, калі рак съвісьне». І калі бульба была ў лесе, съвіснуў Сечкін гарачым волавам Пяtronу паміж вачэй. Праз некаторы час, загатаўляючы прадукты ў тым-жа Забалоцці, Сечкін як ні ў чым не бывала,

зайшоў да Пятровай цешчы, каб разжыцца самагонкай. Тая адразу пазнала Сечкіна і запытала: «А што вы зрабілі з майм Пяtram?» Сечкін прыкінуўся нявінным ягняткам і адказаў: «Ня мы нешта зрабілі з тваім Пяtramом, а фашисты, якім вы ліжаце задніцы. Яны ня толькі твайго зяцька ўкакошылі, але і Вікенція Чарняка із Замасточча!». Пра забойства Чарняка Сечкін казаў праўду, але ня ўсю. Чарняка немцы забілі праз тыдзень пасля таго, як ён застрэліў Пятра Драка. Рука забойцы ня дрыгнулася нават, калі падымая шклянку з самагонкай, чокаўся з заплаканай жанчынай «за памін душы беднага Пятра».

У часе гэтага паміну ў хату ўвайшла нечакана жонка Пятра Надзяя. Яна з Пяtramom уцяклі із Забалоцьця ў Замасточча, дзе была Беларуская Самаахова, доўгая адсутнасць Пятра занепакоіла Надзю, і яна пайшла ў Забалоцьце.

Даведаўшыся, што Надзяя жонка Пятра, Сечкін вывеў яе за хлеў і застрэліў як нямецкую шпіёнку. Надзіну маці Сечкін чамусьці не зачапіў. Пазней яе забілі немцы, якія палявалі на партызану. Забілі за тое, што не затрималася на кліч: «Гальт». А яна не затрималася, бо не разумела, што значыць тое «галт».

Пасля паспяховава акцыі Сечкін хадзіў, як кажуць «гогалем». Аляксея яшчэ не было: затримаўся ў Менску на канфэрэнцыі камуністаў. Алкагольныя чорцікі яшчэ падбрыківалі ў мазгавенцы маёра Барыса, штурхалі яго ў жаночую зямлянку. Не даходзячы пару кроکаў да зямлянкі, Сечкін успомніў крик «сопатай подстилки Новіка», як ён называў пра сябе Клашу, і затримаўся. «Что-б твоя нога здесь больше не была, — кричала на яго Клаша, калі Сечкін палез да яе, — или я пожалуюсь Алексею». Болей да Клаши ён не чапляўся, а гэты раз зацікавіла

яго Маня Вярбіцкая, якая ня так даўно зьявілася ў атрадзе. Сечкін пайшоў у агульную зямлянку, паклікаў аднаго з партызанаў, загадаў яму схадзіць да жанчынай і сказаць Мані Вярбіцкай, каб тая неадкладна зъявілася ў штаб, то-ж бо ў зямлянку, дзе жылі Новік і Сечкін.

Маня ведала ад Клаши, што маёр Сечкін «добрый кабель», а таму вагалася, ісьці ці ня ісьці ў штаб. Парадзіца ня было з кім. Клашы ў зямлянцы ня было, хадзіла праўвяраць пасты, а зь Юляй Барсук, якая таксама нядыўна прыйшла ў партызаны, радзіца не жадала, бо тая нічога не могла парадзіць добраага. Маня пераканала сябе, што яна сумее пастаяць за сябе, і пайшла. Але замест пастаяца, мусіла «легчы». Выскакыўшы, як ашпараная, із штабу, пабегла аглядаючыся, ў зямлянку. Аглядзялася Маня, каб пераканацца, што за ёй не бяжыць яе нарочаны Алеś Ляўончык, былы артыст БДТ, із-за якога яна, прыблізільшыца тэтру, пабегла ў лес. За сабой яна нікога не пабачыла, толькі шумлівы кустарнік. Абрадавалася грэшніца, што Алеś нічога ня ведае і не даведаецца, бо яна ў будучым насыміхацца над сабою нікому не дазволіць. Ускокыўшы ў зямлянку, убачыла Клашу, якая ўжо вярнулася з абходу і прылягала на саломе, кінулася побач Клашу і разбраўлася. Клаша ня пыталася, што здарылася, бо Юля ёй сказала, што Маня выклікалі ў штаб, а для чаго Сечкін выклікае, Клашы ня трэба было тлумачыць і яна стала супакоўваць Маню: «Не плач. Вернется Алексей, я все ему расскажу. Мы пошли в партизаны, чтобы бороться с фашистами, а не обслуживать своим телом разных «сучкиных».

Маня перастала плачаць і папрасіла Клашу, каб яна начальніку нічога не казала пра яе бяду, бо пра гэтую можа даведацца яе Ляўончык, а тады ён не даруе Сечкіну. Кла-

ша запэўніла Маню, што Лявончык не даведаецца пра гэты сакрэт, бо яна прыкажа Аляскё «не болтат». Маня прамаўчала, а неўзабаве яны аняліся і заснулі. Назаўтра раненіка вярнуўся Аляксей. Вярнуўся не адзін, а з прыгожай маладой жанчынай Лізай Гулько. Яна ў Менску працавала ў нямецкім казіно. Жыла яна адна на вуліцы Люксэмбурга недалёка ад Віктара Лабача. Перад вайною вучылася ў Белпэдтэхнікуме, закахалася ў аднакурсніка камсамольца Пятруся Грэчыца, але той не адказваў узаемнасцю. Каб адпомсьціць Пятрусю за няўлагу, выскачыла замуж за суседа, ад якога пасъязділа першай ночы, ня ведала як пазбавіцца. На дапамогу прыйшла вайна: Лізіна «палаўніна» загінуў бяз весткі. Загінулы тысячы. Менск апусцеў: ні старых мужчын, ні пажылых, ні маладых. А Ліза-ж у самым саку кабецина, толькі думала пра мужчыну, асабліва тады, калі стала працаваць у казіно і тады-сяды выпівала кілішак «шнапсу». Прыгледзелася да аднаго прыгожага афіцэра, стала падлабызывацца, паказваць белыя зубкі, а болей, падаючы закуску, нахіляцца так, каб фрыц бачыў праз расхіл блузкі пульхрыя грудзі.. Ганс «клюніу» на прынадбу. Для Лізы насталі вясёлыя дзяянечкі і салодкія ночкі. Але, як і ўсе ў жыцці, асабліва ў часе вайны, хутка закончылася: Ганс у казіно не паказваўся пару дзён, бо да яго прыехала з Бэрліну жонка Гэльда. Аб гэтым пранюхала Ліза і рашыла адпомсьціць Гансу. Яна была ў сяброўскіх адносінах з жонкай Віктара Лабача Верай, з якой рашыла парадзіцца, як адпомсьціць праклятаму нямчуры. Пабегла да Веры, а там пазнаёмілася з Новікам. Вера, выслушалаўшы Лізу, расказала Віктару пра намеры Лізы, а Віктар у сяю чаргу Новіку. І закруцілася калясо вялікай акцыі. Віктар меў адну міну, якую даў яму «на памяць» адзін

«прымак», які хаваўся ў Віктаравым доме. Віктар казаў Новіку, каб той забраў міну, але Алякей казаў тримаць, пакуль спатрэбіцца. І вось, спатрэбілася.

Аляскей растлумачыў Лізе, як заводзіць міну. Яна паклала «падарунак Гансу» ў палатняную сумку і, папрасіўшы Аляксея чацацца яе ў Віктара, пайшла дадому. Цэлы дзень праседзела дома, а ўвечары пайшла на працу, на другую змену. Немцы яшчэ не ляцелі ўверх тармашкамі ад выбуху ў мінаў, а таму не абысквалі работніцаў казіно і рэстаранаў. Ліза спакойна прайшла ў залу, а пасьля ў разьдзявалку, паклала міну ў шкафык, распранулася, надзеліла на сінюю сукенку з белым каўнерыкам, аблямаваны чырвонымі жывжкамі белы хвартух, і пайшла на кухню. Праз дзіверы пагледзела з залу. Шмат якія столікі ўжо было заняты. Афіцэры парамі і па аднаму запаўнялі невялікую залу. Нечакана ўбачыла Ганса й яго Гэльду. Яны сядзелі ўдваіх у куцз, недалёка ад кухні. У куце стаяў вялікі вазон. Каб падыйсьці да століка, трэба была аблінуть вазон. Гэта аблягчыла Лізіну акцыю. Як кажуць, на паляўнічага і звер бяжыць. Столік, за якім сядзелі Ганс з Гэльдай, па графіку абслугоўваць павінна была Ліза. Яна хуценька пашыбалася да століка прымча заказ. Падышоўшы з паперкай і алавіком у руках, сказала: «Гутэн абенд. Вас волен зі?». Ганс не адказаў на прывітанье Лізы, а толькі падмігнуў яйўпрыкмету ад жонкі і заказаў «але, вас хабен...»

Вяртаючыся на кухню, Ліза заскочыла ў разьдзявалку, ўзяла міну, завяла і паклала назад у шкафык. На кухні атрымала заказанае «вас хабен» забегла ў разьдзявалку, схапіла міну, паклала на паднос, паўзівакі міны паклала лусты хлеба і, прыслухоўваючыся да ціканья міны і стуку сэрца, пайшла да стала. Мінуючы вазон, хуценька высыгы-

нула міну, пхнула ў вазон і падыйшла да стала.

Міна была заведзена на пятнаццаць хвілін. Трэба была зматвацца. Забгло на кухню, сказала загадчыцы казіно фраў Шульц, што яна «кранкен» працаўца ня можа. Фраў Шульц адносілася да Лізы пачалавечы, а таму адпусціла «кранкен» Лізу. Та прайшла ў раздзявалку, апранула пальто і, зачыніўшы за сабою дзъверы, пабегла да Віктара. Аляксей непакоіўся, ча-каючи Лізу, і як толькі забрахаў сабака, падаў руку Веры, Віктару і пасьпяшыў да варотаў, там скапіў за руку Лізу, і яны пайшли не съпяшаючыся, як закаханыя ў час «сапцырэн у Серабранку».

І вось, Ліза з Аляксеем у Старасельскай пушчы. Аляксей адвеў Лізу ў зямлянку да Клаши і, знаёмчы, сказаў: «Вось вам яшчэ адна сяброваўка». А Клаша, доўга ня думаючы: «Яшчэ адна ахвяра для маёра Сучкіна».

Аляксей здаўмеўся, што ў час яго адсутнасці нешта здарылася, а таму ўзяў Клашу за руку, пацягнуў зь зямлянкі на вонкі. Там Клаша й дала характарыстыку «кабялю Сучкіну, які не даваў супакою ёй, а ўчора згвалтіў Маню».

Аляксей ня вельмі праняўся пачутым ад Клаши, бо і сам быў ня лепшы. Ідучы ў сваю зямлянку, спаткаўся Аляксей з партызанам Вінцуком Чэрнікам, які нядыўна прыйшоў у атрад Чэрніка, няумела казырнуўшы, папрасіў уздзяліць яму пару хвілінаў для «важнай справы». Новік зацікаўлены: «Што ў цябе за справа?» Чэрнік пачаў пыкаць-мыкаць па-расейску, але Аляксей спыніў яго: «Кажы па-нашаму, я таксама беларус» І Чэрнік казаў: «Вы, напэўна, ведаеце пра забойства Пятра Драча?» Аляксей Новік ня ведаў, бо аб гэтым ведалі толькі тыя партызаны, якія ездзілі з Сечкіным у Забалоцце. У іх ліку быў і Чэрнік.

Новік паціснуў плячыма й адказаў: «Не, я толькі што вярнуўся із Менску, і ніхто мне не паведамляў. Кажы, што ведаеш». Чырнік рассказал, як Сечкін забіў Пятра Драча, а паслья і яго жонку. «Я добра ведаю і Пятра, і яго жонку Надзю. Ніякія яны ня ворагі савецкай ўлады, а сумленныя людзі, дапамагалі партызанам, як маглі. За што таварыш Сечкін пазабіваў?»

— Я, таварыш Чэрнік, даведаюся, як і што,—адказаў Новік і, паціснуўшы руку Чэрніку, пакрочыў, правальваючыся ў сънег, у штаб.

Сечкін ляжаў, як кажуць, бяз задніх ног, на зямлі, на яловых лапах, засланых саматканую каляровую коўдраю. Ляжаў на керзовых ботах, у сялянскім лапардаку, бяз шапкі. На пяньку які, замяняў стolік, стаяла паўлітровая пляшка і недапітая шлянка самагонкі. Новік глытнуў раз, а паслья другі, а паслья апаражніў шлянку. Самагонка сымярдзела буракам і паддала Аляксею злосці на свайго зампаліта. Ён выхапіў з кішэні наган і смалянуў у шапку Сечкіна, якая ляжала недалёка ад галавы Сечкіна. Шапка ажно падскочыла і шлёнпнулася Сечкіну на нос. Той прахапіўся, ускочыў на ногі, убачыў Аляксея з наганам у руцэ, перапалахуўся і ня мог прамовіць слова. Ачуваўшыся, накінуўся на Новіка з пагражальнямі словамі, бо-ж лічыў сябе вышэйшим па званню і ўпаўнаважыеніем, забываючы, што яго «маёрства» ў партызанцы — ноль бяз палацкі, як кажуць, а ўпаўнаважыў яго заступнікам палітычнай часці Сталін, а Аляксей Новік. Сечкіна Аляксей даўно недалюбліваў за самадурства, але цярпеў, не хацеў задзірацца, а цяпер, трывамаючы ў руцэ наган, строга, дзіўляючыся за сваёй строгасці, спытаў: «За што пазабіваў Драчу Пятра і Надзю?» Сечкін прысеў на пяньку і стаў не апраўдвацца, а

павучаць Новіка: «Я забіў толькі двух халуёў фашистаў, а іх усіх трэба пусціць у расход. Чаму яны ня ідучь да нас, каб разам змагацца з фашистамі?»

— А хто будзе забяспечваць таварыша Сечкіна самагонам, калі ўсе пойдуть да нас? — запытаўся Новіч, паказваючы рукой на пляшку.

Сечкін маўчаў, а Новік працягваў: «Мы пайшлі ў лес змагацца зь немцамі, а ня зь беларускім народам. Да нас не съпяшаць бегчы беларусы, таму што ня бачаць розніцы паміж намі і фашистамі, якія, які і мы, забіваюць няўяніных людзей. Я, вось прывёў новую беларусачку, але ня ўпўнёны, што яна не пабяжыць назад у Менск, таму што таварыш Сечкін можа згвалтіць яе так, як згалвіці Маню Вярбіцкую».

Сечкін маўчаў, нэрвова кусаў ніжнюю губу. Новік ня стаў раскрываць пытаньня гвалту, бо ў самога была «пыса ў пушку», бо і сам узяў Клашу гвалтам.

Узяў зь вялікім боем, але ўзяў. Паабдзірала Клаша яму морду кіпцюрамі ды крыві. Ягонай крывёй вымазала сабе спадніцу і райтузікі, тыцкаючи Аляксею пад нос «вештвенным доказательствам» кричала, што ён адабраў у яе нявіннасць, што яна ні з кім яшчэ такога сораму на мела. Аляксей верыў Клашу, бо Клаша была ў яго першай «нявінай» дзяўчынай. Ён радаваўся, што яму пашанцавала ўзяць такую прыгажуню «нявінай» дзяўчынай. Да Клаши ён меў толькі Арыну «мать солдатскую». Ні да Арыны, ні да Клаши Аляксей ня меў пачуццяці, якія называюцца каханнем, а глядзеў на слабы пол, як на шклянку самагонкі, ад якое бушуе кроў і кружыца галава. Жадаўнне гэтай «самагонкі» зьяўлялася ў Новіка, часта, але абставіны не даваўялі яму дабраца да Клаши. Выкарысці ён нагоду, калі ўдваіх яны пайшлі на

магілкі разьвешваць антэну, каб звязацца з Маквой, перадаць сабраныя весткі. Лезьці на дрэва падахвоцілася Клаша. Аляксей служыў як драбінай. Ён прыгнуўся, Клаша села яму на шыю, Аляксей выпрастаўся, Клаша схапілася за галіну, падцягнулася і стала яму на плечы, а тады пакарабкалася да вяршыны бярэзіны. Аляксей стаяў пад бярэзінай, тримаў руку на шыі, якую Клаша быццам апякла сваімі гарачымі нагамі, і зь цікаўнасцю, каўтаючы сыліну, узіраўся ў белыя ножкі. Калі Клаша павесіла антэну і стала злазіць, калі ізноў села яму на шыю, Аляксей ня вытрымаў дотыку маладога гарачага цела, заграбастаў Клашу і паваліў на траву, паміж двумя магіламі. Клаша і кричала і кусалася, але дарэмна. І вось, прыпомніўшы гэтую гісторыю, Новік «разумеў» Сечкіна, зъмякчыўся і загаварыў зусім пра другое, пра тое, што даведаўся ў Менску: «Бабы бабамі, а справы дрэнь. Немцы актыўізуюцца. Арыштавалі падпольны камітэт: 28 чалавек павесілі, а 251 расстралялі. Трэба чакаць гасцьцей з чарапамі на шапках. Я думаю адсюль зматвяцца, бо мы пакуль што эсэсаўцам ня можам даць адпор. Я ты думаеш?»

Сечкін ня быў-бы Сечкін, каб не паказаў сваю ваяўнічасць: «Я думаю, пакуль што нікуды зматвяцца ня трэба. Нас жменька. Немцы пра наша існаванье наўрад ці ведаюць, бо мы да гэтага часу сядзелі і яшчэ сядзім, як мышы ў с্বіронку, хрумсаем сухары ...».

— ... і запіваем бурачным квасам, — пад'ялдычыў Новік і працягваў. — Хаця наша аснаўная задача — збор вестак, але і ад тэарыстычных актаў мы рукі ня ўмываем.

— Што ты маеш на ўвазе, таварыш Новік? — Сечкін сеў па-турэцкі і палез у кішэнню па кісёт махоркі.

— Маю на ўвазе тое, што ты думаеш, та-

варыш маёр. Я табе ўжо казаў, што я прывёў сягоныя слáйную бабéху, пальчыкі ablí-
жаш. Але яна ўкакошыла палкоўніка СС і ягону фраў. Укакошыла за здраду. Не па-
думай і ты, Дон Жуан, сватаца.

Сечкін узарваўся :

— Я што? Хіба ты ўжо сватаў?
— Не, я маю каго сватаць.

— Зайдрошчу, але нямецкім шлюхамі ня цікаўлюся. Зьдзіўляюся табе, Аляксей Рыгоравіч, як ты бяз клясавага падыходу съязгваеш да сябе ўсякую шваль?

— Чаму шваль?

— Таму што яна качалася з фашыстам, які ёй, як ты кажаш, здрадзіў.

Новік быў згодны з Сечкіным, але свой недагляд не хачеў прызнаць і адказаў:

— Але-ж яна сваю віну іскупіла: уграбіла Ганса да не яго аднаго. Мы, калі ўцяклі із Менска, чулі, як грымнула. Там не адзін Ганс з Гэльдай уверх тармашкім паліцею. Апрача гэтага, Ліза яшчэ нам саслужыць службу. І давай на гэтым паставім кропку. Займёмыся справамі. Зматаўца адсюль пакуль што ня будзем, толькі трэба усіліць пасты. Займіся гэтай справай, а я мушу ісьці перадаць у штаб весткі пра расстрэляных і павешаных падпольшчыках.

Клаша, Юлія і Маня спаткалі Лізу холадна, бо ім трайм было цесна ў невялічкай зямлянцы. А яшчэ таму, што яна глядзела на іх неяк з-пад ілба, быццам папікала: «Добра вам паводзіцца, калі другія галавою рызыкуюць. Але пазней, калі Ліза высаведавалася, дзяўчата падабрэлі, прынялі ў свой хор, зас্পявалі:

Дремлет в тесной печурке огонь.

На поленьях смола, как слезы...

Ліза не могла съпяваць далей, прыціслулася да Клаши і заплакала. Клаша і Маня таксама расчуліліся, і перасталі съпяваць,

сталі хныкаць. Ліза плакала ад нядыўна перажытага стрэсу. Ёй шкода чамусьці стала Ганса й ягоную фраў. А яшчэ прыпомінала загадчыцу казіно фраў Шульц, добрую немку, ды і пару беларусак там працавалі. «І што я натварыла?

Маня перажывала ўтрату дзяячага горнaru, хаця гэты горнار яна аддала Ляўончыку, але-ж Ляўончык— яе нарачоны, якому яна і сваю будучыню аддала— пайшла за ім у лес, а тут падсек яе нейкі Сечкін. Юля не съпявала і ня плакала, а думала, як уцячы назад у Менск.

Клаша толькі трошкі пахныкала, успомніўшы Язэпа, а пасля маглікі і сябе паміж магілаў, дала сабе слова — болей з Аляксаем разьвешваць антэну не хадзіць. Сылёзы, хныканье і роздумы спыніў Новік, які нечакана зъявіўся ў зямлянцы.

— Клаша, — гукнуў, як то克лькі адхіліў дзяяружку, якая служыла замест дзвярэй, — зъбіраўся ў паход: тэрміновая весткі...

— Мне ня трэба зъбірацца, я гатова, але прашу даць мне некага, хто зможа несыці рацию і лезьці на дрэва.

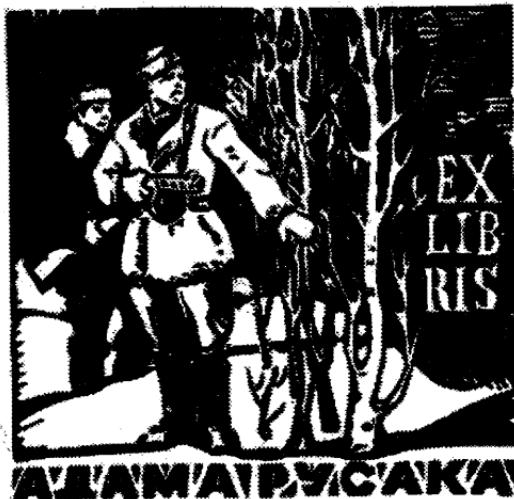
Аляксей зразумеў, на што Клаша націкае, ведаў, што яна зь ім ня пойдзе, і спытаў: «З кім ты хочаш ісьці?»

Клаша назвала Маню і Ляўончыка. Новік згадзіўся, даў лісток паперы, на якім былі напісаны прозьвішчы сяброў падпольнага камітэту, расstralяных і павешаных СД. Там-же было паведамленне пра выхух казіно яна ведае: Ліля апавядала, Аляксей перабіў: «Скажаш, тое, што я напішу». А напісаў так: «У вечары 28 лютага 1942 г. кам-самолка Ліля Андрэяўна Барсук, выконваючы заданыне менскага гаркома камсамолу, падклала танкавую міну ў казіно на вуліцы Урыцкага. Забіта шмат фашысцкіх вышэйших камандзіраў і начальнікаў цывільнай

адміністрацыі. Міну раздабыў таварыш Лабач Віктар, супрацоўнік нацыяналістычнай Беларускай самапомачы, а тэхнічны інструктах Лілі Барсук даў таварыш Новік Аляксей Рыгоравіч. Лілі пасыльня выкананьня задання спаткалася з Новікам А.Р. на кватэры Віктара Лабача і цяпер знаходзіцца ў атрадзе. Каманьдзір спэцатрада Новік А.Р.»

Клаша, прачытаўшы пра камсамолку Лілю, што і выконвала заданьне Менскага гаркома камсамолу, усыміхнулася пра сябе, а калі Новік пакінуў зямлянку, спытала ў Лізы: «Ты камсамолка?» Ліза пакруціла галавою — не. Пра тое, што Ліза падклала міну, каб адпомысьці Гансу за здраду, Клаша ўжо ведала, бо-ж Ліза прабалталася, а таму падумала: «Можа, яно так і патрэбна на вайне: і зь нямецкай патаскухі рабіць герайню ды запісваць у камсамол». Клаша зірканула з усымешкай на Лізу і сказала Мані : «Пойдзеш са мною».

Новік распараціўся, каб Клаша ішла на старое мейсца, то-ж бо на магілкі ў пасёлку Ракаў, туды дзе... Клаша не жадала ўспамінаць пра тая магілкі, дзе Аляксей насымяяўся над ёю, і ісьці туды ня зьбіралася, хаця Аляксею нічога, не сказала. Праходзячы каля мужчынскай зямлянкі. Мана па прозьбе Клаши заскочыла туды і сказала свайму хахалю Алексею Лявончыку суправаджаць яе і Клашу на заданыне. Адыйшліся яны недалёка ад лягеру, Лявончык распинуў на дубе антэну. А назаўтра на съвітаныні заіграла агнём і жалезам «Валшэбная флейта». Да павешаных і расстряляных падпольшыкаў далучыліся душы разарваных бомбамі пяць «асабістай» атраду Новіка ды партызанкі Юлі Барсук. Налёт «съцярвятніка» на Старасельскую пушчу — віна Клаши. Немцы засеклі хвалі рагці. Яна ведала пра здрадлівасць хваляў, але Аляксея не паслухала. І вось, маеш.»

Я.Ціхановіч

Памяць Землі

Скарбы Менскіх праваслаўных цэркvaў

Аnton Шукелойц

У кастрычніку 1596 г. у Берасьці была абвешчана вуніяцкая царква, а кароль Жыгімонт Ваза 15 кастрычніка 1596 г. выдаў ў свой унівэрсал, у якім абяцаў узяць вуніяцкую царкву пад сваю апеку. Ад 1596 г. пачынаеца праслед праваслаўных у Рэчы Паспалітай і ліквідзеца праваслаўныя япіскопствы. У 1633 г. на юсу Беларусь была толькі адна япіскопія у Магілёве.

У 1654 г. Багдан Хмяльніцкі з сваімі казакамі падпрадкоўвеца царкву ў Маскве, і гэта выклікала кровавапрапітнае змаганье, якое закончылася ўмовама ў Андрушеве 30 студзеня 1667 г. Згод-на ёй Расея атрымала Смаленшчыну, Севершчыну, Чарнігаўшчыну і Кіеўшчыну. У сувязі з гэтым у Маскве вырашылі далучыць і ліквідаваць Кіеўскую мітраполію. Паколькі Кіеўская мітраполія была пад аделакаю Канстантынопальская патрыярхія, то ў Канстантынопаль з багатымі падарункамі была послана дэлегацыя. Ня толькі Канстантынопальскі, але і Ерусалімскі патрыярх непрыхільна аднесліся да маскоўскіх прапаноў. Але маскоўскія пасланцы падкупілі турэцкага візара і турэцкіх чыноўнікаў, якія прыгрэзілі патрыярху Дзіянісію, і ён быў прымушаны падпісаць грамату аб перадачы Кіеўской мітраполіі маскоўскаму патрыярху. Гэтак ад 1686 г. япіскапы Беларусь пачалі атрымліваць хіратонію ня ў Кіеве, а ў Маскве.

У 1772 г. наступіў першы падзел Рэчы Паспалітай. Магілёў адышоў да Расеі, і фактычна Беларусь страціла свайго адзінага япіскапа. Архіяпіскап Магілёўскі Юры (Георгі) Каніскі, разумеючы ситуацыю, упаўнаважыў архімандрита Слуцкага Троіцкага манастыра Віктара (Садкоўскага) на арганізацію Менскай япархіі. У 1785 г. адбылася хіратонія архімандрита Віктара. Уладыка Віктар неўзабаве быў абліганы, арыштаваны, сасланы, і Менская япархія і беларускія землі ў складзе Рэчы Паспалітай апынуліся без архіпастыра. Каля пасля другога падзела Рэчы Паспалітай Беларусь апынулася

у межах Расейскага імперыі. Яп. Віктар вярнуўся ў Менск 12 красавіка 1795 г. яму надалі сан архіяпіската, а 13 траўня 1796 г. перавялі ў Чарнігаву.

13 траўня 1796 г. ў Менск быў прысланы яп. Іос (Пацёмкін). Ён прабыў у Менску да 7 лютага 1812 г. У лютым ў Менск з Смаленска перавялі яп. Серафіма (Глаголеўскага), але не на доўга. 7 лютага 1816 г. з Палтавы ў Менск пераведзяны быў яп. Анатоль (Максімовіч). Прабыў ён на кафэдры 16 год. Пятым менскім япіскапам быў Яўген (Бажанав). У 1834 г. ён атрымаў тытул экзарха Грузіі. 5 верасьня 1834 г. з Калугі на яго месца прыехаў яп. Ніканор (Клеменьцеўскі).

У 1840 г. 28 студзеня з Берасьця ў Менск пераводзіць яп. Антонія (Зубко). Ён 5 красавіка 1841 г. атрымоўвае сан архіяпіската і да свайго тытулу «Архіяпіскап Менскі і Бабруйскі» дадае «Вікарі Літоўскі». З 1 сакавіка 1848 г. ён адыходзіць у манастыре калія Коўна і памірае там у 1868 г. Менскую, цяпер ужо архіяпіскопію займае зноў пераведзены з Берасьця яп. Міхал (Галубовіч). Праз 5 гадоў, 19 красавіка 1853 г. ён атрымаў сан архіяпіската. На менскай кафедры прабыў 20 год і 23 студзеня 1868 г. пайшоў у Жыровіцкі манастыр. Замяніў яп. Міхала яп. Коненскі Аляксандар (Дабрынін) 14 жніўня 1868 г..

Прыведзеныя вышэй дадзеныя — гэта толькі частка гісторыі ўтварэння Менскай япархіі, 200-гадзідзе якой адзначаецца 25-27 чэрвеня гэтага году. Няпростым быў шлях яе станаўлення. Колькі разоў з прыходам новых уладаў і систэмай перарывалася спакоўнае жыццё япархіі. Колькі разоў рабаваліся яе цэрквы, сковішчы, зынкалі бяспணныя дары. Але на гледзячы на ўсё гэта, япархія працягвала існаваць.

Ніжэй часопіс «Полацак» друкуе успаміны Антона Шукелойца пра каштоўнасці Менскіх праваслаўных цэркvaў, якія загінулі пасля вайны.

Незадоўга пасьля прыходу немцаў у Менску пачала дзейнічаць Праабражэнская царква, якая знаходзілася на Праабражэнскай вуліцы або на сёньняшній Інтэрнацыянальнай. Будынак царквы раней належаў каталикам жаночаму манастыру, пасьля быў ператвораны ў праваслаўны жаночы манастыр, а ў савецкія часы перабудаваны ў спартыўны клуб. З усяго манастыра на ўсходзе Менску ўцалелі 4 манашкі, якія выжылі толькі таму, што шылі коўдры для «япархіі» савецкай адміністрацыі. Гэтыя манашакі, калі прыйшлі немцы, вярнуліся ў манастыр і адрадзілі яго.

Немцы прывезлі ў Праабражэнскую царкву беларускага ссытатара, ераманаха Уладзіміра Фінкоўскага, які неўзабаве пачаў тут службы. Так як алтар царквы быў поўнасцю зьнішчаны, то айцец Уладзімір Фінкоўскі аднаго дня зьявіўся ў гістарычным музеі, каб узяць некаторыя іконы і царкоўныя культавыя рэчы для царквы.

Гістарычны музэй, знаходзіўся ў Юбілейным доме, куды яго перанесьлі пасьля разгрому нацдэмакрэтичнага. Да гэтага ён называўся Беларускім дзяржаўным музеем і знаходзіўся ў быльм Архірэйскім доме (сёньняшнім будынку Дома афіцэраў). Пасьля арышту Ластоўскага, які быў музэйным дырэктаром, музэй фактычна ліквідавалі. У Юбілейным доме існавала некалькі аддзелаў, якія павярхойна алюстроўвалі развіццё грамадства ў перыяды рабаўладальніцтва, феадалізму, капіталізму, а найбольш учас сацыялістычнага будаўніцтва, згодна падрэчніку гісторыі СССР.

У свой час пры Дзяржаўным музэі існаваў музэй царкоўнага-гістарычнага таварыства, дзе была собрана вялікая калекцыя царкоўных рэчэй. Таксама тут захоўваліся і старыя царкоўныя кнігі. Вось усе гэтыя каштоўныя рэчы, якія не ўйшлі ў малень-

кую залю капіталізму, былі выкінуты ў драўляны дрываютнік, які стаяў каля Юбілейнага дома, дзе яны і пралежалі да пачатку вайны. Між іншым, у гэтым дрываютніку разам з мяшкамі вугля знаходзілася ікона Менскай Божай Маці, якую пасьля такога «перахавання» прыйшлося рэстаўраваць.

Пасьля прыходу немцаў, іконы былі пепранесены ў музэй. Тыя абразы і карціны, якія былі пашкоджаны і патрабавалі рэстаўрацыі, мы паставілі на першым паверсі, у правым пакоі пры ўваходзе ў Юбілейны дом. (Сярод твораў, якія патрабавалі рэстаўрацыі, была вельмі прыгожая карціна аднаго расейскага мастака Якобі, якая адлюстроўвала сцэну з Варфаламеўскай ночы. На думку многіх мастакоў, гэта была адна з найкаштоўнейшых карцін у Менску. Але яна патрабавала рэстаўрацыі, бо нехта выразаў на палатне галовы людзей).

А.Уладзімір Фінкоўскі замест некалькіх іконаў забраў усё, што мог панесці за адзін раз з сабой. Больш того, ён прыйшоў за іконамі яшчэ раз. Мастак Гаўрыл Віер, які у той час працаваў загадчыкам музея, ня ведаў, што яму рабіць, бо ён быў адказны за музэйныя экспанаты. Ён звязрніўся да гарадзіцкіх уладаў з просьбай дапамагчы яму, і тыя накіравалі мяне ў музэй. А.Фінкоўскі забраў у царкву багата старажытных іконаў, многія з якіх належалі Магілёўскай мастацкай школе XVI—XVII стст. Іконы былі расстаўлены ў іканастасе згодна царкоўных традыцый. Але так як іканастас быў непрыстасаваны пад памеры музэйных іконаў, то адчувалася нейкая ягоная недапасаванасць. Таму, калі я прыходзіў у царкву, у мяне заўсёды складалася ўражанне, што я трапіў у музэй.

Праабражэнская царква вызначалася на толькі сваім незвычайнім іканастасам.

Пры ёй яшчэ ў 1941 г. быў арганізаваны доктарам медыцыны Надзяй Абрамавай Саюз Беларускай Моладзі. Таксама тут у 1942 годзе адбыўся Царкоўны Сабор, які адрадзіў Беларускую Праваслаўную Аўтакефальную Царкву. Гэта і паслужыла tym фактарам, што царква паслья прыходу Саветаў была разбураная.

Другой праваслаўнай царквой, адноўленай у час вайны, быў Петрапаўлаўскі сабор, найстарэйшы ў Менску, пабудаваны ў 1612 г. Гэта царква заўсёды была праваслаўнай, нават у самыя моцныя часы націску на праваслаўе польскага каталіцызму і вуніяцтва. Наставцем царквы быў а. Іван Балай, вельмі адукаваны сьвятар, адзін з найлепшых прамоўцаў, якіх мне калі-небудзь прыходзілася чуць. Іканастас на Петрапаўлаўскім саборы быў новы, яго зрабіў мастак

Гаўрыл Віер. У адным з кіётаў царквы стаяла й адноўленая Віерам ікона Менскай Божай Маці, якую ён рэстаўраваў даволі доўга. Я ведаю, што ікона захавалася і знаходзіцца ў Свята-Духаўскім саборы, а вось што стала зь іканастасам і гістарычнымі кульставымі рэчамі—невядома.

Трэцяя царква, якая адкрылася пры немцах, належала Свята-Духаўскому манастыру. Наставцем быў, пераехаўшы з Жыровіцаў, архімандрый Серафім. Я меў гонар прысутнічаць на ўрачыстым адкрыцці царквы, якое адбылося ў 1944 годзе. Іканастас рабіў мастак Мікалай Гусеў, які меў высокую мастацкую-рэлігійную і агульнамастацкую асьвету. Гусеў паслья прыходу Саветаў, як і Дучыц ды іншыя мастакі, праслылаваўся за сваю дзейнасць у часе вайны. Быў ён вельмі здольным мастаком і іканастас.

Пачатак утварэння Саюзу Беларускай Моладзі з а. Уладзімірам Фінкоўскім і Надзеяй Абрамавай (2 рад., першая злева) пры Праабражэнскай царкве. 1941. Фота з калекцыі Яі і Каханоўскай й Юлі Андрусышынай.

зроблены ім, вызначаўся арыгінальнасцю колераў і прыгажосцю. У манастыры перахоўваліся таксама вельмі старыя царкоўныя кнігі, якія атрымалі з гістарычнага музея а. Серафім. Памятаю, калі я ўжо працаваў у школьніцтве, аднойчы па нейкай справе зайдоў у гістарычны музэй. Там ужо заведывала немка д-р Хаупт. Яна пажалілася мне, што неяк прыйшоў у музэй старэнкі святар з памочнікам і сказаў: «Я чуў, што вы маецце тут нейкія старыя кнігі. Ці магу я паглядзець іх?» «Чаму не, — адказала загадчыца музэя. — Можаце нават узяць некаторыя». Айцец Серафім, узрадаваўшы гэтай прапланове і стаў складаць кнігі ў сваю торбу, запісіваючы на іх і ў рэгістрацыйнай книзе «Святы-Духаўскі манастыр». Загадчыцы музэя, на яе пытаньне, навошта яму спатрэбіліся кнігі, напісаныя на старой беларускай мове, а Серафім адказаў, што манахі Святы-Духаўскага манастыра, маючы багата вольнага часу, мусіць чытаць іх, каб вывучаць мудрасць чалавечага жыцця.

Пры немцах была адбудавана таксама царква на Старожоўскіх могілках. Прыгожы іканастас у ёй зрабіў, калі я не памыляюся, мастак Віер. А настаяцелем быў немалады святар, які прыехаў недзе з Усходняй Беларусі. Таксама ў Менску царкоўныя службы адбываліся ў царкве Аляксандра Неўскага, якая была ў найлепшым стане. Гэта была другая праваслаўная царква, якая пачала дзейнічаць у беларускай сталіцы. Настаяцелем тут быў айцец Ян Кушнер, вельмі адукаваны святар, з вышэйшай духоўнай асьветай. На жаль, ён загінуў у 1943 годзе, наехаўшы на міну. Пахаваны на Вайсковых могілках пры сцяне царквы А.Неўскага. (Зраз магіла а.. Яна Кушнера, паводле Генадзя Шэйкіна¹ побач з магілай іерэя Абрама Шаблінскага ў алтарнай сцяне храма

Аляксандра Неўскага—С.Б.).

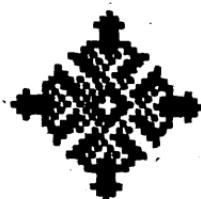
У час вайны дзейнічала так звана Чыгуначная царква, настаяцелем якой быў а.Мікалай Лапіцкі, які таксама скончыў Варшаўскі ўнівэрсітэт. Іканастас у Чыгуначнай царкве рабіў, мажліва, мастак Віер.

Так як патрэба ў цэрквах была вялікая, а некаторыя праваслаўныя храмы, як Чыгуначны сабор або Петрапаўлаўскі кафедральны сабор былі ўзарваны перад II сусветнай вайной, а іншыя цэрквы былі ператвораны ў клубы, спартовыя залі, то ў часе нямецкай акупацыі ў 1943 годзе ў вёсцы Козыраве была пабудавана яшчэ адна праваслаўная царква. Пабудавалі яе беларускія дойліды, у беларускім стылі. Царква была драўляная. У ёй быў прыгожы іканастас.

Такім чынам, на тэрыторыі Менску ў час вайны дзейнічала 7 праваслаўных храмаў, якія захоўвалі нямала каштоўных гістарычна-рэлігійных скарбаў. Дзе знаходзіцца тыя скарбы зараз, што сталася з старажытнымі іканамі, экспанатамі гістарычнага музея, кнігамі, якія забраў а. Серафім — аб гэтым мусілі-б паклапаціца беларускія даследчыкі.

Бібліографія

¹ Геннадий Шейкин, «Церковь Александра Невского». Минские епархиальные ведомости. №5(21), 1991г.

Думаю, што нам прыйдзеца пагадзіца з крытыкам Дрэмам, аб тым, што не ўсякая тэма можа служыць матэрыялам у мастацтве. Хопіць ужо палотнау на ваенную тэму, хо піць смакаваць забойствы, насташу час пісаць хараство жыцця, прыроды і чалавека ў ёй.

Мастак Зайцаў нейкі час знаходзіўся ў дзеючай арміі, здаеца, у той гарачай бойцы, калі немцаў адкінулі ад Масквы.

У туго вельмі халодную зіму 1941-42 гг. ён бачыў вынікі гэтага моцнага наступу. Зайцева тады зьдзівіла вялікая колькасць забітых немцаў (дагэтуль ён толькі бачыў адступленне і вось — перамога). Бачыма мастака ён глядзеў на прыкрыя выпадкі, калі на твар немца-нябожчыка нехта апражніў свой страунік. Зайцаў мне апавядаў пра вайну і пра вось такія здарэнні, якія былі неадзіночнымі.

—На нашым шляху,—казаў ён,—адкідаў ачоны немцаў ад Масквы, мы бачылі забітых немцаў у розных позах, заморажаных і пакрытых інеем і авалязковая забруджаных чалавечым калам на самым твары. Карціна жудасная, каб такім чынам выказваць сваю помсту ўжо ня ворагам, а мерцьвякам.

Добра нам зараз разважаць так, а што адчувалі тыя, хто атрымалі вестку аб тым, што іхнія дзееці і жонка спалены разам з вялікай пуніяй, у якую сагналі ўсіх сялян — старых і малых. І ўсё-ж такі...

Мой сябра скульптар Алашковіч бачыў на фронце яшчэ больш жудасную карціну, калі савецкія войскі прарваліся на наимецкую тэрыторыю ды гвалцілі жанчын, а немаў лятац хапалі за ножкі ды білі іх галоўкамі абсыпены. Можа мне ня трэба пісаць аб гэтым у сваіх успамінах, але я

мушу гэта рабіць хоць-бы са словаў Сяргея Алашковіча, бо, ведаю, сам ён не напіша ніколі, а разълічваць на тое, што гэтыя факты хтосьці апіша ў будучым, мне таксама не прыходзіцца.

Тут я павінен адхіліцца ад апавяданьня пра Зайцева і прадоўжыць думку наконт твораў аб вайне. У нашай беларускай літаратуры аб ёй пісалася шмат, а болей за ўсё пра партызанскі рух, бо вядома, гэтая тэма беларусам бліжэй за ўсё.

І тут вартым будзе прыгадаць творы Васіля Быкава, які пісаў пра вайну тое, што бачыў сваімі вачымі, што перажыў, як звычайны салдат, а потым, пасля вучобы ў ваенным вучылішчы, як афіцэр, удзельнік у баях на 2-м і 3-м Украінскіх франтах.

У дадзеніку «Пісьменнікі Савецкай Беларусі» выдання 1970 г. гаворыцца, што Васіль Быкаў «друкавацца пачаў у 1949 г.». Значыць, на вайне Быкаў яшчэ ня быў пісьменнікам, а толькі мастаком, бо да вайны ён вучыўся ў Віцебскім мастацкім вучылішчы. (Ня ведаю дакладна, ці скончыў Быкаў вучылішча, ці вайна прыпыніла вучобу, а

таксама, у каго з мастакоў вучыўся будучы пісьменынк. Мне цікава гэта ведаць, бо я таксама вучыўся ў Віцебскім мастацкім тэхнікуме з 1929 па 1932 год, і гэта была адзіная ў Беларусі вучэбная мастацкая ўстанова.

Вядома, што мастак у салдацкім шынелі ніколі не занатуе накідкаў алоўкам і не намалюе карціны. Толькі вока мастака, як кажуць, мае зрокавую памяць, у аднаго яна болей, у другога меней, гэта залежыць ад здольнасці мастака. Вось так, мне думаецца, і ў Быкава адкладалася ў памяці шмат такога, што потым легла на паперу ў літаратурных вобразах.

Памятаю, як аднойчы мы з мастаком Р.Ранам зайшлі ў літаратурны музэй Янкі Купалы да дырэктара Янкі Шарахоўскага парайца зь ім, куды нам паехаць, каб зрабіць малюнкі ці жывапісныя краявіды мясьцінаў, дзе бываў, працаўаў Купала, дзе адпачывалі летку беларускі паэт, адным словам усё, што будзе патрэбна музею.

Я ведаў Шарахоўскага яшчэ як галоўнага рэдактара Дзяржараўнага выдавецтва БССР, калі працаўаў над афармленнем Коласаўскага зборніка дзіцячых апавяданняў ды іншых твораў пісьменынкаў. Ведаў і таму, што быў съведкай гісторыі, якая сталася з майм сябрам Лазарам Ранам.

Лазар Ран падаў заяvu ў народны суд на выдавецтва, дзе яму выплацілі ганарар не па цэнзе дагавору, а значна меней. У суд як съведку Шарахоўскі накіраваў мастака графіка Яфіма Тараса, які працаўаў у выдавецтве загадчыкам мастацкага афармлення кнігі. Але Тарас ня здолеў атрымаць перамогу ў судзе, бо і сам ня ведаў, чаму Шарахоўскі скраціў ганарар амаль на палову. Цікава, што калі судзьдзя запытаўся ў Тараса, хто ён ёсьць па прафесіі, і той адказаў: «Я графік», — судзьдзя шматзначна зау-

важыў: «Разумею, каліграфіст, можаце сядзіць». Атрымалася так, што каліграфіст як съведка па ацэнцы мастацкага твору не можа быць экспертом.

Так Шарахоўскі і прайграў, дзякуючы «каліграфісту» Тарасу, і яшчэ таму, што мы з мастакамі Давідовічам і Іванам Ахрэмчыкам складалі «брыгаду падтрымкі» мастака, які апынуўся ў бядзе.

Гэта і нешта ішне не падабалася нам у характеристы чыноўніка Шарахоўскага, але што зробіш, ад яго залежыць заказ твораў «па Купалаўскіх мясьцінах»

…Шарахоўскі ўважліва выслушаў нас, паклікаў да сябе Ядзівіту Раманоўскую, парайся зь ёю, затым даручыў ёй падрыхтаваць для нас плян маршрута і прынесці яго нам.

Пакуль Я.Раманоўская рыхтавала плян, нам прыйшлося слухаць разважаныні Шарахоўскага аб стаене нашай беларускай літаратуры. Ягоны думкі выказваліся з такой пампезнасцю і такім абагульняющим поглядам, быщам-бы прамоўца і сапраўды ведаў, куды трэба рухацца нашай беларускай літаратуры разам зь іншымі «братнімі» літаратурамі.

«Але вось што турбуе нас усіх,— казаў ён, — гэта тое, што зьяўляюцца ў нашай савецкай беларускай літаратуры такія горапісьменынкі як Васіль Быкаў. Яшчэ малады пісьменынк, а ўжо задзірае нос. Гэта ж трэба было дайсці да таго, каб пераможцаў фашызму, нашых слаўных салдат ды афіцэраў, так моцна abrasіць і ганьбіць, спыняючыся на дробных фактах, каб не ўбачыць, чаго каштавала нашая перамога. Уесь народ, асабліва наш, беларускі, ніколі не даруе Васілю Быкаву за скажынне мастакімі сродкамі сутнасці нашай перамогі». Шарахоўскі спасылаўся і на генэралітэт савецкай арміі, які не праміне, каб усе-

народна «осудить» пісьменьніка.

Да таго часу я чытаў «Мёртвым не баліць». Мне падабалася, як Быкаў прадставіў афіцэра Сахно, які загадаў салдатам, узяць «вышыню», не зувяртаючы ўвагі на тое, сколькі сваім загадам ён загубіць салдат, якія кідаюцца з вінтоўкамі супраць немцаў, зусроеных аўтаматамі.

Памятаю, як у часы акупацыі, калі я пісаў партрэты нямецкіх афіцэраў, тыя казалі, што савецкія салдаты лепшыя ў съвеце паслья нямецкіх, а вось афіцэры нічога нявартыя, калі яны сваіх салдатаў, амаль абязброенных, кідаюць супраць шквалу нямецкага агню аўтаматычнай брой. Я ўважліва слухаў афіцэраў вэрмахту, прафэсіяналаў-вайскоўцаў, і разумеў — праўду гавораць.

Васіль Быкаў ня толькі бачыў гэту праўду, але і казаў яе ўсіх. Ён пісаў аб tym, што бачыў, пісаў без прыхарашвання. Да яго і паслья яго ніхто не пісаў пра вайну так праўдзіва. Быкаў не азіраўся па баках, ня слухаў парадаў «аўтарытэтаў», як і што трэба пісаць пра вайну.

Зараў дзіву даешся, як вытрымаў Васіль Быкаў гэты шквал агню, абразаў і паклёпаў ў бок самога яго й ягонай літаратуры. Мабыць, не фізічнай моц дапамагла яму выстаяць, а духоўная правата ды падтрымка такіх-жа сумленных людзей.

Калі я пісаў гэтыя радкі сваіх успамінаў, мой сын Генрых спытаўся: «А ці ведаеш ты пра Быкаўскую выступленне на зэньдзе пісьменьнікаў у шасцідзесятага гады?

На tym зэньдзе Быкаў выступіў зь вялікай прамоваю, а на заканчэнні яе сказаў: «Досыць вытаптываць каваным ботам наш літаратурны агарод!»

Запіс выступлення Быкава для Дома радыё рабіў студэнт тэатральнага факультэту Беларускага дзяржаўнага тэатральнага

мастацкага інстытуту. Калі скончылася прамова, той, хто запісваў выступленне Быкава, хутка перапісаў яго і схаваў у сябе, бо добра ведаў, што абавязковая звязыца «госці» з КДБ і забяруць увесе ролік. Так яно і адбылося, але выступленне было захавана і прамова пайшла на руках. Яе слухалі й абмяркоўвалі ўсе, хто падзяляў смелых думкі Васіля Быкава.

У наступныя паслья зэньду дні група студэнтаў тэатральнага-мастацкага інстытуту перапісала ад рукі прамову Быкава. Яны разумелі, што праўдзівые слова, паказ сапраўднай рэчаіснасці ў нашай літаратуры выкліча рэакцыю ў грамадзкасці ня толькі Беларусі, але і суседніх рэспублік. І як доказ гэтаму, праз некаторы час з Масквы яны атрымалі для распаўсюджвання тэксты прамовы Васіля Быкава ў перакладзе на рускую мову. У гэтым была братняя дапамога расейцаў. Словы Быкава кранулі за душу ўсіх сумленных людзей.

Прайшло звыш трыццаці гадоў ад тae прамовы, а Быкаў усё працягвае барацьбу, праўда, ужо ў іншых умовах. Кожны ягоны артыкул у друку, кожная прамова накіраваны на ўсъведамленне беларусаў сваіх каранёў, сваёй мовы, свайго шляху да сапраўднай незалежнасці, якую нам ніхто не дасыць, пакуль мы самі яе не здабудзем.

І як і тады, трывала гадоў назад, Быкава слухаюць людзі. Яны вераць яму і чакаюць новых ягоных твораў, бо ў іх паказаны кірунак нашага выратаваньня.

Віленскія беларусы рассказваюць...

Святлана Белая

З сямейнага альбому Раіса Галяк дастала ліст, датаваны 24 красавіння 1990 г. Выглядала, што ён быў дарагім для сп-ні Раісы, бо ў тым альбоме ляжалі найбольш каштоўныя фотарэлікі.

Сярод звычайных апісанняў—пытаńняў аб здароўі, надвор'і, былі ў тым лісце ўспаміны, якія не маглі пакінуць абыякавым.

«Хачу я вельмі апісаць табе маё падарожжа з малым сынам. Два месяца я была ў дарозе. Зь Менску выехала зь ім, калі меў 7 месяцаў. Абезьдзілі мы зь ім цэлую Карагандыскую вобласць, нідзе не захацелі прыняць з малым дзіцям, бо траплялі мы ў мужчынскія лягеры. Мароз быў да 30 градусаў, а мяне везлі ў грузавой машыне. Добра, што я карміла яго грудзьдзю, бо на дарогу давалі сухары і сухую рыбу. Часта і вады не было, давалі міску снегу. Мела я многа покарму, хапала для сына, мыла яго сваім малаком, дакармляла другіх дзяцей. Відаць, гэта было дадзена ад Бога. Зачаў хадзіць на 11 месяцы. Забралі ад мяне, калі меў 14 месяцаў. Плакаў дзень і ноч, мяне не дапускалі да яго. Нічога не хацеў есці. Калі мяне дапусцілі, ужо было позна.

Далучу да ліста верш, напісаны пасьля смерці праз маю сяброўку.

Памяці маленъкаму сыночку

Сыну маленкі, народжаны візнем
У мурах сцілодзенай сталічной турмы.
Раней, чым съвет Божы, ты краты пабачыў...

Працяг. Пачатак у № 3(13)—7(17), 9(19), 1992,
1(21), 2(22), 1993

За кратку да неба цягнуліся думы,
Што пядыцю блакітна сінеочы ўдалі
Над верхняю шыбай у акне.
Чорнай пляёнкай усыяж засыяялі,
Хаваючы блескі і сонца, і дні.
Сыну мой любы, прайшоу ты са мною
Усе мукі ў падвалах замежных цямніц.
Праз рад перасылак зімою сцілодзенай
Дабраліся з табою да кінгірскіх граніц.
Сколькоўкі ад болю ў нас выпіта сльезаў,
Сколькоўкі цярпення на нашым шляху,
Сірда ад жалю парвалася—б можа,
Каб не замкнута ў грудзях для пакуты.
Сыну, мой любы, звяялагі і болі
Цярпела я, сынку, у імя твое.
Ты мая радасць і шчасцьце, і доля,
Ты мая мэта, каторай я шла праз жыццё.
І вочки твае, як лінны на радзіме,
Як яснага неба блакіт,
Ласкай каканьня, як ручкami зьніму я
Ціжар падніволльнай туғи.
А сення ўсё згасла, зайдло маё сонца
Разблілася надзея мая.

Мэты і мары аб роднай староніце
Пагасілі з адлётам маліго салаўя.
Пращай, родны сынку, мой ангел нябесны,
У чужой зэмельцы на тужы,
Ня вынес ты ніколі і ў сымерці бяспечнай
Прытулак знайшоу і спачын.
Пращай, родны сынку, Найвышніму Богу
Малітву ад нас заняй,
Ад вязнінъ ишчасных,
Ад сусіх, што ў трывозе,
Воле для нас папрасі.
Сп! мая крошка, чужая зэмелька
Пухам хай стане табе,
Пустыня жытам хай каласіцца
Камень аб краю пле!

—Верш напісаны пасъля съмерці Славіка, сына Веры, не раней 1949 г.—сказала сп-я Галяк. Вера была маёй сяброўкай, і ў часе вайны мы былі разам. Пасъля нашыя шляхі разыйшліся. Мы з мужам паехалі на заход, яна, пасъля приходу Саветаў, была выслана на ўсход. Я не называю ейнага прозывіща, бо ѿ Верыным лёсем адбіўся лёс многіх съядомых беларусаў.

Перачытуваю яшчэ раз ліст Веры. Сапраўды, наколькі трагічна тыповым быў яе лес для беларускай жанчыны. Разлука з мужам. Нараджэнне ў турме сына. Этапы з немаўляткам. Съмерць самых близкіх людзей. Вяртанье на Бацькаўшчуна. Пачатак новага жыцця. Жыцця ў адзіноце, без моцы, надзеі, веры і білой адвагі. Колькі гадоў Вера хавала ў сваім сэрцы боль, каб нарэшце выплакаць яго сухімі ўжо вачымы білой сяброўцы, зь якой некалі ўсе радасці, гора, як і апошні кавалак хлеба, дзялілі разам.

—Верын лёс,—ціха працягвае Раіса Галяк,—падобны на лёс многіх наших сяброў, якіх таксама-б чакала высылка, каб не ад'езд на Заход, які адбыўся за некалькі месяцаў пасъля сустэрэны на съявітаваны 25-годзьдзя Віленскай Беларускай гімназіі. Гіркуху памаўчачышчы, сп-я Раіса зноў пачала ўспамінать пра Беларускую гімназію ў Вільні. Ніжэй мы друкуем яе ўспаміны.

У нашай гімназіі выдаваўся часопіс «Вучнёўскі звон», і рэдактарам аддзелу «Гумар» быў Чэслаў Будзька. Ён заўсёды зъмяшчаў у «Гумары» нешта цікавае. У свой час сярод гімназістаў была вельмі папулярнай песенка.

Когда гимназия отрылася,
Тогда разверглись небеса.
Дух в виде голубя спустился,
И зазвучали голоса:
Курите, пейте, веселитесь,
Посадят в карцер -- не беда
Учить уроков, не трудитесь,
Ведь это всё же ерунда.

Папулярнай песенка была ня толькі за свой жартаўлівыя характеристар, але і за прыгожую медодыю. У часопісе друковаліся розныя варыянты гэтай песні, а пазней на яе музыку быў пакладзены верш Жылкі,

гэта песьня стала гімнам віленскіх гімна зістэй.

У часопісе «Вучнёўскі звон» вучні пісалі аб tym, што найбольш хвалявалі іх. Памятаю як Лёня Галяк, будучы ў 8 клясе, прачытаў артыкул, прысьвежаны фізкультуры. Гэты друкаваны матэрыял настолкы ўразіў Леаніда, што ён напісаў у вучнёўскі часопіс свой артыкул. Зъмест яго я ўжо не памятаю, але сэнс зводзіўся да думкі, што ў здаровым целе — здаровы дух.

У гімназіі нас выхоўвалі съядомымі беларусамі. Мы адзначалі 25 Сакавіка, арганізоўвалі літаратурныя вечарыны. Сярод беларускіх мерапрыемстваў мне запомнілася акадэмія, прысьвеченая 10 угодкам съмерці Івана Луцкевіча. Рэфэрат чытаў Стась Станкевіч. Гэта былі ўспаміны аб Луцкевічу. Вельмі ўдала выступіў Антон Трэпка. Запомнілася адна фраза зь ягонай працомовы, прысьвеченай самаахвярнасці юльянузітурум івана Луцкевіча: «Ён е ўсё, бо бедны быў. І ён нічога ня еў».

Выступаў таксама з дакладам віленскі адвакат Казімір Петrusевіч, які прыймаў удзел у I з'езьдзе РСДРП. «Іван Луцкевіч, —казаў ён быў быў Дон Кіхот. І таму існавала думка, што стварэнне незалежнай Беларусі ёсьць донкіхотаўства». Хаця працомова К.Петrusевіча выклікала нямала спрэчак, але пасъля таго яскравага выступлення грамада запісала Петrusевіча ў беларусы. Таксама выступалі Антон Луцкевіч і Юліяна Дубейкоўская, якія бывалі на ўсіх імпрэзах, якія праводзіліся беларусамі.

Між іншым, Антон Луцкевіч выкладаў у нашым клясе беларускую літаратуру. Пасъля ягонага арышту—заняткі праводзіў Міхал Заморын, а потым Ігнат Дварчанін. Гэта былі цікавыя настаўнікі, якія вучылі нас ня толькі свайму прадмету, але пры-

вучалі да самастойных разважаньняў, на-
зіраньняў.

Памятаю, як у сярэдзіне 20-х гадоў, у Вільні адбылася вялікая агульная краёвая выстаўка. На яе зь усяго краю былі прывезены на паказ розныя жывёлы, сельскагаспадарчыя прадукты, вырабы тавараў прамысловасці. Менавіта тады першы раз паказвалі цэлафан. Усе гаспадыні былі ў захапленні ад таго, што такім лёгкім, празрыстым і прочым матэрыялам можна закрываць банкі з варэннем, павідлам, і яны будуць стаяць, не губляючы сваіх якасцей. Уражанын пасъля выстаўкі былі вельмі моцныя. І я з задавальненнем напісала аб іх у сваім сачыненні, якое ў якасці хатніга задання задаў нам М. Заморын. Пасъля таго я выкладчык праверыў гімназісцкія творыён зрабіў таі камэнтары: «Лукашэвіч (дзяяча прозывіща Галяк—С.Б.) па тэмэ піша сачыненіі горш за ўсіх, а на вольную тэму — лепш за ўсіх». А яшчэ ён парадзіў мne паступаць на гуманітарны факультэт Віленскага юнівэрсытэту, але я пайшла на прыродо-матэматычны.

Усе гімназісты любілі сваю гімназію. Таму мы, ня глядзячы на ўсе цяжкасці, сабраліся ў ёй зімой 1944 г., каб адзначыць 25-годзьдзе Віленскай Беларускай гімназіі (1 лютага). 1919 г. лічыцца днём заснавання гімназіі — С.Б.). Ехалі мы цягніком з розных месцаў: Баранавіч, Менска, Маладзечна... і на кожнай станцыі да нас далаўчаліся новыя пасажыры — былыя гімназісты і сябры па Вільні, актыўнікі беларускага руху. (Прыехалі Н. Арсеньевіч, Ф. Кушаль, М. Шчорс, А. Калубовіч, Я. Каҳаноўская, С. Станкевіч, Р. Астроўскі). Нас сустрэлі нашыя былыя выкладчыкі: кс. Адам Станкевіч і Алена Сакалова-Лекант, якія без перапынку 25 гадоў працавалі ў гімназіі, Аляксандар Данілевіч, даўнейшы выкладчык матэматыкі, а таксама

новыя настаўнікі, многія зь якіх вучыліся ў гімназіі: дырэктар гімназіі Франьцішак Грышкевіч (выкладаў беларускую мову), заступнік дырэктара Пётр Радзюк (настаўнік фізыкі), а. Алексей Нестаровіч, выкладчык праваслаўнай рэлігіі, Ніна Падагел—Мацёніс, Лідзія Шафаловіч, (выкладчыцы беларускай мовы), Теміра Сасіновіч, Соф'я Тэадоровіч (настаўніцы нямецкай мовы), Мікола Анцукеўіч (выкладчык лаціны і гісторыі), Раіса Радабедзянка — (выкладчыца гісторыі), Натальля Міцева (выкладчыца прыроды і геаграфіі), Анатоль Карнік (выкладчык хіміі), Таццяяна Мацьвеева, (выкладчыца матэматыкі), Мікола Мацейчук (выкладчык біялётгі), Вольга Фёдарава (выкладчыца мастацтва), Леанід Фёдарава (выкладчык музыкі), Станіслаў Марцінкевіч, Алёна Сырмянка (выкладчыкі гімнастыкі), К. Галкоўскі — (выкладчык драматургіі і дэкларацыяў).

Святкаваньне пачалося службай у касьцёле сэв. Міхайла. Касьцёл гэты быў вядомы ў Вільні, бо ягоным фундатарам быў Леў Сапега. (Дарэчы, там пахаваныя дзівие ягоныя жонкі). Пасъля службы мы зрабілі здымкі на памяць і пайшлі на акадэмію, якая адбылася ў гімназіі. Гімназія тады мела будынак на Вострабрамскай вуліцы. Дырэктарам гімназіі ў нямецкія часы быў былы вучань Франьцішак Грышкевіч. У сваім прывітальнym слове ён сказаў, што «...вучні нашай гімназіі — гэта аграмадныя нацыянальныя скарб. Хопіць толькі ўспомніць некалькі прозывішчаў гадунцоў нашае гімназіі — пясынярка Натальля Арсеньева, культурныя і палітычныя працаўнікі — інж. Адольф Клімовіч, магістар М. Пяцюковіч, Юліян Саковіч, магістар Ян Шутовіч, др. М. Лішэвіч, Вінцук Грышкевіч, Станіслаў Станкевіч, мастак Раман Семашкевіч... 25 год працы нашае гімназіі ў Вільні знойдзе

ўжо хутка сваю заслужаную ацэнку на ба-
цынках беларускае гісторыі. Кожны, хто ў
нашай гімназіі працаў і вучыўся, можа з
гордасцю сказаць, што браў удзел у вель-
мі важнай справе Беларускага Народу.»

Канстантын Езавітаў, адзначыў: « Пэ-
дагагічная Рада Віленскай гімназіі павінна
скласці точныя сьпісы ўсіх вучняў, якія
скончылі, а таксама і тых, якія ня мелі маг-
чымасці з тых ці іншых прычынаў скончыць
поўнага курсу навучання ў гімназіі, каб
прасачыць іхні далейшы жыцьцёвы шлях і
працу. Біяграфіі настаўнікаў і вучняў Ві-
ленскай гімназіі за першых 25 год ейнае
працы трэба сабраць, апрацаваць і выдру-
каваць, пакуль яшчэ ёсьць магчымасць ць-
гэта адносна лёгка зрабіць. Кніга гэтая буд-
зе дужа важным матэрыялам для будучага
Беларускага біяграфічнага слоўніка».

Пасля акадэміі адбыліся ўзнагарода
Р.Астроўскім старэйшых выкладчыкаў гім-
назіі: Алены Сакалоўскай і кс. Адама Стан-
кевіча і канцэрт. Пані Алена хадзіла кара-
левай. Нягледзячы на цяжкі час, яна была

вельмі добра апранутая і трymала ў руках
прыгожыя ружы. На канцэрце выступілі
Менскі хор, з сольнай праграмай некалькі
вучняў. Пригожа съпявалі музычная група
з Наваградка і Людміла Рагуля, але любім-
цам публікі быў, без сумніву, Забэйда-Су-
міцкі. У зале, падчас акадэміі і канцэрту
присутнічаў біскуп Віленскі. Не абышлося
на вечары і без кур'ёзаў. Канфэрасье аб'явіў,
што прывітанне скажа найлепшы вучань
гімназіі. Усе мы началі прыпушчаць, хто
такі. І не змаглі стрымашца ад съмеху, калі
на сцэну выйшаў Лубановіч па мянушы
Бульбяшкa, самы хуліганісты хлапец за ўсе
часы існавання гімназіі. Пасля канцэрту
мы пайшлі ў рэстаран. Хаця быў шэры
дзень, і нейкая невядомасць глуміла душу,
усё-такі мы былі вельмі задаволеныя, што
сустрэліся ўсе разам. Мы прадчувалі, што
бачымся звекаторымі апошні раз. Так яно
і сталася... У гэтых-ж дзень, а хто і назаўтра,
мы разъехаліся па дамах. А праз некалькі
месяцаў многія з быльх вучняў Беларускай
гімназіі мусілі ад'язджаць на заход.

У час спаткання на сьвяткаваньні 25-годзьдзя Беларускай гімназіі ў Вільні

З ЖЫШЧЯ ЭЙГРАЦЫЙ

FROM :

PHONE NO. : 0172 27 45 21

МИНІСТРАТА САМВІДЛІХ СПРЯГУ
РЕСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
REPUBLIC OF BELARUS

FAX: 0172-274521
Phone: 0172-272922

№ 03/424849
01 06 1993 г.

Сп. Міхасю Белямуку
(216)-651-34-51

Шаноўны Міхаэль Белямук!

З прычэмнасцю даведаўся аб наданні Вам звання ганаровага сябра Інстытута гісторыі Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь.

Горача вішчу ёсць з гэтай выдатнай падзеяй — сапраўдным признаннем Вашых вялікіх заслуг перад беларускай гісторычнай навукай.

У Вашай засобе мы маем плятомнага руцліца на ніве навукі, а таксама вядомага грамадскага дзеяча нашага беларускага замежжа.

Зычу Вам, дарагі Міхась, доўгага веку, моцнага эздароўя, багатага творчага шлену на карысць нашай адзінай Маці-Беларусі!.

З пашанай,

Міністр

Пётра Краучанка

Шаноўны спадар М.Белямук

Маём гонар паведаміць, што рашоннем Вучонай рады
Інстытута гісторыі Акадэміі навук Беларусі (прат. № 5 ад
25 траўня 1993 г.) за навуковую распрацоўкі пытанияў
сфрагістыкі, геральдыкі, складанне збору манстна-рочавых
скарбаў IX--XI ст.ст. з тэрыторыі Беларусі, актыўную
дзеяйнісць па распаўсяджванні пedaў па беларускай гісторыі
і ўклад у справу выдання гістарычнага часопіса "Полацак"
Вам нададэсна званне Ганаронага члена Інстытута.

Уручэнне граматы адбудзенца пад час Вашага прыезду
на Сусветны с'яд беларусаў у ліпені.

Вучоны сакратар
Інстытута гісторыі
АН Беларусі

M. Ковалеў

Менск, 9 цэрвеня 1993 г.

Шаноўны спадар Міхась Белямук!

Сябры Менскага грамадзкага-асъветніцкага клубу «Спадчына» шчыра віншуюць Вас
з наданьнем Вам званыня ганаровага сябры Інстытута гісторыі Акадэміі Навук Рэспублікі
Беларусь.

Гэты акт з боку нашай Акадэміі съведчыць аб тым укладзে, які Вы зрабілі для разъ-
віцця беларускай навукі праз выдаўцтва і распаўсяджванне часопіса «Полацак». Гэты
акт засьведчыў і тое, што ўрэшце афіцыйная гістарычная навука признае ролю, значэньне
і дасягненыні беларускіх дасьледчыкаў, якія жывуць па-за межамі Бацькаўшчыны, доў-
гія гады ігнараваліся і нават шальмаваліся ёю. І Вы па праву сталі першым, хто паяднаў
беларускую навуку Бацькаўшчыны і Замежжа.

Яшчэ раз прыміце ад сябру клюбу «Спадчына» найлепшыя пажаданьні. Новых творчых посьлехаў Вам у асьвятленні гісторыі нашай Бацькаўшчыны.

Жыве Беларусь!

Старшыня клюбу «Спадчына» Анатоль Белы

Прыхажанкі Кліўлендзкай царквы Жыровіцкай Божай Маці ў дзень Маці

Дзень Маці, па амэрыканскай традыцыі съявляваўся ў Кліўлендзкай царкве Жыровіцкай Божай Маці 9 травеня. Пасля съв. літургіі і малебну за ўсіх мацярок, бабуляў, прарабуляў у царкоўнай залі адбылося прыняцыцé. Таксама была падрыхтвана і канцэртная праграма. Любa Блізнюк выканала некалькі беларускіх песнёй, і прысьвяціла іх адной з найстарэйшых прыхажанак царквы, шаноўнай сп. Юлі Палонской, якая 2 ліпеня будзе адзначаць сваё 90-годзьдзе.

Рэдакцыя часопіса «Полацак» таксама віншует Юлю Палонскую зь яе юбілеем і жадае ёй, каб у добрым здароўі і настроі сустрэла яна сваё 100-годзьдзе.

Парафіяльнае съвята Жыровіцкай Божай Маці ўрачыста было адзначана 23 траўня ў Кліўлендзе. Пасля літургіі, адслужанай а.Міхасём Страпко, хроснага ходу, малебну адбыўся пачастунак, якія прыгатавалі жанчыны царкоўнай рады Лёля Міхальчык і Вольга Дубаневіч. У гэты-ж дзень адбылася прэм'ера відэастужкі «Беларусы, якія жывуць у Амэрыцы», якая летась была адснята кінагрупай з Бацькаўшчыны. На пачатку прагляду аўтарка і рэжысёрка фільму Вацлава Вярбоўская падзякаўала Кліўлендзкі аддзел БАЗА за спонсарства фільму і паведаміла, што рыхтуеца да мантажу яшчэ адна стужка пра беларуса ў далёкага Замежжа.

Янка Салавянюк. Ікона Еўфрасініі Полацкай

